

Lisää asumisvaihtoehtoja ja valinnanvapautta

Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus valtion tukemassa asumisessa

Sari Pitkänen, Kari Huotari ja Sinikka Törmä



Ympäristöministeriön raportteja 12/2018

Lisää asumisvaihtoehtoja ja valinnanvapautta

Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus valtion tukemassa asumisessa

Sari Pitkänen, Kari Huotari ja Sinikka Törmä

Ympäristöministeriö

ISBN PDF: 978-952-11-4790-6

Kansikuva: Pekka Elomaa

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2018

Kuvailulehti

Julkaisija	Ympäristöministeriö	9.3.2018	
Tekijät	Sari Pitkänen, Kari Huotari, Sinikka Törmä		
Julkaisun nimi	Lisää asumisvaihtoehtoja ja valinnanvapautta – Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus valtion tukemassa asumisessa		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Ympäristöministeriön raportteja 12/2018		
ISBN PDF	978-952-11-4790-6	ISSN PDF	1796-170X
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4790-6		
Sivumäärä	95	Kieli	suomi
Asiasanat	Kehitysvammaiset, asuminen, yhdenvertaisuus, vuokra-asunnot, valtion tuki		
Tiivistelmä	<p>Selvityksessä tarkastellaan valtion tukemien kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettujen asuntohankkeiden ja asumisen toteutusta verrattuna valtion tukemiin tavallisiin vuokra-asuntoihin. Yhdenvertaisuuden toteutumista arvioidaan esimerkiksi asuntojen sijainnin, laadun, niitä koskevien määräysten, vuokran ja verotuksen näkökulmista. Aineistona ovat kunnille, kuntayhtymille ja erityishuoltopiireille suunnattu kysely, haastattelut sekä viranomaisille tehdyt kantelut.</p> <p>Kehitysvammaisten asumisen ohjelmassa on korostettu asumisen järjestämistä tavallisilla asuinalueilla ja yhä useammin tavallisissa asunnoissa. Kunnissa ja kuntayhtymissä huomioidaan kehitysvammaisten asuminen vaihtelevasti. Asumisen yhdenvertaisuutta estävät tukipalveluiden puute sekä työntekijöiden ja omaisten asenteet. Kehitysvammaisille suunnatuista asumiskohteista kaksi kolmasosaa on ryhmäkoteja, joissa asukkailla on yleensä vain oma huone ja kylpyhuone. Kehitysvammaisten asumisen vaihtoehtoja tarkastellaan edelleen järjestelmäkeskeisesti.</p> <p>Selvityksen tulosten mukaan jatkossa on panostettava vahvemmin kehitysvammaisten ihmisten itsenäiseen asumiseen, tavalliseen asutokantaan ja erilaisiin verkostopohjaisiin asumisen ja tuen ratkaisuihin. Kunnissa tarvitaan enemmän poikkihallinnollista kehittämis- ja yhteistyötä. Lisäksi tarvetta on viranomaisten käytäntöjen ja ohjeiden yhdenmukaistamiseen.</p>		
Kustantaja	Ympäristöministeriö		
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Miljöministeriet	9.3.2018	
Författare	Sari Pitkänen, Kari Huotari, Sinikka Törmä		
Publikationens titel	Flera boendialternativ och valfrihet – Likabehandling av personer med utvecklingsstörning i statligt stött boende		
Publikationsseriens namn och nummer	Miljöministeriets rapporter 12/2018		
ISBN PDF	978-952-11-4790-6	ISSN PDF	1796-170X
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4790-6		
Sidantal	95	Språk	finska
Nyckelord	Personer med utvecklingsstörning, boende, likabehandling, hyresbostäder, statligt stöd		
Referat	<p>I studien granskas statligt stödda bostadsprojekt och boende som är avsedda för personer med utvecklingsstörning jämfört med statligt stödda vanliga hyresbostäder. Uppnåendet av likabehandling bedöms enligt till exempel bostädernas läge, kvalitet, hyra och beskattning samt enligt de bestämmelser som gäller bostäderna. Materialet omfattar enkäter till kommuner, samkommuner och specialomsorgsdistrikt, intervjuer samt klagomål som anförts hos myndigheter.</p> <p>Boendeprogrammet för personer med utvecklingsstörning betonar att boendet bör ordnas i vanliga bostadsområden och allt oftare i vanliga bostäder. Kommunerna och samkommunerna beaktar boendet för personer med utvecklingsstörning på varierande sätt. Brist på stödtjänster samt de anställdas och anhörigas attityder förhindrar likabehandling i boendefrågor. Av de boende som är avsedda för personer med utvecklingsstörning är två tredjedelar grupper där invånarna vanligen har bara ett rum och ett badrum. Alternativen till boendet granskas fortfarande systemcentrerat.</p> <p>Resultaten från studien visar att i fortsättningen måste det satsas mer på självständigt boende och vanliga bostäder samt på olika nätverksbaserade boende- och stödlösningar. I kommunerna behövs det mer tväradministrativt utvecklingsarbete och samarbete. Ytterligare finns det behov att harmonisera myndigheternas praxis och anvisningar.</p>		
Förläggare	Miljöministeriet		
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of the Environment	9.3.2018	
Authors	Sari Pitkänen, Kari Huotari, Sinikka Törmä		
Title of publication	More housing options and freedom of choice – Non-discrimination of people with intellectual disabilities in state-subsidised housing		
Series and publication number	Reports of the Ministry of the Environment 12/2018		
ISBN PDF	978-952-11-4790-6	ISSN (PDF)	1796-170X
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4790-6		
Pages	95	Language	Finnish
Keywords	people with intellectual disabilities, housing, non-discrimination, rental housing, state subsidies		
<p>Abstract</p> <p>The report compares the implementation of state-subsidised housing projects and housing intended for people with intellectual disabilities with regular state-subsidised rental housing. The perspectives for assessing the realisation of non-discrimination include the location and standard of dwellings, regulations concerning them, rents and taxation. The data was collected from an inquiry targeted to local governments, joint municipal authorities and special care districts, interviews, and complaints to the authorities.</p> <p>The programme concerning housing for people with intellectual disabilities stresses that housing should be located in regular residential areas and even more often organised as regular dwellings. There is variation in the ways how housing for people with disabilities has been taken into account by local governments and joint municipal authorities. Obstacles to non-discrimination in housing include the lack of support services and attitudes of the employees and family members. Two-thirds of the housing solutions targeted to people with intellectual disabilities are group homes where the residents usually only have one private room with a bathroom. The consideration of the housing options for people with disabilities is still very much system-centred.</p> <p>Based on the results, in future stronger inputs are needed to independent housing for people with intellectual disabilities, regular dwelling stock, and different kinds of network-based solutions for housing and the related support. In municipalities more cross-sectoral development and cooperation is needed. Further harmonisation is also needed in the practices and instructions of the authorities.</p>			
Publisher	Ministry of the Environment		
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

Esipuhe	9
1 Selvityksen tavoite ja aineistot	11
2 Kehitysvammaisten ihmisten asuminen	13
2.1 Kehitysvammaisten ihmisten asumistilanne	13
2.2 Vuokra-asuminen ja valtion tukemat vuokra-asunnot	17
2.3 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen yhdenvertaisuuden perusta	21
2.4 Yhdenvertaisuuden haasteet ja niihin vastaaminen	29
2.5 Kehitysvammaisten ihmisten omat asumistoiveet	34
2.6 Kehitysvammaisten asumista säätelevät viranomaiskäytännöt	36
3 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen suunnittelu ja toteutus kunnissa	41
3.1 Kehitysvammaisten asumisen huomioiminen paikallisissa strategioissa ja ohjelmissa	42
3.2 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen järjestäminen kunnissa	46
3.3 Valtion rahoittamat asuntokohteet ja niiden rahoituskäytännöt	52
4 Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaiset mahdollisuudet asumiseen	57
4.1 Yhdenvertaisuuden toteutuminen asumisen muutosvaiheissa ja asumisen aikana	57
4.2 Yhdenvertaisuutta edistävät ja estävät tekijät	65
4.3 Esitettyjä kehittämistarpeita	67
5 Tapaustutkimuskohteita koskeva aineisto	71
6 Kehitysvammaisten asumista koskeva kanteluaineisto	77
6.1 Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut	77
6.2 Aluehallintoviraston ratkaisut	79
7 Johtopäätökset ja kehittämissuhteet	82
LÄHTEET	91
LIITTEET	93

ESIPUHE

Maassamme on keskusteltu 2010-luvulla paljon kehitysvammaisten ihmisten yksilöllisestä ja itsenäisestä asumisesta. Vahvana perustana tälle keskustelulle on vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus, joka korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta valita asuinpaikkansa ja kenen kanssa asuu.

Jotta kehitysvammaisille ihmisille saadaan enemmän asuntoja laitoksen tai lapsuudenkodin sijaan, valtioneuvosto teki vuonna 2010 periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi vuosille 2010–2015. Tähän niin sanottuun Kehas-ohjelmaan sisältyi erilaisia toimenpiteitä, jotka liittyivät asuntotarjontaan, asumiskustannusten hallintaan, laitoshoidon vähentämiseen ja asumispalveluiden kehittämiseen.

Valtioneuvosto teki toisen kehitysvammaisten asumista ja palveluja koskevan periaatepäätöksen vuonna 2012. Sen mukaan jokaisella kehitysvammaisella ihmisellä on oikeus asua samoin kuin muutkin kuntalaiset ja saada tarvitsemansa palvelut. Tämä periaatepäätös ohjaa ja tukee kuntia ja kuntayhtymiä lakkauttamaan laitosasumisen sekä kehittämään asumisen tukemiseksi tarvittavia palveluja ja asuinympäristöjä. Päämääränä on, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa.

Tässä selvityksessä verrataan valtion tukemia kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettuja asuntohankkeita niin sanottuihin tavallisiin valtion tukemiin vuokra-asuntokohteisiin. Asuntohankkeita ja asuntoja arvioidaan asumisen yhdenvertaisuuden eri osatekijöiden, kuten asuntojen sijainnin ja laadun, asumisen tunnuspiirteiden, asuntoja koskevien määräysten, vuokran ja verotuksen sekä asukkaiden päätöksentekomahdollisuuksien suhteen. Lisäksi on esitetty ehdotuksia toimenpiteiksi, jotta kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus asumisessa ja yksilöllinen asuminen toteutuisi aiempaa paremmin. Selvityksen toteuttaminen on yksi yhdenvertaisuutta edistävä toimenpide kansallisessa perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa vuosille 2017–2019.

Ympäristöministeriö rahoittanut tämän arvioinnin, jonka ovat tehneet tutkija Sari Pitkänen Kuntoutussäätiöstä sekä tutkijat Kari Huotari ja Sinikka Törmä Referenssi Oy:stä. Pitkänen on vastannut hankkeesta.

On tärkeää, että aiempaa yksilöllisempiä asumis- ja palveluratkaisuja on tarjolla kehitysvammaisten ihmisten omien tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Jotta tämä toteutuu, vammaisilla henkilöillä ja heidän läheisillään on oltava mahdollisuus olla mukana asumisen suunnittelussa. Hyvää yhteistyötä tarvitaan myös eri osapuolten kesken. Keskeisiä toimijoita ovat kuntien ja tulevien maakuntien sosiaali- ja terveystoimi, asunto- ja kaavoitustoimi sekä kunnalliset vuokra-asuntoyhtiöt. Suuntana on tavallinen asuminen tavallisilla asuinalueilla myös kehitysvammaisten ihmisten kohdalla.

Maaliskuu 2018

Raija Hynynen
Asuntoneuvos

Ville Koponen
Hallitussihteeri

1 Selvityksen tavoite ja aineistot

Tämän selvitykseen tehtävänä on tarkastella valtion tukemien kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettujen asuntohankkeiden ja asumisen toteutusta verrattuna valtion tukemiin tavallisiin vuokra-asuntoihin. Yhdenvertaisuuden toteutumista on selvitetty asuntojen sijainnin, laadun, niitä koskevien määräysten, vuokran ja verotuksen näkökulmista. Asumisen yhdenvertaisuutta on tarkasteltu myös asumisen yksilöllisyyden sekä kehitysvammaisten ihmisten ja heidän läheistensä osallisuuden näkökulmista.

Selvityksessä on vastattu seuraaviin pääkysymyksiin:

1. Miten olemassa oleva asuntokanta ja kehitysvammaisille ihmisille tarkoitetut asumisyksiköt vastaavat kehitysvammaisten asumis- ja palvelutarpeisiin? Miltä osin tilanne on hyvä, missä on ongelmia ja miksi?
2. Millaisia eroja liittyy valtion tuella rahoitettuihin kehitysvammaisten asuntokohteisiin ja valtion tukemiin tavallisiin vuokra-asuntoihin asumisen yhdenvertaisuuden eri tekijöiden näkökulmasta? Millaisia ongelmia yhdenvertaisuuden toteutumiseen liittyy kehitysvammaisten ihmisten näkökulmasta? Miten kehitysvammaisten kohteet eroavat tavallisista valtion tukemista vuokra-asunnoista esimerkiksi sijaintinsa, tunnuspiirteidensä, laatunsa tai vuokratasonsa osalta? Minkälaisia eroja on esimerkiksi näitä asuntoja koskevissa kaavoituskäytännöissä, määräyksissä ja vaatimuksissa sekä niiden verotuksellisessa kohtelussa? Minkälaisia eroja on asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksissa?
3. Miten Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARAn avustamat kehitysvammaisille henkilöille tarkoitetut asuntokohteet ovat vastanneet tavoitteita? Miten tulevat asukkaat ovat päässeet vaikuttamaan asumisratkaisujen valintaan? Millä tavoin ARAn tulisi kehittää tukien myöntämiskäytäntöjään?
4. Millaisia kehittämistarpeita liittyy kehitysvammaisten ihmisten asumisen ja asuntokohteiden toteutukseen? Mitä erityisesti viranomais-

toimijoiden tulisi tehdä, jotta kehitysvammaisten ihmisten yksilöllinen ja yhdenvertainen asuminen toteutuisi?

Selvityksessä on käytetty seuraavia aineistoja:

- Kirjalliset aineistot, kuten ohjelmista ja strategioista kertova aineisto, rahoitusta hakeneita ja saaneita hankkeita koskevat aineistot
- Kyselyt (3)
 - Kuntien ja kuntayhtymien edustajille suunnattu kysely kehitysvammaisten asumisesta
 - Erityishuoltopiirien edustajille suunnattu kysely kehitysvammaisten laitosasumisesta. Selvitystä varten laaditulla kyselyllä pyrittiin saamaan lisätietoa laitospaikoista ja niihin liittyvistä suunnitelmista.
 - Kuntien kaavoituksesta ja asuntotoimesta vastaaville henkilöille sekä rakennuttajille suunnattu täydentävä sähköpostikysely
- Haastattelut, yhteensä 18 haastattelua (osa ryhmähaastatteluja), yhteensä 29 haastateltua henkilöä
- Kehitysvammaisten asumista koskevat kantelut: Eduskunnan oikeusasiamiehen (7) ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston (24) kantelut.

Kunkin aineiston keräämistapaa on kuvattu tarkemmin niissä raportin luvuissa, joissa esitetään saadut tulokset.

Raportin aluksi luvussa 2 esitellään selvitystyön ensimmäistä lähtökohtaa eli kehitysvammaisen ihmisten asumistilannetta ja vuokra-asumista. Seuraavaksi kerrotaan toisesta lähtökohdasta eli kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuuden perustasta ja sen taustalla olevista kansainvälisistä ja kansallisista sopimuksista, linjauksista ja lainsäädännöstä. Luvussa tarkastellaan kehitysvammaisten asumisen toteutumista siihen liittyvien haasteiden ja asumisen kehittämisen näkökulmasta. Luvussa 3 tarkastellaan kehitysvammaisten asumisen tilannetta ja luvussa 4 asumisen yhdenvertaisuutta selvitystä varten kootun empiirisen kysely- ja haastatteluaineiston näkökulmasta. Luku 5 sisältää tapaustutkimuskohteita koskevat tulokset ja luvussa 6 käsitellään kehitysvammaisten asumisesta tehtyjä kanteluita. Lopuksi luvussa 7 esitetään selvityksen johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset.

2 Kehitysvammaisten ihmisten asuminen

2.1 Kehitysvammaisten ihmisten asumistilanne

Suomessa asuu noin 40 000 kehitysvammaista henkilöä, joista noin 31 000 on yli 18-vuotiaita. Aikuisista kehitysvammaisista lähes puolet (noin 14 000–15 000) on asumispalveluiden piirissä mukaan lukien perhehoito sekä muiden vammaisten ja ikääntyneiden palvelu- ja tukiasunnot, joissa asuu kehitysvammaisia henkilöitä. Suurin osa asumispalveluiden ulkopuolella olevista noin 16 000–18 000 kehitysvammaisesta on lievästi kehitysvammaisia. Heistä noin puolet (8 000–9 000) asuu vielä aikuisenakin vanhempien tai muiden omaisten kanssa ja noin puolet (8 000–9 000) asuu itsenäisesti. Tarkkoja tietoja niistä kehitysvammaisista henkilöistä, jotka eivät käytä kehitysvammapalveluja, ei ole saatavissa. (Vesala 2003; Vesala & Matikka 2000; Ruoppila ym. 2011)

Kehitysvammaisten asumista on kuvattu käsitteillä tuettu, ohjattu ja autettu asuminen. Autettu ja ohjattu asuminen ovat ryhmämuotoista asumista. Autettu asuminen (ryhmäkodit) on tarkoitettu paljon tukea tarvitseville henkilöille, joilla on henkilökunta tukeanaan vuorokauden ympäri. Ohjatussa asumisessa (ryhmämuotoista asumista) henkilö saa apua ja tukea päivittäin ilman yövalvontaa. Tuetussa asumisessa (tavalliset asunnot) asuvat selviävät melko itsenäisesti päivittäisissä toiminnoissa. Tuetussa asumisessa henkilöllä on oma asunto, jonne hän saa tukea. Asunnon järjestämisen lähtökohtana tulisi olla henkilön toiveet ja tarpeet, joiden määrittämiseksi tehdään tarvearviointi. Asumismuodon määrittämisessä on tärkeää käyttää kehitysvammaisten asumisen yksilöllisiä tarvearviointeja eikä perustaa arviota tiettyyn diagnoosiin tai yleisluontoiseen toimintakyvyn kuvaukseen.

Vuonna 2016 vammaisten asumispalveluissa eli autetussa, ohjatussa ja tuetussa asumisessa asui noin 11 800 henkilöä (pois lukien Ahvenanmaa). Järjestöjen ja yritysten osuus autetussa asumisessa on suurin (48 %), kun se on ohjatussa asumisessa 28 % ja tuetussa asumisessa 21 %. Niissä siis kuntien ja kuntayhtymien osuus on merkittävin. Järjestöjen ja yritysten rooli on kasvanut vuodesta 2010 lähtien etenkin ohjatussa asumisessa, jossa se oli 18 prosenttia. (THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005–2018.)

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kokoamien tietojen mukaan kehitysvammaisten asumisessa on lisääntynyt vuosina 2010–2016 autetun asumisen (ryhmäkodit) määrä ja jonkin verran tuetun asumisen määrä, kun taas ohjatun asumisen asiakkaiden määrä on laskenut hieman (Taulukko 1).

Taulukko 1. Kehitysvammaisten autettu, ohjattu ja tuettu asuminen, asiakkaat 31.12, % asumispalveluissa olevista (THL Sotkanet.fi 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Muutos 2010–2016 %
Autettu asuminen	5 525 (52 %)	5 881 (53 %)	6 180 (54 %)	6 628 (55 %)	6 616 (56 %)	7 106 (56 %)	7 628 (57 %)	+ 5 %
Ohjattu asuminen	2 168 (20 %)	2 164 (19 %)	2 037 (18 %)	2 083 (17 %)	1 987 (17 %)	2 006 (16 %)	1 954 (15 %)	-5 %
Tuettu asuminen	972 (9 %)	1 106 (10 %)	1 158 (10 %)	1 317 (11 %)	1 274 (11 %)	1 548 (12 %)	1 684 (13 %)	+ 4 %
Asumispalvelut yhteensä	10 675	11 162	11 387	12 041	11 891	12 675	13 282	+ 2 670 henkilöä

Kehitysvammaisista laitoshoidon asukkaista lähes kaikki ovat julkisen sektorin omistamissa kohteissa, autetussa asumisessa asuvista noin puolet. Kehitysvammaisten autetun asumisen määrä on kasvanut eniten vuosina 2010–2016, 2 103 paikkaa. Tuetun asumisen määrä on kasvanut tänä aikana 972 paikkaa. Ryhmäkotien rakentaminen on ollut asumisen päätarkaisu tänä aikana. Ohjatun asumisen osuus on vähentynyt vuosien 2010–2016 välisenä aikana 5 %. Tuetun asumisen suhteellinen osuus on suurin Pohjois-Karjalassa, Etelä-Karjalassa ja Kainuussa, ja pienin osuus on Pohjois-Savossa, Keski-Pohjanmaalla ja Pohjanmaalla (ks. Taulukko 2)

Taulukko 2. Kehitysvammaisten tuettu, ohjattu ja autettu asuminen sekä laitospaikat, asiakkaat 31.12.2016 (THL Sotkanet.fi 2017).

	Tuettu asuminen	Ohjattu asuminen	Autettu asuminen	Kehitysvammalaitos	Yhteensä
Koko maa	1 684	1 954	8 265	920	12 823
Uusimaa	199	319	1 839	231	2 588
Kanta-Häme	53	82	252	4	391
Päijät-Häme	83	84	385	3	555
Kymenlaakso	107	120	286	25	538
Etelä-Karjala	123	15	215	11	364
Varsinais-Suomi	131	134	709	89	1 063
Satakunta	103	59	369	61	592
Etelä-Savo	39	160	286	61	546
Pohjois-Savo	23	165	523	98	809
Pohjois-Karjala	225	41	334	23	623
Pirkanmaa	148	183	569	93	993
Keski-Suomi	54	95	397	21	567
Etelä-Pohjanmaa	43	88	357	63	551
Pohjanmaa	26	35	333	16	410
Keski-Pohjanmaa	7	29	99	8	143
Pohjois-Pohjanmaa	124	184	691	39	1 038
Kainuu	103	60	150	18	331
Lappi	93	101	374	55	623
Ahvenanmaa	-	-	97	1	98

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaisesti kunta voi järjestää hoitoa, huolenpitoa tai kuntoutusta tarvitsevan henkilön sosiaalipalvelut laitoshoidon silloin, kun henkilön palveluja ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista järjestää hänen omassa kodissaan. Lain perusteella henkilö voidaan määrätä erityishuollon toimintayksikköön eli tehostetun palveluasumisen yksikköön tai laitokseen, jos hänen hoitoaan ja huolenpitoaan ei voida järjestää muulla tavoin. Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (519/1977, jäljempänä kehitysvammalaki) mukaan laitoksessa on oltava riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten.

Kehitysvammalaitosten asiakkaiden määrä on puolittunut vuosien 2010–2016 välisenä aikana. Suurin muutos on ollut työikäisten 18–64 -vuotiaiden kehitysvammalaitosten asiakkaiden ja etenkin pitkäaikaisasiakkaiden osuudessa, joka on vähentynyt noin kolmannekseen 2010-luvulla. Yli 65-vuotiaita laitosasukkaita on vähän ja he ovat tyypillisesti pitkäaikaisasiakkaita. Alle 18-vuotiaiden kehitysvammalaitoksissa asuvien määrä on pysynyt ennallaan, mutta pitkäaikaisesti laitoksissa asuvien osuus on hieman kasvanut vuoteen 2010 verrattuna. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Kehitysvammalaitosten asiakkaiden määrä vuosien 2010–2016 lopussa (THL Sotkanet.fi 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0–17-vuotiaat	190	190	199	194	175	194	191
heistä pitkä- aikaisasiakkaita	122	119	122	128	114	131	131
18–64 -vuotiaat	1 588	1 387	1 277	1 117	933	798	648
heistä pitkä- aikaisasiakkaita	1 512	1 328	1 222	1 054	875	735	583
Yli 64-vuotiaat asiakkaat	156	151	136	153	133	101	81
heistä pitkä- aikaisasiakkaita	156	147	136	149	128	96	81
Yhteensä kaikki	1 934	1 728	1 612	1 464	1 241	1 093	920
yhteensä pitkä- aikaisasiakkaat	1 790	1 594	1 480	1 331	1 117	962	795

Pohjois-Pohjanmaan erityishuoltopiiri teki syksyllä 2017 valtakunnallisen kyselyn erityishuoltopiireille laitosten paikkamäärästä ja tulevaisuuden ennusteista. Kyselyyn vastasi 13 erityishuoltopiirin¹ edustajaa. Kyselyn tulosten mukaan 13 erityishuoltopiirissä oli pitkäaikaiseksi ja lyhytaikaiseksi laitoshoidoksi luokitelluissa laitoksissa yhteensä 829 laitospaikkaa. Ennusteen mukaan laitoshoitopaikkoja olisi vuoden 2018 jälkeen noin puolet eli 465 kappaletta. (Luoma 2017.)

Aiempien tutkimusten mukaan laitoksiin on tultu yleensä siitä syystä, että kehitysvammaisen henkilön lähiympäristöstä ovat puuttuneet palvelut, hänellä on ollut vaikeuksia lähiympäristössä tai psyykkistä oireilua, kriisitilanne on aiheuttanut muutoksen tai perheen voimavarat ovat loppuneet (Ripatti & Paara 2011). Laitosasumisen purkamista ovat vaikeuttaneet selvitysten mukaan etenkin palveluihin liittyvät syyt, kuten kehittymättömät avohuollon palvelut ja asuntojen puute sekä lasten palveluiden riittämättömyys (Nurmi-Koikkalainen 2013).

¹ Vaalijalan kuntayhtymä, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, Varsinais-Suomen erityishuoltopiiri, Helsingin kaupunki, Eskoon sosiaalipalvelujen kuntayhtymä, Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä, Kärkulla samkommun, Satakunnan sairaanhoitopiiri, Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä, Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri, Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymä Siun Sote, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymä ja Etelä-Hämeen erityishuoltopiiri.

2.2 Vuokra-asuminen ja valtion tukemat vuokra-asunnot

Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuonna 2016 keskimääräinen vuokra-asuntojen neliövuokra oli 12,6 €/m² kuukaudessa. Valtion tukemissa, arava- tai korkotukilainoin rahoitetuissa vuokra-asunnoissa asukkaiden valinta perustuu hakijan asunnon tarpeen, varallisuuden ja tulojen perusteella tehtävään sosiaaliseen tarkoituksenmukaisuuden ja taloudellisen tarpeen arviointiin. Näissä valtion tukemissa, niin sanotuissa ARA-asunnoissa vuokrat olivat keskimäärin 11,4 €/m² ja vapaarahoitteisissa asunnoissa 13,7 €/m² kuukaudessa. Pääkaupunkiseudulla keskimääräinen vuokrataso on muuta maata korkeampi, 15,5 €/m² ja valtion tukemissa vuokra-asunnoissa 12,5 €/m² kuukaudessa.

Vuosina 2010–2017 ARAn korkotuella on rakennettu noin 2 000 vuokrayksiötä ja noin 2 500 kaksiota. Yksiöiden keskimääräinen koko on noin 41 m² ja kaksioiden noin 52 m². Keskimääräinen alkuvuokra näissä kohteissa on ollut 11,8 €/m² kuukaudessa. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Vuosina 2010–2017 ARAn korkotuella valmistuneiden pienten vuokra-asuntojen lukumäärä ja keskimääräinen koko (ARAn lainatietojärjestelmä 2017).

	Asuntojen lukumäärä	Asuntojen keski-määräinen koko
Yksiöt	2037	41,4 m ²
Kaksiot	2569	51,7 m ²

Vapaarahoitteisessa vuokra-asunnossa vuokran määrittelee vuokranantaja. ARAn rahoittamissa asunnoissa asukkailta voi periä omakustannusperusteista vuokraa vain sen määrän, mikä tarvitaan kattamaan asuntojen ja niihin liittyvien tilojen rakentamisesta ja ylläpidosta aiheutuvat kustannukset. Omakustannusvuokran laskennan lähtöperusteena on ARAn hyväksymä rakennus- ja maapohjakustannuksista muodostuva hankinta-arvo. (www.ara.fi/vuokranmaaritys)

ARA tukee erityisryhmien asumista valtion varoista myönnettyillä investointiavustuksilla, joilla rakennetaan, perusparannetaan ja hankitaan näille ryhmille tarkoitettuja asuntoja. Lisäksi näille kohteille myönnetään vastaavanlainen korkotukilaina ja valtion täytetäkaus kuin muillekin valtion tukemille vuokra-asunnoille. Avustusta voivat saada kunnat ja muut julkisyhteisöt sekä ARAn nimeämät yleishyödylliset yhteisöt. ARAn rahoitusta myönnetään yksilöllisesti suunniteltuihin itsenäisiin asuntoihin ja ryhmäasuntoihin. Avustuksen suuruuteen vaikuttavat kohteessa tarvittavat, asumista tukevat erityiset tila- ja varusteratkaisut. ARA voi rahoittaa enintään 50 % kehitysvammaisten kohteista, joissa asunto-olojen järjestäminen edellyttää tavanomaista enemmän tukipalvelujen tuottamiseen tarvittavia tiloja sekä poikkeuksellisen vaativia tai kalliita tila- tai varusteratkaisuja asuinrakennukseen tai

asuntoon. ARAn rahoituksen saaminen edellyttää, että poikkeustapauksia lukuun ottamatta erityisryhmien asuntojen omistaja- ja vuokraajataho on eri kuin asumisen palveluiden tuottaja. (ARAn tuet...2018) ²

ARAn rooli erityisryhmien asumisen rahoittajana on merkittävä. Erityisesti kehitysvammaisille ihmisille tarkoitettuja asuntoja on rakennettu, perusparannettu ja hankittu vuosien 2005–2017 välisenä jaksona yhteensä 3 600 kappaletta. Kehitysvammaisten kohteissa asuu myös jonkin verran autismin kirjon ihmisiä. Pelkästään heille tarkoitettuja kohteita on rakennettu ARAn tuella vajaa kymmenen ja niissä on yhteensä 62 asuntoa. Eniten ARA-asuntoja on pääkaupunkiseudulla (95 %), Pohjois-Pohjanmaalla (74 %) ja Varsinais-Suomessa (71 %). Vapaarahoitteisesti rahoitettuja kehitysvammaisten asuntoja oli vuonna 2017 yhteensä 955. Vapaarahoitteisia asuntoja on määrällisesti eniten Pohjois-Pohjanmaalla ja Varsinais-Suomessa. Vapaarahoitteisten kohteiden käyttöasteet vaihtelevat noin 60–98 % välillä. ARA-kohteissa käyttöasteet ovat olleet hyvät, sillä ARA edellyttää kunnilta pitkäkestoiseen käyttöön perustuvan tarvearvion kehitysvammaisten asuntojen tarpeesta ennen kohteen rahoittamista. (Nyyssölä, Ahola & Makkonen 2017.)

Vuosina 2010–2017 ARAn rahoituksella tuotettiin yhteensä 2 749 uutta kehitysvammaisten asuntoa, perusparannettiin 243 ja hankittiin 294 asuntoa (ks. Taulukko 5).

Taulukko 5. ARAn investointiavustuksella rahoitettujen kehitysvammaisten asuntojen luku- ja avustusmäärät vuosina 2010–2017 (ARA, 2018).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Yhteensä
Uudistuotanto	405	408	415	412	524	313	220	52	2 749
Perusparantaminen	38	72	10	39	20	35		29	243
Hankinta	118	130	46						294
Yhteensä asuntoja	561	610	471	451	544	348	220	81	3 286
Avustusmäärä	28,9 M€	27,1 M€	30,4M€	27,7 M€	36,5 M€	20,0 M€	37 M€	11,5 M€	219,1 M€

Kehitysvammaisten asumista ja palveluita koskevan niin sanottun Kehas-ohjelman aikana vuosina 2010–2015 rakennetuista ARA-rahoitteisista asunnoista noin 70 % oli ryhmäkoteja, noin 15 % ryhmäkoteja yhdistettynä kerrostalo- tai rivitaloasumiseen ja noin 15 % kerros- tai rivitaloja. Varauspäätöksen saaneista noin 2 700 asunnosta yli 90 % oli keskustassa palveluiden ja liikenneyhteyksien äärellä, 47 asuntoa oli laitosalueella ja 24 syrjäseudulla. Asunnoista noin kolmasosa on kohdistunut laitoksista tuleville ja noin kolmasosa

² Avustuksista erityisryhmien asunto-olojen parantamiseksi annettu laki (1281/2004), vuokra-asuntolainojen ja asumisoikeustalolainojen korkotuesta annettu laki (604/2001)

lapsuudenkodeista tuleville. Vanhoja tiloja korvaavia asuntoja oli noin neljäsosa asunnoista. Loput olivat tilapäisasuntoja tai perusparannettuja asuntoja, joissa oli entuudestaan asunut kehitysvammaisia. (Karinen ym. 2015)

ARAn tietojen mukaan vuonna 2016 osapäätöksen saaneita kehitysvammaisten asuntohankkeita oli 16, joista yksi on perusparannuskohde ja 15 uudisrakentamiskohteita. Kohteissa on yhteensä 230 asuntoa. Asunnoista 110 on kerrostaloasuntoja, 100 asumisyksiköissä olevia asuntoja ja 20 rivitaloasuntoja. Useimmat kerrostalokohteet sijoittuvat yksittäisiin kerrostaloihin muiden asuntojen joukkoon ja kaksi on monisukupolvikortteliratkaisuja, joissa asunnot voivat sijoittua useisiin kerrostaloihin korttelissa. Rivitalokohteet ovat samalla tontilla tehostetun palveluasumisen eli ryhmäkodin kanssa. Kohteet ovat lähellä päivittäispalveluita. Enemmistö kohteisiin muuttavista (150 henkilöä) muuttaa asuntoon lapsuudenkodeista, 60 muuttaa laitoksesta ja noin 20 muista huonokuntoisista asumisyksiköistä. Kehas-ohjelman jatkuvuuden kannalta on myönteistä, että vaikka rakennettavien ja peruskorjattavien asuntojen määrä on vähentynyt, yhä useampi kehitysvammaisten asuntokohteista on pieniä ja ne sijoittuvat osaksi tavallista asuntokantaa.

Asuin-, majoitus- ja työtiloista annetun ympäristöministeriön asetuksen (1008/2017) mukaan asunnon minimikoko on 20 m², lukuun ottamatta opiskelija-asuntoja. Asuinhuoneistossa on oltava toiminnan kannalta tarkoituksenmukaiset tilat lepoa, oleskelua ja vapaaajan viettoa, ruokailua ja ruoanvalmistusta, hygienian hoitoa sekä asumiseen liittyvää välttämätöntä huoltoa ja säilytystä varten. Tämä tarkoittaa sitä, että jokaisessa asunnossa on kylpyhuone ja myös keittiövarustus, ellei erillistä keittiötä ole.

Vuosina 2011–2017 ARAn uudistuotantona rahoittamista ryhmäkodeista 76 % (1 962 asuntoa) sisältävät huoneen, kylpyhuoneen sekä useimmiten keittiövarauksen ja joissakin kohteissa keittiötilan. Ryhmäkotien huoneet ovat kooltaan 25–28 m². Ryhmäkotiasunnoista 24 % (615 asuntoa) on sellaisia, jotka täyttävät tavallisen asunnon tunnuspiirteet. Asuntojen koko vaihtelee noin 31–42 m². Näistä 615 asunnosta on 72 ”omaporrasasuntoja”, jotka sijoittuvat kerrostalon yhteen rappuun, joka on tarkoitettu pelkästään kehitysvammaisille. Näissä ratkaisuissa on henkilökuntaa koko ajan paikalla. Uudistuotantona on rakennettu 276 tukiasuntoa. Tukiasunnoista 193 on kerrostaloissa, joissa asunnot ovat osana tavallista kerrostaloasumista tai esimerkiksi monisukupolvikorttelimallin mukaisia ratkaisuja. Tukiasunnoista 83 on rivitaloissa, joista monet sijaitsevat ryhmäkodin kanssa samalla tontilla tai hyvin lähellä niitä. Perusparannuskohteissa asunnot ovat tyypillisesti tavallisia asuntoja joko rivitaloissa (37 asuntoa) tai kerrostaloissa (134 asuntoa). Perusparannuskohteista on 66 ryhmäkotiasuntoja.

ARAn tukemassa tavallisessa vuokra-asumisessa vuonna 2010–2017 rakennettujen yksisöiden keskikoko on ollut noin 41 m² ja kaksisöiden noin 52 m² (ks. Taulukko 4). Kaikissa niissä kehitysvammaisten asuntohankkeissa, joille on haettu ARAlta 10–25 % suuruista

investointiavustusta, täyttyvät myös tavallisten asuntojen tunnuspiirteet. Nämä asunnot kuuluvat tuettuun asumiseen. Ryhmäkotien huoneet, joille ARAn tukea osoitetaan 40–50 % kohteen kustannuksista, ovat olleet pääsääntöisesti ryhmäkodeissa olevia huoneita ilman keittiötä/keittiövarustusta. Vuosien 2017 ja 2018 kohteissa on alkanut olla enemmän tavallisten asuntojen tunnuspiirteitä.

Erityisryhmien asuntomarkkinakatsauksen perusteella alueelliset erot kehitysvammaisille suunnattujen kohteiden määrässä ja ARA-rahoitteisuudessa ovat suuret. Kehitysvammaisille on rakennettu ryhmäkoteja etenkin niillä alueilla, joissa on purettu laitospaikkoja. Viime vuosina kehitysvammaisten rakennuskohteiden määrä on kuitenkin vähentynyt, vaikka samaan aikaan asuntorakentaminen on yleisesti vilkastunut. Voidaan arvioida, että kehitysvammaisia muuttaa tavoitteiden mukaisesti myös tavalliseen ARA-asuntokantaan. (Nyysölä, Ahola & Makkonen 2017)

ARAn lisäksi Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA (entinen Raha-automaattiyhdistys RAY) on avustanut asuntojen hankintaa kehitysvammaisille. STEA on myöntänyt järjestöille vuosina 2010–2017 tukiasuntojen hankinta- ja korjausmenoihin sekä itsenäisten tukiasuntojen hankintaan noin 43,7 miljoonaa euroa. Projektiavustuksena on myönnetty kehitysvammaisten laitosasumisen lakkauttamiseen sekä puhe- ja kehitysvammaisille kohdistuvan osallistuvan palveluohjauksen ja sosiaalityön kehittämiseen lähiyhteisössä 2,2 miljoonaa euroa. STEA on myöntänyt investointi- ja projektirahoituksena hankkeisiin yhteensä noin 35,8 miljoonaa euroa. (Taulukko 6.)

Kehittämishankkeilla pyritään edistämään osallisuuden toteutumista kehitysvammaisten itsenäisessä asumisessa. Niissä on toteutettu toimintaa, joka liittyy muun muassa vertaisryhmätoimintaan, palveluohjauksen asiakaslähtöisyyden kehittämiseen, omaisten ja kehitysvammaisten asiantuntemuksen hyödyntämiseen ja tuetun päätöksenteon kehittämiseen. On kehitetty esimerkiksi asumisen ohjausta tukeva multimediaväline, jolla puhevammaiset henkilöt ovat voineet tuoda näkyväksi omia ajatuksiaan ja siten vaikuttaa yksilöllisen tuen järjestämiseen ja palveluiden suunnitteluun. Yksi naapureista -hankkeessa kehitettiin laitosasumisen jälkeisiä yksilöllisen elämänsuunnittelun prosesseja kehitysvammaisille ja koulutettiin henkilökuntaa sekä toteutettiin muuttovalmennusta, johon myös erityisen tuen tarpeessa olevat muuttajat pystyivät osallistumaan yksilöllisesti. Hankkeissa on lisäksi kehitetty henkilökohtaista budjetointia ja siihen liittyvää palveluohjausta.

Taulukko 6. STEAn investointi- ja hankeavustukset kehitysvammaisille tarkoitettuihin kohteisiin vuosina 2010–2017.

	Investointiavustus milj. euroa	Hankittujen asuntojen lkm	Projektiavustus milj. euroa	Yhteensä milj. euroa
2010	5,4	108		5,4
2011	3,5	129	0,4	3,9
2012	5,3	72	0,6	5,9
2013	5,4	126	0,6	6,0
2014	5,7	124	0,4	6,1
2015	6,4	125	0,2	6,6
2016	6,4	116		6,4
2017	5,6	113		5,6
Yhteensä	43,7	913	2,2	45,9

STEa myöntää järjestötoimijoille investointiavustuksia yksittäisten asuntojen hankintaan kehitysvammaisten henkilöiden itsenäisen asumisen tukemiseksi. Avustuksen saaja voi periä vuokraa enintään vuokratun tilan hoitokulujen ja välittömästi vuokraamisesta aiheutuvien kulujen määrän.

Pienituloiset ruokakunnat voivat saada Kelan asumistukea vuokra-asunnon asumismenoihin. Asumistukea voidaan maksaa sellaiseen palvelu- tai tukiasuntoon, josta on tehty vuokrasopimus. Yleiseen asumistukeen eivät vaikuta asunnon koko, ikä ja varustetaso. Yleinen asumistuki on 80 % hyväksyttävien asumismenojen ja perusomavastuun erotuksesta. Asumismenoina hyväksytään alueesta riippuen 344–508 euroa ruokakuntaa kohden ja ylimmät tulorajat ovat 1 470–1 860 euroa. Kehitysvammaisista on keskimääräistä useampi työkyvyttömyyseläkkeellä. Eläkkeellä olevat kehitysvammaiset voivat saada eläkeläisten asumistukea, jonka määrä on 85 % huomioon otettavista asumismenoina sekä siitä vähennetystä perusomavastuusta ja tulojen mukaan määräytyvästä lisäomavastuusta, joka on yhden henkilön taloudessa 8 676 euroa vuodessa. (www.kela.fi)

2.3 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen yhdenvertaisuuden perusta

Selvityksessä käsitetään yhdenvertaisuus yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaisena toimintana, jonka perusteella sekä estetään syrjintä että edistetään erityiskohtelun avulla yhtäläisten oikeuksien ja mahdollisuuksien toteutumista. Yhdenvertaisuutta tarkastellaan etenkin kehitysvammaisten keskinäisten mahdollisuuksien näkökulmasta ja suhteessa muuhun väestöön, mutta huomioidaan myös kehitysvammaisten yhdenvertaisuus suhteessa muihin erityisryhmiin.

Suomen perustuslaki (731/1999) ja yhdenvertaisuuslaki turvaavat kaikkien kansalaisten syrjimättömyyden. Perustuslain 6 § sisältää kansalaisten yhdenvertaisuuden lain edessä sekä yleisen syrjintäkiellon. Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta, ehkäistä syrjintää ja parantaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta sukupuolesta, iästä, etnisestä tai kansallisesta alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta tai vakaumuksesta, mielipiteestä, vammasta, terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Yhdenvertaisuuslaki kieltää välittömän syrjinnän, välillisen syrjinnän, häirinnän, kohtuullisten mukautusten epäämisen sekä ohjeen tai käskyn syrjiä jotakuta. Vammaisuus on yksi kielletty syrjintäperuste.

Yhdenvertaisuuslaki sisältää myös velvollisuuden edistää aktiivisesti yhdenvertaisuuden toteutumista (lain luvut 2 ja 3). Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan sitä, että lievennetään niitä esteitä ja rajoitteita, jotka vaikeuttavat henkilön osallistumista yhteiskunnan toimintaan täysipainoisesti ja yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa. Vammaisten henkilöiden kohdalla esteitä tai rajoitteita voidaan lieventää tai poistaa henkilölle annettavien tukitoimien, apuvälineiden sekä ympäristön esteitä purkamalla. Vammaisille henkilöille myönnettävillä tukipalveluilla ja tukitoimilla pyritään takaamaan yhdenvertainen osallisuus henkilöä itseään koskevaan päätöksentekoon sekä samat oikeudet ja toimintamahdollisuudet ympäristössään kuin muillakin ihmisillä on. (Seppälä 2017.)

Kehitysvammaisten henkilöiden asumisen yhdenvertaisuuden edistäminen liittyy vahvasti heidän itsemääräämisoikeutensa ja osallisuutensa vahvistamiseen. Itsemääräämisoikeus on jokaiselle ihmiselle kuuluva perus- ja ihmisoikeus, joka perustuu kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuteen. Itsemääräämisoikeus koskee kaikkia vammaisia ihmisiä, myös erilaisissa asumisyksiköissä ja laitoksissa asuvia henkilöitä. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa henkilön oikeutta itsenäiseen harkintaan, päätöksentekoon ja toimintaan häntä itseään koskevissa asioissa. Henkilön on oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista ymmärrettävässä muodossa, jotta hän voi osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Silloinkin, kun vammaisella henkilöllä ei ole kykyä tai voimavaroja oman tahdon ilmaisuun, on häntä tarpeen ja yleensä mahdollista tukea niin, että päätökset voidaan tehdä yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Tuettu päätöksenteko on käsite, joka kuvaa tätä toimintaa. (Suomen vammaispoliittinen ohjelma 2010–2015; Sivula 2014.)

Yleisten yhdenvertaisuutta määrittelevien säädösten lisäksi kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuuden taustalla ovat:

1. Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus
2. Kansallinen vammaislainsäädäntö
3. YK:n yleissopimuksen kansallinen toimenpideohjelma
4. Muu kansallinen lainsäädäntö

5. Valtioneuvoston periaatepäätökset ja kehitysvammaisten asumisen kehittäminen, jossa keskeistä on kehitysvammaisten asuminen tavallisessa asuntokannassa
6. ARAn myöntämät tuet kehitysvammaisille tarkoitettujen asuntokohdeiden rakentamiseen ja perusrantamiseen sekä tuen saamiselle asetetut ehdot
7. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan laatusuositus.

Suomi ratifioi 10.6.2016 YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista (YK:n vammaissopimus). Sopimuksen ratifiointia koskevassa hallituksen esityksessä (284/2014) ja ratifiointia käsitelleen työryhmän raportissa (31.12.2013) linjataan, että erityistä tukea asumisessaan tarvitsevien ryhmien kohdalla tavoitteena on asuminen tavallisilla asuinalueilla. Eri erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden asuntoja ei tule sijoittaa samalle tontille tai samaan rakennuskokonaisuuteen. Asuntojen ja välittömän asuinympäristön on oltava esteetöntä ja kohteen laatuun on kiinnitettävä erityistä huomiota.

YK:n vammaissopimus (artikla 5) sisältää vammaisten henkilöiden tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden periaatteet. Kehitysvammaisilla on yleissopimuksen mukaan oikeus samanlaiseen asumiseen kuin muilla ihmisillä. Sopimuksen artikla 19 sisältää kaikkien vammaisten yhdenvertaisen oikeuden itsenäiseen elämään ja osallisuuteen yhteisössä. Artiklan mukaan sopimuspuolet tunnustavat kaikkien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet tehdä vammaisille henkilöille helpommaksi nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti sekä helpottaakseen heidän täysimääräistä osallisuuttaan ja osallistumistaan yhteisöön, muun muassa varmistamalla, että:

- a. vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole veloitettuja käyttämään tiettyä asuinjärjestelyä;
- b. vammaisten henkilöiden saatavissa on valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä;
- c. koko väestölle tarkoitetut yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan.

Sopimuksen artikla 28 d sisältää sen, että sopimusosapuolet varmistavat vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen pääsyn julkisten asunto-ohjelmien piiriin.

Keskeinen kysymys on, miten YK:n vammaissopimuksen 19 artiklaa tulkitaan Suomessa. YK:n vammaissopimuksella ei perusteta uusia oikeuksia, vaan vahvistetaan jo olemassa olevat, muissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa taatut oikeudet vammaisille henkilöille. Vammaissopimus ei tarkoita sitä, että vammaisella henkilöllä olisi subjektiivinen oikeus valita tietty asuinpaikka tai haluamansa palveluntuottaja ilman palvelujen järjestäjän asettamia reunaehtoja. Keskeistä on yhdenvertaisuus muiden kanssa ja käytännössä vastaavaa tosiasiallista oikeutta ei välttämättä ole myöskään muilla henkilöillä. Tärkeää on, että vammaisen henkilön yksilölliset tarpeet otetaan huomioon palveluja järjestettäessä. Ryhmämuotoinen asuminen on mahdollista, kun se vastaa erilaisiin yksilöllisiin tarpeisiin ja henkilöä on kuultu asumisratkaisun valinnassa. Myös asumisen laadulla on merkitystä ryhmämuotoisessa asumisessa.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on vammaissopimuksen mukainen valtiollinen koordinaatioelin. Sen tehtävänä on edistää vammaissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa. Neuvottelukuntaa koskevan asetuksen (908/2016) mukaan sen tulee laatia toimikaudelleen toimintaohjelma. Se on hallituksen toimintaohjelma, jonka toteutukseen ja tavoitteisiin eri ministeriöt sitoutuvat. Ensimmäistä toimintaohjelmaa viimeistellään parhaillaan.

Tämän selvityksen laatimishetkellä käytössä olleen luonnoksen perusteella toimintaohjelmassa tullaan kiinnittämään huomiota monipuolisten asumisratkaisujen ja niitä tukevien palveluiden kehittämiseen, ja erityisesti kehitysvammaisten ihmisten asumisen lisäämiseen tavallisessa asuntokannassa. Luonnoksessa korostetaan, että asumisratkaisujen tulisi aina perustua yksilölliseen tarpeeseen ja että vammaisten henkilöiden oma osallisuus on keskiössä asumisratkaisujen toteuttamisessa. Tulevan toimintaohjelman asumista ja palveluja koskevilla toimenpiteillä edistetään sitä, että vammaisille henkilöille suunnattu asuntotuotanto ja jo olemassa olevat asumisratkaisut mahdollistavat YK:n vammaissopimuksen mukaisen asumisen. Kansallinen toimintaohjelma sopimuksen täytäntöönpanosta julkistetaan 13.3.2018. Toimintaohjelmassa määritellään vammaissopimuksen täytäntöönpanon edistämisen keskeiset kansalliset tavoitteet, niitä edistävät keinot ja tarvittava seuranta.

Euroopan neuvoston vammaispoliittisessa toimintaohjelmassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006) lähdetään siitä, että vammaisten henkilöiden tulee voida elää mahdollisimman itsenäisesti, täysivaltaistua ja tehdä asuinpaikkaansa ja asumismuotoaan koskevia päätöksiä. Koska täysin itsenäinen elämä ei ehkä ole kaikille mahdollinen ratkaisu tai oma valinta, tulisi poikkeustapauksissa edistää asumisratkaisuja pienissä, laadukkaissa ryhmäkodeissa laitosasumisen vaihtoehtona. Tämä edellyttää strategista politiikkaa, joka tukee siirtymistä laitoshoidosta yhteisöpohjaisiin vaihtoehtoihin, esimerkiksi itsenäiseen asumiseen tai pienryhmäkoteihin. Vammaiset henkilöt tulisi ottaa mukaan itsenäisten asumisjärjestelyjen suunnitteluun. Itsenäinen asuminen ei välttämättä tarkoita asumista yksin, vaan tarpeita vastaavaa yksilöllistä asumista, jota koskevaan päätöksentekoon kukin henkilö osallistuu.

Kehitysvammaisten henkilöiden asumista voidaan järjestää sosiaalihuoltolain, vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987, jäljempänä vammaispalvelulaki) tai kehitysvammalain perusteella. Kuntien on järjestettävä vammaispalvelulain perusteella vaikeavammaiselle henkilölle palveluasumista, jos henkilö tarvitsee välttämättä palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Asumisen järjestäminen on kehitysvammalain mukaan erityishuoltoon kuuluva yksilöllisen erityishuolto-ohjelman mukainen palvelu.

Sekä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (812/2000) että potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (785/1992) sisältävät itsemääräämisoikeuden ja velvollisuuden selvittää henkilön oma tahto ja tukea hänen omaa päätöksentekoaan. YK:n vammaissopimuksen ratifioiminen edellytti vammaisten henkilöiden itsemääräämistä koskevan lainsäädännön vahvistamista. Kehitysvammalakiin tehtiin tästä syystä itsemääräämisoikeutta koskevia muutoksia, jotka astuivat voimaan 10.6.2016, yhtä aikaa YK:n vammaissopimuksen kansallisen voimaantulon kanssa. Kehitysvammalakiin lisättiin säännökset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä sekä menettelyistä rajoitustoimenpiteistä päätettäessä ja toteutettaessa.

Esitys uudeksi vammaispalvelulaiksi³ on tarkoitus antaa eduskunnalle kevätistunto-kaudella 2018. Uusi vammaispalvelulaki tulisi voimaan vuonna 2020. Tavoitteena on kokonaisuudistus, jossa vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki yhdistetään yhdeksi vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevaksi laiksi. Laki turvaisi tarveperusteisesti eri vamma ryhmien yhdenvertaiset palvelut. Lain päätavoitteena on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa sekä edistää vammaisten itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Yhtenä tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäiseen asumiseen sekä siinä tarvittavaan apuun ja tukeen. Tämä tarkoittaa laitoshoidon minimoimista ja palveluiden saatavuutta vammaisten henkilöiden omissa lähiympäristöissä. Tällaisia palveluita ovat muun muassa kotona asumista tukevat palvelut, henkilökohtainen apu ja valmennus. Vammaisen henkilön osallisuutta ja mahdollisuutta omiin valintoihin vahvistetaan palvelutarpeen arvioinnissa ja palvelujen suunnittelussa sekä palvelun toteuttamisessa.

Lain valmistelussa on nähty tarve asumisratkaisujen monipuolistamiseen sekä yksilöllisyyden ja valinnanvapauden lisäämiseen asumisessa. Tavallinen asuntokanta ja yksittäiset vuokra-asunnot on nykyistä laajemmin otettava käyttöön myös vammaisten henkilöiden asumisessa. Vammaisten henkilöiden asumisratkaisujen uudistaminen vaatii palvelujen

3 http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70354/URN_ISBN_978-952-00-3582-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

sisällön ja toteutustapojen uudistamista sekä henkilöstön toiminnan ja työkäytäntöjen uudelleen organisointia, jotta annettava tuki vastaa joustavasti yksilöllisiin tarpeisiin.

Asumisen tuen kokonaisuuden tarkoituksena on turvata vammaisen henkilön asumisessa tarvitsema välttämätön apu ja tuki, joka järjestettäisiin ensisijaisesti henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan. Tarkoituksena olisi mahdollistaa myös vaativaa ja monialaista tukea tarvitsevien vammaisten henkilöiden asuminen mahdollisimman itsenäisesti omassa asunnossaan. Asumisen tuki sisältäisi avun päivittäisissä toimissa sekä ne palvelut, joita tarvitaan henkilön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä osallisuuden, kommunikaation ja perhe-elämän mahdollistamiseksi. Asumisen tuen sisältö, määrä ja toteutustapa määriteltäisiin yhdessä vammaisen henkilön kanssa ottaen huomioon yksilölliset tarpeet. Palvelut voitaisiin toteuttaa esimerkiksi henkilökohtaisella avulla, kotipalvelun, kotihoidon, omais- tai perhehoidon avulla tai näitä yhdistelemällä. Myös lakiin ehdotettu valmennus ja tuki voisivat olla osa asumisen tuen ja palvelujen kokonaisuutta joko lyhytaikaisesti tai pitkäkestoisesti.

Jos asuminen tuetusti tavallisessa asunnossa ei olisi mahdollista, se voitaisiin järjestää vammaisille henkilöille tarkoitetuissa ryhmämuotoisissa asumisyksiköissä. Tällöinkin olisi otettava huomioon vammaisen henkilön omat toiveet asumisen järjestämisestä, vammaan tai sairauden aiheuttamat toimintarajoitteet ja sekä henkilön oikeus osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen saman ikäisten ihmisten kanssa. Ryhmämuotoista asumista on edelleen tarpeen kehittää yksilöllisempään ja tavallisen asumisen suuntaan sekä edistää asiakaslähtöisten yhteisöllisten asumis- ja palveluratkaisujen toteuttamista.

Vammaisten lasten kohdalla olisi ensisijaista riittävillä palveluilla turvata lapsen asuminen oman perheensä kanssa. Vammaisten lasten asuminen erityistapauksissa muualla kuin oman perheen kanssa järjestettäisiin yhteisymmärryksessä huoltajien kanssa.

Sosiaali- ja terveysministeriö on myös jatkanut sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön (ns. itsemääräämislaki, HE 108/2014) valmistelua vuonna 2017. Valmistelutyössä tarkastellaan laajemmin sosiaalihuollon asiakaskuntaa, ja mukana ovat kehitysvammaisten ihmisten lisäksi muun muassa muistisairaat. Valmistelussa huomioidaan rajapinnat suhteessa vammaislainsäädännön sekä mielen-terveyslain (1116/1990) ja päihdehuoltolain (41/1986) uudistamiseen. (Sivula 2014.)

Vammaisten henkilöiden oikeutta yhdenvertaiseen asumiseen on määritelty myös kansallisissa ohjelmissa kuten hallituksen vammaispoliittisessa selonteossa (16.5.2006) sekä valtioneuvoston periaatepäätöksessä (21.1.2010) ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi (ks. Liite 1). Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan vuosina 2010–2015 toteutettiin ohjelma kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi. Tämän Kehas-ohjelman perustana olivat

kansalliset ja kansainväliset linjaukset vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden sekä osallisuuden ja itsenäisen elämän turvaamisesta. Lähtökohtana oli vammaisten ihmisten oikeus elää yhteisöissä ja tehdä samanlaisia valintoja kuin muutkin ihmiset siten, että asumisen esteettömyys ja turvallisuus toteutuvat ja saatavilla on toimivia palveluita. Ohjelman tavoitteena oli vähentää laitospaikkoja nopeasti, suunnitelmallisesti ja hallitusti sekä mahdollistaa muuttaminen lapsuudenkodeista tuottamalla kehitysvammaisten henkilöiden tarpeita ja toiveita vastaavia asumisratkaisuja ja tarjoamalla yksilöllisiä palveluja ja tukea.

Ohjelman määrällisenä tavoitteena oli tuottaa yhteensä 3 600 kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettua asuntoa eli vuosittain noin 600 asuntoa. Näistä asunnoista tuli osoittaa pitkäaikaisesta laitoshoidosta muuttaville kehitysvammaisille noin 1 500 asuntoa ja lapsuuden kodista muuttaville aikuisille kehitysvammaisille noin 2 100 asuntoa.

Vuoden 2010 periaatepäätöksen mukaan kehitysvammaisten laitoshoidon vähentäminen ja aikuisten kehitysvammaisten henkilöiden lapsuuden kodeista muuttamisen mahdollistaminen edellyttää monia toimenpiteitä, kuten asuntotarjonnan ja yksilöllistä asumista tukevien palvelujen lisääminen sekä asumiskustannusten hallinta. Periaatepäätöksen mukaan erityishuoltopiirin/kuntayhtymien ja alueen kuntien sekä muiden keskeisten toimijoiden muodostaman työryhmän tuli laatia suunnitelma siitä, miten alueellisesti edetään laitoshoidosta kehitysvammaisten henkilökohtaiset tarpeet huomioon ottaen yksilöllisempiin asumisratkaisuihin. Sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyössä alan toimijoiden kanssa tuli tukea laitoshoidon vähentämiseen ja sitä korvaavien palveluratkaisuihin liittyvää kehittämistoimintaa ja arviointia erityisesti yksilöllisten asumisratkaisujen kehittämiseksi monivammaisille ja haastavasti käyttäytyville kehitysvammaisille henkilöille.

Periaatepäätöksen mukaan kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuus valita asuinpaikkansa ja asumisratkaisunsa edellyttää, että heidän asumisensa järjestetään muun asuntokannan seassa. ARAn tuli kehittää yhteistyössä alan toimijoiden kanssa asumisratkaisuja kehitysvammaisten henkilöiden erilaisiin tarpeisiin, mukaan lukien autismin kirjon henkilöt, vaativaa hoitoa tarvitsevat ja haastavasti käyttäytyvät kehitysvammaiset, sekä asumisratkaisuihin liittyviä laatuohjeita.

Valtioneuvoston periaatepäätös 8.11.2012 sisältää laitosasumisen lakkauttamisen vuoteen 2020 mennessä. Sen mukaan laitoksista muuttaminen toteutetaan hallitusti, mikä turvataan asuntojen rakentamisella ja hankkimisella sekä lähiyhteisön palvelujen kehittämislä. Edellytyksenä on, että tulevien asukkaiden tarpeet ovat tiedossa jo ennen kuin uusien asuntojen suunnittelu käynnistetään. Laitosasumisen lopettaminen ei periaatepäätöksen mukaan tarkoita sitä, että laitoksista muutetaan uuslaitoksiin, asuntokeskittyymiin tai tyhjilleen jääneisiin laitosrakennuksiin, jotka eivät vastaa tavallisen asumisen laadun kriteereitä. Asuminen järjestetään osana tavallisia alueita ja asunnoissa, jotka vastaavat normaalin

asunnon tunnuspiirteitä. Tavoitteena on asuminen joko omassa asunnossa tai pienissä asumisryhmissä. Periaatepäätöksen mukaan asumis- ja palveluratkaisujen lähtökohtana on vammaisen henkilön toiveiden, tarpeiden ja tavoitteiden selvittäminen yhdessä hänen kanssaan.

Kehitysvammaisten asumisen kehittämiseksi on luotu suosituksia, joiden avulla pyritään tarjoamaan kaikille kehitysvammaisille muiden kansalaisten tavoin yhdenvertaiset mahdollisuudet laadukkaaseen asumiseen. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan laatimien kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamisen laatusuositusten (2010–2017) lähtökohtana on ollut, että erityisiin ratkaisuihin turvaudutaan vain tarvittaessa. Kehitysvammaisille etsitään ensisijaisesti tavallisesta asuntokannasta erillisiä asuntoja. Toissijaisena ratkaisuna ovat omasta asunnosta ja siihen liittyvistä yhteistiloista koostuvat asuntoverkostot. Kehitysvammaisten asumisen laatusuositusten mukaan kehitysvammaiselle tulee mahdollistaa yksilöllinen asuminen normaalissa asuinympäristössä siten, että hän voi valita asuntonsa ja asuinkumppaninsa. Suositusten mukaan asuntoryhmistä ja ryhmäkodeista ei saa rakentaa erityisryhmille tarkoitettuja asuntokeskittymiä. Tämän vuoksi asuntoja saa olla enintään 15 samalla tontilla tai samassa kerrostalossa. Suositusten mukaan myöskään päivätoimintaa ei saisi sijoittaa asuntojen yhteyteen. Asuntojen tulee olla tavallisessa asuinympäristössä, jossa liikenneyhteydet, palvelut, harrastukset ja työpaikka ovat hyvin saavutettavissa.

ARA on antanut ohjeita erityisryhmien asumiseen ja asuntojen suunnitteluun liittyvistä laatutekijöistä valtion tuella rahoitetuissa asunnoissa (Rakennuttamisohje, Suunnitteluopas, Palveluasumisen opas ja ne vuonna 2016 korvannut Rakennuttamis- ja suunnitteluopas). Niiden mukaan asukkaille tulee olla erilaisia asumisratkaisuja, jotta heidän tuen tarpeensa huomioiden voidaan järjestää yksilöllistä asumista. Erityisryhmien asuminen tulee järjestää tavallisen asumisen periaatteella muun asumisen seassa osana lähiyhteisöjä, palveluiden äärellä.

Ohjeiden mukaan valtion tukemien erityisryhmäasuntojen fyysiset ratkaisut tulee suunnitella siten, että ne vastaavat tavallista asumista ja asunto mahdollistaa tavanomaiset kodin toiminnot sekä tarpeenmukaiset tila- ja varusteratkaisut. Asuntojen fyysisten ratkaisujen tulee olla esteettömiä, muunneltavia, turvallisia, viihtyisiä ja tiloiltaan toimivia sekä sellaisia, että asukas voi tehdä asunnon kodikseen. Yksittäisen asunnon koko voi olla 35–40 m², jolloin se mahdollistaa myös makuuhuoneen/-tilan sekä keittiön/keittiövarustuksen. Tulisi rakentaa pieniä asumisyksiköitä (4–8 asuntoa), joissa asuntojen on oltava riittävän kokoisia sekä henkilökohtaisine tiloineen että tarvittavine yhteistiloineen. Suuret ryhmäkoot lisäävät laitospaikkaisuutta ja vähentävät asumisen yksilöllisyyttä. Asuntojen enimmäismäärä arvioidaan kohteittain ja arvioinnin pohjana tulee olla aina sekä kuntakohtaiset että yksilölliset tarveselvitykset.

Ryhmäkodit eivät täytä tavallisen asunnon tunnuspiirteitä. Asukkaat ryhmäkodeissa ovat vahvaa tukea tarvitsevia, mikä edellyttää henkilökunnan jatkuvaa läsnäoloa. ARAn Raken-
nuttamis- ja suunnitteluoppaan mukaan uudisrakennuskohteissa on ryhmäkodissa olevan
huoneen/asunnon pinta-alan oltava vähintään 25 m² sisältäen kylpyhuoneen. Mikäli asuk-
kaalla on runsaasti apuvälineitä, tulee huonetilan olla suurempi. Normaalisuutta ja inte-
graatiota edistetään sillä, että myös ryhmämuotoinen asuminen sijoitetaan osaksi tavallis-
ta asutokantaa, esimerkiksi osana kerrostaloa. Ohjeiden mukaan laitosmaisia ratkaisuja ei
tule rakentaa eikä eri erityisryhmille suunniteltuja asuntoja tule sijoittaa samalle tontille tai
samaa rakennuskokonaisuuteen.

Kehitysvammaisten asumisen suunnittelua on edistetty erilaisilla kehittämishankkeilla ja
oppailla, joissa on luotu itsenäistä ja yksilöllisempää asumista tukevia ratkaisuja. Esimer-
kiksi ryhmäkodin asunnon kahdella sisäänkäynnillä voidaan mahdollistaa yksityinen pääsy
omaan asuntoon ja toisesta ovesta yhteisiin tiloihin. Osallisuutta voidaan tukea riittävän
alhaalla olevilla ikkunoilla, joista voi nähdä lähiympäristöön sängystä. Keittiöratkaisut voi-
vat olla kiinteitä pienoiskeittiöitä tai vaihteittain käyttöön otettavia pienoiskeittiöitä, jotka
voivat olla sähköisesti korkeussäädettäviä. (esim. Sievänen & Sievänen 2014.)

2.4 Yhdenvertaisuuden haasteet ja niihin vastaaminen

Kehitysvammaisten asumista ja mahdollisuuksia asua tavallisessa asutokannassa määrit-
televät useat kansainväliset ja kansalliset linjaukset ja ohjeet. Kehitysvammaisten asumi-
sessa on kuitenkin edelleen käytännön haasteena se, ettei heillä ole muihin kansalaisiin
verrattuna yhdenvertaisia mahdollisuuksia vaikuttaa asumiseensa.

Suomessa valittiin kehitysvammaisten laitokset ensisijaiseksi ratkaisuksi 1950-luvulla ja lai-
tosverkosto rakennettiin 1960-luvulla. 1970-luvulta lähtien on kehitetty asumisen vaihto-
ehtoja normalisaatioon perustuvan ajattelutavan yleistymisen myötä. Laitosten tilalle
ryhdyttiin rakentamaan ruotsalaisen mallin mukaisesti ryhmäkoteja, joissa on vakinaista
henkilökuntaa auttamassa asukkaita päivittäisissä ratkaisuissa. (Seppälä 2010.)

Kehitysvammaiset asuvat edelleen pääosin ryhmäkodeissa. Laitosasumisen purkamisen
yhteydessä on rakennettu etenkin 1980–1990-luvulla ryhmäkoteja. 1990-luvun puoli-
välistä on rakennettu ryhmäkotien lisäksi asutoryhmiä, joissa asukkailla on omat asun-
not ja lisäksi jaettu yhteistiloja muiden saman asumisryhmään kuuluvien henkilöiden
kanssa. Haasteena on ollut, että kehitysvammaisten asumisratkaisuja kehitetään raken-
teiden ja erityishuollon eikä valinnanmahdollisuuksien kautta. (Hintsala & AhlStén 2011.)
Kehittämistarvetta on havaittu paljon etenkin vammaisten lasten ja perheiden asumis- ja
muissa palveluissa (esim. Kortemäki 2012).

Vaikka siirtyminen laitoksista ryhmäkoteihin on muuttanut kehitysvammaisten ihmisten asumisen ulkoisia puitteita, se ei ole muuttanut merkittävästi kehitysvammaisten henkilöiden asemaa palveluiden käyttäjinä eikä henkilökunnan ja asukkaiden välistä suhdetta. Siitä huolimatta, että pienempiin asumisyksiköihin siirtyminen on mahdollistanut asukaslähtöisen vuorovaikutuksen, ryhmäkodin tavallisissakin asunnoissa on voitu tehdä työtä samalla tavoin kuin laitoksessa sekä järjestää asukkaiden elämä henkilökunta- ja organisaatiokeskeisesti. Ryhmäkodeissa työn organisoinnin lähtökohtana on usein hallittavuus, jolloin kehitysvammaisten roolia määrittää asiakkuus eikä kansalaisuus ja yksilöllisyys. (Seppälä 2010.)

Vaikka kehitysvammaisten kansalaisuutta, inklusiota, täysivaltaistumista ja itsemääräämisoikeutta on korostettu, käytännössä palveluja käyttävillä kehitysvammaisilla henkilöillä sen toteutuminen on haasteellista etenkin ammattilaisen asenteiden vuoksi (Vesala 2010). Yhdenvertaisuus ei ole toteutunut kehitysvammaisten asumisessa sen vuoksi, etteivät kehitysvammaiset ole saaneet riittävästi tukea omien mielipiteidensä ilmaisemiseen ja asumista koskevien valintojen tekemiseen (Laitoksesta yksilölliseen asumiseen...2016). Kehitysvammaisten asumisessa tulisi myös välttää asumiskohteen vaihtoa. Sitä on kuitenkin tehty mm. henkilökunnan alimitoituksen ja asumiskohteen henkilöiden ryhmädynamiikan takia (Kumpuvuori 2009). Myöskään kehitysvammaisten oikeuksista ja yksilöllisen tuen tarpeista ei ole vielä riittävästi tietoa (Vaitti 2009).

Kehitysvammaisten osallisuutta asumispalveluissa ovat vaikeuttaneet autonomian puute, köyhyys ja yksinäisyys. Autonomian tai itsemääräämisen puutteen vuoksi heillä ei ole ollut mahdollisuutta valita asumismuotoaan tai heidän on pitänyt pyytää lupaa ryhmäkodin ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan osallistumiseen. (Miettinen 2009.) Kehitysvammaisten haastattelujen perusteella ryhmäkodissa asuminen ei merkitse välttämättä kokemusta kaveruus- ja ystävyyssuhteista.

Kansainvälisten kokemusten mukaan kehitysvammaiset voivat siirtyä laitosasumisesta omaan kotiin riittävän, etenkin alkuvaiheessa, annettavan tuen avulla. Tästä on monia hyviä yksittäisiä esimerkkejä muun muassa Skotlannista ja Englannista. (Oma ovi, oma tuki 2003.) Ryhmäkodeissa asuvien kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus on ollut kuitenkin usein vähäistä, koska rutiininomaiset työskentelytavat ovat pitkälti määrittäneet heidän elämänsä. Asukkaiden sosiaaliseen kanssakäymiseen on panostettu vähän (esim. Kortemäki 2012). Yhdenvertaisuus ei ole toteutunut asumisessa sen vuoksi, etteivät kehitysvammaiset ole saaneet riittävästi tukea omien mielipiteidensä ilmaisemiseen ja asumista koskevien valintojen tekemiseen. Asukkaat eivät ole voineet valita asuntoa tai asuintovereita riittävästi eikä asukkaiden osallistumista asumista ja omaa elämäänsä koskeviin ratkaisuihin ole tuettu tarpeeksi. Myös muiden selvitysten mukaan asumisyksiköissä asuvien kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus on vähäistä, sillä usein työntekijöiden asenteissa

heijastuu laitospäivähoivakulttuurin perinne ja rutiininomaiset työskentelytavat määrittelevät pitkälti kehitysvammaisen henkilön elämää (esim. Kortemäki 2012).

Kehitysvammaisten tulisi asua mm. YK:n vammaissopimuksen ja Suomen yhdenvertaisuuslain periaatteiden mukaisesti samalla tavalla kuin muutkin ja elää yhteisöissä, joissa edistetään aktiivisesti yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia. Kansainvälisesti tarkastellen on olemassa mm. Ruotsissa, Irlannissa ja Iso-Britanniassa asumiskohteita, joissa kehitysvammaiset ihmiset voivat asua tavallisella asuinalueella kerros-, rivitalo- ja omakoti-asunnoissa saaden tarvittaessa hyvinkin vaativaa apua ja hoitoa. Suomessa hajautetusta asumisesta tehdyn selvityksen mukaan kehitysvammaiset ovat hyviä vuokra-asukkaita, joilla ei ole haasteita vuokranmaksussa eikä asunnon kunnossa pitämisessä toisin kuin joillakin muilla erityisryhmiin kuuluvilla. Hajautetun asumisen mallin leviämistä ovat hidastaneet osaltaan omaisten ja kehitysvammaisten parissa työskentelevien ammattilaisten asenteet ja epäilykset. (Pitkänen ym. 2015.) Hyviksi havaituissa malleissa on muun muassa panostettu asukkaan osallistumiseen lähiyhteisössä (Hintsala & Ahlström 2011; Pitkänen ym. 2015; Yksi naapureista 2011). Suomessa kehitysvammaisilta on puuttunut mielekästä tekemistä, sillä esimerkiksi vaihtoehtoja työ- ja päivätoiminnalle on ollut vähän (esim. Kortemäki 2012)

Hajautetun asumisen myötä kehitysvammaiset ihmiset ovat saaneet toivomansa oman asunnon ja itsenäisyyden sekä mahdollisuuden yhteisöllisyyteen myös muiden kuin toisten kehitysvammaisten kesken, mitä etenkin nuoret ovat halunneet. Hajautetun asumisen myötä asuinrakennusten ja asuinalueiden asukasrakenne on monipuolistunut. (Pitkänen ym. 2015.)

Tuetussa asumisessa kehitysvammaisia tulisi tukea sekä heidän asumisessaan että osallistumisessaan täysivaltaisina kansalaisina yhteisön toimintaan (Oma ovi, oma tuki 2003). Uusien kohteiden suunnitteluun osallistumisen lisäksi kehitysvammaisten itsenäistä asumista voidaan tukea yksilökeskeisen asumisen suunnittelun ja muuttovaiheessa annettavan muuttovalmennuksen ja muun tuen avulla (Konola ym. 2011; Oma ovi, oma tuki 2003). Yksilöllisten asumisratkaisujen halvemmat kustannukset verrattuna ryhmäkoteihin on tuotu esille useissa selvityksissä (esim. Hintsala, Sipilä ja Sainio 2015). Esimerkiksi Turun Luolavuoren asumisverkostosta tehdyn laskelman perusteella kunta säästää vuodessa 51 840 euroa asukasta kohti (Esim. Hintsala, Sipilä ja Sainio 2015). Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimuksen perusteella siirtyminen ryhmäkodista tuettuun asumiseen, jossa on kolme käyntiä päivässä, tuottaa vuodessa 6 960 euron säästöt asukasta kohti (Sillanpää ym. 2017).

Kehitysvammaisten asumisen ohjelman valtakunnallisen toimeenpanon seurantaryhmä on vuonna 2013 sosiaali- ja terveysministeriön asettama ryhmä, jonka tehtävänä on ollut koordinoita Kehas-ohjelman toimeenpanoa yksilöllisen asumisen tueksi tarvittavien

palvelujen ja laitosasumisen lakkauttamisen osalta. Kehas-seurantaryhmä on ehdottanut yhtenä keskeisenä toimenpiteenä asumisratkaisujen monipuolistamista. Seurantaryhmän mukaan vammaisten asumisratkaisuihin tulisi lisätä vaihtoehtoja, valinnanvapautta ja yksilöllisyyttä. Tärkeänä pidetään myös ryhmämuotoisten asumisratkaisujen integroimista normaaliin asuntokantaan. Kuntien tulisi ottaa tavallinen asuntokanta ja yksittäiset vuokra-asunnot entistä laajemmin käyttöön sekä verkottaa niitä palvelujen ja tuen avulla. Ehdotuksissa suositellaan, että uusia erityisryhmille tarkoitettuja asuntoja rakennetaan vain erityistilanteessa ja arvioidaan nykyisten ryhmäkohtien asukkaiden tarpeet. Asumisratkaisujen monipuolistamiseksi tarvitaan myös enemmän poikkihallinnollista yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen, asuntotoimen ja kaavoituksen kesken. Seurantaryhmä on kiinnittänyt huomiota myös vammaisten ja heidän läheisensä osallistamiseen omien asumisjärjestelyjensä sekä asuin- ja elinympäristöjen suunnitteluun. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 74.)

Kehas-ohjelmasta tehdyn arvioinnin perusteella kehitystä tapahtui eniten palveluiden suunnittelussa ja muuttovalmennuksen järjestämisessä, mutta asumista tukevien palveluiden saamisessa on ollut puutteita. Ohjelman vaikutuksesta asumispalvelut ovat kehittyneet valtakunnallisesti. Vaikka Kehas-ohjelmassa saatiin aikaan hyviä tuloksia, asumisen yhdenvertaisuus ei ole toteutunut kovin hyvin. Asumisessa ei ole huomioitu kehitysvammaisten yksilöllisiä tarpeita eikä ole kiinnitetty riittävästi huomiota kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen ja valinnanvapauteen. Tärkeää on varmistaa etenkin vammaisten lasten ja nuorten oikeus tavalliseen asumiseen. Tarvetta on edelleen palvelutarpeen arvioinnin ja yksilöllisen palvelujen suunnittelun tehostamiselle. Seurantatietojen perusteella on koettu tarpeelliseksi monipuolistaa kehitysvammaisten asumisratkaisuja ja kehittää niissä työntekijöiden osaamista ja työkäytäntöjä. (Karinen ym. 2016.)

Yhdenvertaisuuden lisääminen kehitysvammaisten asumisessa edellyttää edelleen myös hallintokuntien välisen yhteistyön tiivistämistä. Jotta valinnanvapautta ja itsemääräämistä pystytään lisäämään vammaisten asumisessa, on myös asumisen suunnittelu- ja toteutusikäytäntöjä kehitettävä. Tämä tarkoittaa sitä, että kuntien kaavoituksen, asuntotoimen ja sosiaalitoimen edustajat tekevät yhteistyötä tarpeita vastaavien asuntojen ja palveluiden aikaansaamiseksi. Tätä edistää yhteistoiminnallisen suunnittelun hyödyntäminen, jolloin kehitysvammaiset henkilöt ja heidän perheensä otetaan mukaan palvelujen kehittämiseen, suunnitteluun ja arviointiin. (Hintsala & Ahlström 2011; Hintsala & Mietola 2013.)

Kehitysvammaisten asumisen edistämiseksi on levitetty kansainvälisesti hyväksi havaittuja ratkaisuja. Asuntoverkostot kehittyivät Kehas-ohjelman aikana Arjen keskiössä -hankkeessa. ARAn rahoittamaa hanketta toteutettiin vuosina 2012–2014. Hankkeessa etsittiin uudenlaisia tapoja järjestää erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden ja erityisesti kehitysvammaisten asumista ja elämää lähiyhteisöissä. (Hintsala & Mietola 2013; Hintsala, Sipilä ja Sainio 2015.) Asuntoverkostot muovautuvat asuinalueen tarjonnan sekä asukkaiden

yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Yhteistä asuntoverkostoille on, että ne koostuvat muun asuntokannan joukossa olevista kehitysvammaisten yksittäisistä asunnoista ja asuntoryhmistä, jotka liittyvät toisiinsa palvelujen ja sosiaalisten verkostojen kautta. Palveluja ovat erilaiset tukipisteet ja yhteistilat, sosiaali- ja terveyspalvelut, liiketilat, liikennepalvelut sekä harrastustoiminnan mahdollistavat tilat kuten kulttuuri-, ulkoilu- ja liikuntapaikat. (Hintsala, Sipilä ja Sainio 2015.)

Asuntoverkostoja kehitetään edelleen vuosina 2017–2019 ARAn ja Kehitysvammaliiton yhdessä eri toimijoiden kanssa toteuttamassa Kotimatalla-hankkeessa, jossa luodaan erityistä tukea tarvitseville nuorille monipuolisia asumis- ja palveluratkaisuja⁴. Hankkeessa lisätään vaikutusmahdollisuuksia omaan asumiseen. Yhteistyötä tehdään asumisverkostoja kehittäneen Skotlannin kanssa. Skotlannissa käytettävässä asumisratkaisussa asukkaiden itsenäistä elämää tuetaan tiiviin yhteisön ja hyvinvointiteknologian avulla. Lisäksi hankkeessa pyritään tuomaan esille se, kuinka yksilölliset asumisratkaisut eivät ole kalliimpia kuin keskitetyt ratkaisut (esim. Hintsala, Sipilä ja Sainio 2015; Pitkänen ym. 2015; Sillanpää 2017).

Kehas-ohjelmassa saatiin aikaan myös muita hyviä käytäntöjä esimerkiksi haastavasti käyttäytyvien pienryhmäasumiseen ja yksilölliseen tukiasumiseen. Seuraavaksi on kaksi esimerkkiä hyvistä itsenäistä asumista tukemista käytännöistä (<http://verneri.net/yleis/asumisen-hyvat-kaytannot>):

Oulussa asiakkaat asuvat omissa, normaalista asuntokannasta vuokratuissa asunnoissaan (asuntorypäs). VVO:n (Kojamo) vuokraamissa asunnoissa asukkailla on käytössään yhteistila. Asukkaiden yksilölliseen palvelusuunnitelmaan on kirjattu yksilöllisen palvelun toteuttamistapa. Asukkailla on tarpeen mukaan käytössään henkilökohtaiset turvalaitteet.

Vantaalla VAV Asunnot Oy on rakennuttanut vuokrataloasuntoja, joihin on sijoitettu hajautettuun asumismuotoon kehitysvammaisia asukkaita. Asukkaille tukea antaa omassa vuokra-asunnossa asuva työntekijä, joka jalkautuu lähistöllä asuvien henkilöiden koteihin.

⁴ <http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat/kotimatalla>

2.5 Kehitysvammaisten ihmisten omat asumistoiveet

Erityisryhmien asumista koskevien tutkimusten mukaan suurin osa kehitysvammaisista haluaa asua kuten muutkin eivätkä keskityttyissä ratkaisuisa (Hintsala & Ahlström 2011). Kehitysvammaisten ihmisten kokemusten mukaan laitoksessa asuminen on koettu yksityisyyden ja oman rauhan puutteen vuoksi huonoksi ratkaisuksi eikä laitosta ole koettu kodiksi, vaikka asuminen on turvallista. Myös laitoksissa asuvat kehitysvammaiset ovat haaveilleet muutosta itsenäiseen asumiseen. Ryhmäkodissa asuvat asukkaat kertovat itse, kuinka ”kaikilla ihmisillä pitäisi olla omat asunnot sekä mahdollisuus käyttää omia kykyjään jokapäiväisessä elämässä”. (Yksi naapureista 2011; ”Ei laitos koskaan kotia voita” 2014.)

Kehitysvammaisten asuntojen hankinnassa ja asumisen onnistumisessa on tärkeää, että kehitysvammaiset voivat osallistua asuinalueen ja asunnon valintaan. Kehas-ohjelmaan kuuluneessa Arjen keskiössä -hankkeessa toteutettiin työpajoja, joihin osallistuivat aktiivisesti tulevien kohteiden kehitysvammaiset asukkaat. Työpajoissa ja haastatteluissa kehitysvammaiset toivat esille asumisen tarpeita. Asukkaat pitivät tärkeänä asunnon sijaintia, sillä se mahdollistaa sosiaalisten verkostojen ylläpidon ja yhteyden itselle tärkeisiin ihmisiin. He pitivät tärkeänä tavallista asumista, jossa asunto sijaitsee muun asutuksen joukossa. Kehitysvammaiset pitivät naapureita osana asumista ja toivoivat hyviä naapuruussuhteita. Työpajoihin osallistuneet kehitysvammaiset toivoivat palveluiden läheisyyttä, hyviä kulkuyhteyksiä sekä lähellä olevia ulkoilu- ja harrastusmahdollisuuksia. Asunnon toivotaan sijaitsevan ympäristössä, jossa on mahdollisuuksia kokoontua ja tehdä erilaisia asioita. Asuinympäristöltä toivotaan myös viihtyvyyttä, turvallisuutta ja rauhallisuutta sekä työmahdollisuuksien löytymistä läheltä kotia. Yhteisöllisyyttä halutaan asuinalueella olevilla matalan kynnyksen paikoilla, joihin mennään viettämään aikaa ja tapaamaan toisia ihmisiä. Paikkojen, joissa on mielekästä toimintaa, toivotaan olevan avoinna kaikille ihmisille eikä vain toisille kehitysvammaisille. (Hintsala, Sipilä & Sainio 2015; Hintsala ja Mietola 2013.)

Arjen keskiössä -hankkeen työpajoissa kehitysvammaiset ihmiset esittivät hyvin vähän toiveita ryhmäkotiasumisesta. Myös silloin, kun kehitysvammaisen henkilö halusi asua muiden kanssa, toiveena oli yleensä, että hän voisi asua vain muutaman asukkaan kanssa. He painottivat oman yksityisen tilan tärkeyttä ja mahdollisuutta itse valita kenen kanssa asuvat. Työpajoissa suunniteltiin usein hyvin tavallisia asuntoja, jotka mahdollistavat yksilöllisen asumisen. Kehitysvammaiset henkilöt toivoivat erityisesti tavallisia, riittävän tilavia ja esteettömiä asuntoja, jotka ovat huonejärjestykseltään toimivia. Riittävä tila on sitä, että asunnossa on tilaa kehitysvammaisten omille tavaroille ja itselle tärkeän toiminnan tekemiselle, kuten ruoanlaittamiselle, elokuvien katsomiselle tai pelaamiselle. Esteettömyyden osalta toivottiin muun muassa hissiä ja automaattisesti avautuvaa alaovea. Työpajoihin osallistuneista kehitysvammaisista osa toivoi tavallisten asuntojen lisäksi myös omaa pihaa tai parveketta, koska tarvitsi niitä lemmikkielämiä tai kasvien hoitoa varten. Tällainen asunto mahdollistaa oman elämäntyylin ja itselle tärkeän tekemisen. (Hintsala & Mietola 2013.)

Eksoten Monipuolisia asumisratkaisuja kehittämässä -hankkeessa selvitettiin, mitä kehitysvammaiset ihmiset haluavat asumiseltaan, ja kehitettiin uusia asumisen ratkaisuja sen pohjalta. Hankkeen kehittämispajoihin osallistuneet henkilöt kertoivat sekä sanallisesti että kuvin nykyisestä elämästään. Kehitysvammaiset ihmiset toivat esille samankaltaisia toiveita kuin Arjen keskiössä -hankkeessa. Eksoten ryhmäkodissa asuvat kehitysvammaiset henkilöt suunnittelivat muuttamista omaan asuntoon ja pitivät oman kodin perustamista tärkeänä. Asumisessa on tärkeää myös ympäristön, lähipalveluiden ja harrastusmahdollisuuksien saavutettavuus. (Sillanpää ym. 2017.)

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE teki kyselyn syksyllä 2017 vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta taustatueksi YK:n vammaissopimuksen kansalliselle toimeenpanolle ja toimintaohjelman valmisteluun. Kyselyn tavoitteena oli saada tietoa siitä, miten vammaiset henkilöt, heidän läheisensä sekä vammaisjärjestö- ja vammaisneuvostotoimijat kokevat oikeuksien toteutuvan arjessa. Useissa vastauksissa toistui alueellinen eriarvoisuus, sillä palveluiden saatavuuden katsottiin riippuvan liikaa asuinkunnasta tai asumisesta esim. kaupunki- tai maaseutualueella (Hoffren 2017).

Edellä mainitussa kyselyssä kysyttiin, kuinka hyvin toteutuvat oikeus valita asuinpaikka ja se, missä ja kenen kanssa asuu, kuinka hyvin on saatavilla palveluita, jotka tukevat itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteisössä, kuinka hyvin tuki päätöksentekoon toteutuu ja kuinka hyvin toteutuu mahdollisuus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään. Lisäksi kysyttiin, miten osallisuutta ja mahdollisuutta itsenäiseen elämään sekä osallistumista poliittiseen ja julkiseen elämään tulisi vahvistaa. Näiden kaikkien kysymysten kohdalla useimmiten vastattu vaihtoehto oli ”melko huonosti”. Vastaajien mukaan asumisessa olisi päästävä oikeasti siihen, että on vapaus valita, missä haluaa asua ja elää, ja saatava takeet palvelujen saatavuudesta riippumatta siitä, mihin muuttaa. (Hoffren 2017.)

Vastausten mukaan kehitysvammaisilla ei ole mahdollisuutta valita, missä haluaa asua ja kenen kanssa, mikä johtuu muun muassa valinnanmahdollisuuksien puutteesta sekä vähäisestä tiedosta, mahdollisuuksista ja oikeuksista saada tietoa sekä mahdollisuudesta kommunikoinnin tukeen ja tarvittaviin apuvälineisiin. Myös asenteet sekä heikko taloudellinen tilanne koettiin esteenä itsenäisen elämän ja riittävien palveluiden saamiselle sekä täysimääräiselle osallistumiselle yhteiskunnan toimintaan. Kyselyssä kysyttiin myös vastaajien näkemystä siitä, kuinka vammaisten henkilöiden osallisuutta ja mahdollisuutta itsenäiseen elämään tulisi vahvistaa. Osallisuutta katsottiin vahvistettavan parhaiten antamalla vammaisille henkilöille mahdollisuus tulla kuulluiksi ja antaa heille heidän tarvitsemansa tuki. Itsenäisen elämän osana yhteisöä katsottiin mahdollistuvan esteettömän ympäristön ja riittävien yksilöllisten palveluiden turvin. Tässä yhteydessä mainittiin erityisesti asumis- palvelut, henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut. (Hoffren 2017.)

Kehitysvammaisten omien näkemysten kuulemista on pidetty hankalana kommunikaatio-vaikkeuksien vuoksi, mutta se on mahdollista toteuttaa. Monissa hankkeissa on kehitetty vaikeasti kommunikoivien henkilöiden kuulemista ja vuorovaikutusta. (”Koen itse olevani tekijä” ...2013.) Esimerkiksi Kehitysvammaliiton Kehas-ohjelman aikana toteuttamassa Onnistuneita valintoja -hankkeessa kehitettiin vuorovaikutusta tukevia menetelmiä ja toteutettiin mm. vaikeasti puhevammaisille tuetun päätöksenteon kokeilu. Hankkeessa kehitettiin multimedialäpään avulla henkilökohtainen portfolio, joka auttaa omien mielipiteiden ilmaisemisessa ja yksilöllisen tuen järjestämisessä. (Harjamäki ym. 2015.)

2.6 Kehitysvammaisten asumista säätelevät viranomaiskäytännöt

Erityisryhmien asumiseen liittyy erilaisia viranomaismääräyksiä ja -käytäntöjä. Ne koskevat palveluasumisen ja ryhmämuotoisen tuetun asumisen toteuttamista ja pääosin palvelutaloja ja ryhmäkoteja. Keskeiset kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaiseen asumiseen liittyvät määräykset ja käytännöt koskevat kaavoitusta ja tonttien saantia, pelastusturvallisuutta, valvontaa sekä verotusta.

Kaavamääräykset ja tontit

Ympäristöministeriö on laatinut ohjeet kaavamerkintäasetuksen mukaisten asemakaavamerkintöjen sekä kaavamääräysten käyttömahdollisuuksista eri tilanteissa.⁵ A-tontit ovat asuinrakennusten korttelialueita, joille rakennettavien kohteiden rakentamista voidaan ohjata tarkemmin esimerkiksi tonttijaon ja kerrosluvun mukaisesti. Palveluasumista voidaan sijoittaa myös asuinrakennusten korttelialueelle, jos kyse ei ole liikennettä lisäävistä muualle asuville tarjottavista palveluista. Y-tontit ovat yleisten rakennusten korttelialueita, jonne voidaan rakentaa julkisen hallinnon ja julkisten palvelujen rakennuksia. Yleisten rakennusten korttelialueelle voidaan sijoittaa muun muassa hoivapalveluita tarjoavia rakennuksia, joissa on pysyvä henkilökunta, ympärivuorokautinen päivystys tai palvelujen tarjoaminen myös ulkopuolisille. P-tontti on palvelurakennusten korttelialue, joka on tarkoitettu aluetta palveleville toimintoille kuten palveluasumiselle sekä sosiaali- ja terveyspalveluille. Ohjeiden mukaan P-tonttien lisäksi A- ja Y-tontteja voidaan käyttää palveluasumiseen rakennusvalvonnan tapauskohtaisen harkinnan mukaisesti. Kehitysvammaisille tarkoitettuja asuntoja voidaan rakentaa ympäristöministeriön mukaan A-, Y- sekä P-tonteil-

5 [http://www.ymparisto.fi/FI/Maankaytto_ja_rakentaminen/Lainsaadanto_ja_ohjeet/Maankaytto_ja_rakennuslaki_2000_sarja/Opas_12_Asemakaavamerkinnaat_ja_maaraykset\(4437\)](http://www.ymparisto.fi/FI/Maankaytto_ja_rakentaminen/Lainsaadanto_ja_ohjeet/Maankaytto_ja_rakennuslaki_2000_sarja/Opas_12_Asemakaavamerkinnaat_ja_maaraykset(4437))

le (palvelurakennusten tonttialue). (Asemakaavamerkinnät ja -määräykset -opas, MRL-opas 12, 2003.)

Kehitysvammaisten asuntokohteita rahoittavan ARAn näkökulmasta kuntien erityisryhmäkohteiden suunnittelussa ei tehdä riittävän pitkäjänteistä työtä. Kunnat varaavat kehitysvammaisten asumiseen tontteja, erityisesti Y-tontteja, jotka on tarkoitettu sosiaali- ja terveydenhuollon kohteita varten. Y-tonttien kiinteistövero on korkeampi, mikä nostaa rakennuskohteiden hintaa. Y-tontit voivat olla kooltaan ja sijainniltaan sekä perustamiskuluiltaan tarkoitukseen huonosti soveltuvia. Soveltumattomat tontit ovat liian kalliita, ja lisäksi suuret tontit johtavat helposti erityisryhmien asumiskeskittymiin. Haasteena on se, ettei hakija ilmoita ARAlle varausvaiheessa tonttia lainkaan tai hakee käyttötarkoitukseen soveltumatonta tonttia. Nämä epäselvyydet aiheuttavat viivästyksiä ja lisäävät valitusten riskiä. Kehitysvammaisten kohteiden kustannuksia kasvattavat tilatehokkuus eli asutuspinta-alan suhde rakennuksen bruttoalaan, rakennuksen muoto sekä myös palvelutuotannon kustannukset. Vaikka kaksikerroksinen rakentaminen olisi kustannustehokkaampaa, henkilöstömitoituksen vuoksi rakennetaan usein yksikerroksisia rakennuksia.

Tätä selvitystä varten kootun täydentävän sähköpostikyselyn ja siihen vastanneiden kuntien mukaan erityisryhmille kaavoitettuja tontteja on tarpeeseen nähden liian vähän. Toisaalta kehitysvammaisten asumiseen soveltuvien tonttien saatavuus ei eroa muista erityisryhmistä. Haasteena tuotiin esille myös se, että kuntien tonttikäytännöt vaihtelevat paljon. Joissakin kunnissa edellytetään A-tonttia ja toisissa Y-tonttia. Ongelmana on se, että usein kehitysvammaisten asumiskohteita tarkastellaan laitoksina sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kohteina, jolloin tonttien saaminen on vaikeaa johtuen kaavatulkinnasta. Rakennuttajista on huonoa se, ettei A-tonttien katsota soveltuvan kehitysvammaisille: *”En voi ymmärtää, ettei kehitysvammaisen saisi asua asunnoksi määritellyssä rakennuksessa”*. Kaavoitustoimijoiden haastattelussa tuotiin esille, kuinka rakennuttajilla on mahdollisuus neuvotella tonteista. Tätä tapahtuu kuitenkin vain vähän, vaikka sillä olisi merkitystä kohteiden toteutumiseksi ja kehitysvammaisille tarkoitettujen hankkeiden toteuttamiselle.

Pysäköintipaikkojen aiheuttamilla kustannuksilla on vaikutusta kehitysvammaisten henkilöiden sekä muiden erityisryhmien uusien asuntojen hintaan. Asukaspysäköinti järjestetään rakennusten pihapiiriin, esimerkiksi autokatokseen tai autotalliin. Autopaikkojen määrä ilmoitetaan maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 52 §:n mukaan asemakaavassa. Autopaikkojen määrä ja toteutustapa vaikuttavat rakentamisen hintaan ja sen myötä asumisen kustannuksiin. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 2009 tehdyn laskelman mukaan maatasopysäköinti on maksanut 4 200 euroa autopaikkaa kohti. Kunnille tehdyn kyselyn perusteella on tarvetta asukaspysäköinnin kehittämiseksi. Autopaikkoja koskevassa selvityksessä esitettiin keinoiksi autottomaksi kaavoitettavia kiinteistöjä, velvoitepaikkapolitiikan ja pysäköintipolitiikan selvittämistä sekä erityisesti autopaikkakustannusten erottamista asutokustannuksista ja huomion kiinnittämistä autopaikkojen määrään suhteessa

rakennusten käyttötärpeisiin. Esimerkiksi uusilla alueilla olisi selvitysten mukaan mahdollisuus kokeilla vähäautoisten ja autottomien kortteleiden toteuttamista, mikä edellyttäisi rakentajan ja asukkaiden sitoutumista autottomuuteen ja sen varmistamista kauppakirjoissa ja tonttien luovutusehdoissa. (Kaikkonen 2009.) Kuntien tekemät autopaikkoja koskevat vaatimukset lisäävät asumisen kustannuksia. Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluisa pidettiin hyvänä, ettei samoja vaatimuksia edellytetty kaikissa uudisrakentamisen kohteissa.

Kiinteistövero

Kehitysvammaisille ihmisille tarkoitetut ryhmäkodit, kuten muutkin erityisryhmien palvelu- ja tukiasuntorakennukset, voivat kuulua rakennusrekisterissä kolmeen eri rakennusluokkaan – asuinrakennusten, liikerakennusten tai sosiaalihuollon rakennusten (hoitoalan/hoitolaitosrakennukset) luokkaan. Tällä hetkellä kohteiden verotus on erilainen riippuen siitä, mihin luokkaan kohde on rekisterissä sijoitettu. Näin kiinteistöveron suuruus vaihtelee samankaltaisissa rakennuksissa, koska osa niistä on luokiteltu asuinrakennuksiksi (asumisen kiinteistövero) ja osa laitos- tai liikerakennuksiksi (yleinen kiinteistövero). Yleinen kiinteistövero on asuinrakennuksista perittävää kiinteistöveroa korkeampi, ja se nostaa vuokraa noin 1 €/m²/kk eli noin 40 euroa kuukaudessa ryhmäkodissa, kun osuus yhteisistä tiloista jyvitetään vuokraan. Tämän takia kaikki kehitysvammaiset ihmiset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa muiden vuokra-asukkaiden kanssa verotuksen suhteen.

Paloturvallisuus

Rakennusten paloturvallisuudesta annetun ympäristöministeriön asetuksen (848/2017) mukaan rakennusvalvontaviranomainen voi edellyttää henkilöturvallisuuden kannalta vaativiin uustuotantokohteisiin turvallisuusselvityksessä poistumisaikalaskelmaa. Jos rakennuksen olosuhteet erityisesti vaarantavat henkilöturvallisuutta, rakennusvalvontaviranomainen voi perustelluista syistä edellyttää, että rakennus varustetaan tarpeellisilta osin paloturvallisuutta parantavilla laitteistoilla.

Turvallisuusselvitystä edellyttäviä kohteita voivat olla mm. hoitolaitokset sekä palvelutalot, kuten ryhmäkodit ja vastaavat, jotka on suunniteltu esimerkiksi muistisairaille tai muille vastaaville erityisryhmille. Selvitys koskee vain niitä rakennuksen osia (yleensä poistumisalueita), joita voidaan pitää poistumisturvallisuuden kannalta erittäin vaativina. Tavalliset asunnot, jotka on tarkoitettu itsenäiseen asumiseen jollekin tietylle ryhmälle kuten ikään-tyneille tai opiskelijoille, eivät edellytä turvallisuusselvitystä.

Pelastuslain (379/2011) 18 § koskee poistumisturvallisuutta hoitolaitoksissa sekä palvelu- ja tukiasumisessa ja sen mukaan ”asumisyksikön muotoon järjestetyissä palvelu- ja tuki-

asunnoissa ja muissa näihin verrattavissa asuinrakennuksissa ja tiloissa, joissa asuvien toimintakyky on tavanomaista huonompi (palvelu- ja tukiasuminen), toiminnanharjoittajan on etukäteen laadituin selvityksin ja suunnitelmin ja niiden perusteella toteutetuina toimenpitein huolehdittava, että asukkaat ja hoidettavat henkilöt voivat poistua turvallisesti tulipalossa tai muussa vaaratilanteessa itsenäisesti tai avustettuina”. Kyse on siis olemassa olevista rakennuksista. Lain mukaan pelastusviranomaisen tulee arvioida poistumisturvallisuusselvityksen perusteella, täyttääkö poistumisturvallisuus säädetyt vaatimukset ja jos suunnitelluilla toimenpiteillä ei saada kohteen poistumisturvallisuutta vaatimusten mukaiseksi, pelastusviranomaisen on annettava korjausmääräys, jonka yhteydessä voidaan antaa myös erityisiä turvallisuusvaatimuksia.

Sosiaalihuoltolaissa ja ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetussa laissa (980/2012, niin sanottu vanhuspalvelulaki) lähdetään siitä, että palvelutarpeen arvioinnissa kunkin henkilön tuen tarve arvioidaan yksilöllisesti. Siihen vaikuttavia tekijöitä ovat mm. toimintakyky ja suoriutuminen tavanomaisista toiminnoista asuin- ja toimintaympäristössä. Arvioinnin perusteella järjestetään tarvittavia palveluja. Paljon tukea ja apua tarvitsevan henkilön kohdalla tarjotaan esimerkiksi asumispalveluja, kuten tehostettu palveluasuminen (ryhmäkodit/autettu asuminen) ja palveluasuminen (ryhmämuotoinen/ohjattu asuminen). Henkilöt, jotka tarvitsevat vähemmän palveluja, pystyvät asumaan tuetusti tavallisessa asunnossa.

Pelastuslain poistumisturvallisuusselvitystä ei tarvitse tehdä tuetussa asumisessa, jossa on kyse tavallisista asunnoista ja joissa asuvien henkilöiden toimintakyky on parempi kuin tehostetussa palveluasumisessa (ryhmäkodeissa) asuvilla. Tuetussa asumisessa tukea ei edes välttämättä tuoda asuntoon, vaan nämä henkilöt saavat tuen tuki- tai palvelupisteestä, joka sijaitsee muualla kuin missä asunto on. Tuetun asumisen turvallisuutta voidaan parantaa ohjauksella, koulutuksella ja erilaisilla apuvälineillä. Käytännössä kuitenkin poistumisturvallisuusselvitystä on vaadittu myös tavallisissa yksittäisissä tuetun asumisen asunnoissa ja se on johtanut jopa vaatimukseen automaattisesta sammutuslaitteistosta. Tästä lainkohdasta on ilmennyt erilaisia pelastuslaitoskohtaisia tulkintoja. Tätä selvitystä varten kootun aineiston perusteella kuntien edustajat ovat saaneet pelastusviranomaisilta vaihtelevia ohjeita ja vaatimuksia. Eriyttävät ratkaisut, joissa vain kehitysvammaisille tarkoitettujen asunnot sijoitetaan yhteen porraskäytävään automaattisen sammutuslaitteiston asennuksen takia, eivät vahvista integroitumista tavalliseen asumiseen eivätkä edistä yhdenvertaisuutta.

Asumispalveluiden valvonta

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira valvoo sosiaalihuollon toimintaa valtakunnallisesti. Aluehallintovirasto ohjaa ja valvoo toimialueellaan tuotettuja yksityisiä sosiaalipalveluja. Yksityisen sosiaalihuollon ympärivuorokautisten palvelujen tuotta-

jalla on oltava lupa palvelujen antamiseen. Yksityisiä sosiaalipalveluita koskevassa laissa (922/2011) säädetään, että toimintayksikön toimitilojen ja varusteiden tulee olla riittävät ja asianmukaiset sekä terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan toimintaan sopivat. Myös henkilökunnan on oltava lukumäärältään riittävä palvelujen tarpeeseen ja hoidettavien lukumäärään nähden. Kehitysvammaisten ihmisten asumispalvelujen hoitajamitoituksesta ei säädetä missään.⁶

Valviran aiemmassa toimintaohjelmassa on huomioitu Vammaispoliittisen ohjelman, kehitysvammaisten asumisen laatustandardien ja ARAn suunnitteluoppaan näkemykset. Valvontaohjelman mukaan Valvira ja aluehallintovirastot ovat kiinnittäneet erityistä huomiota vammaisten asumiseen suunnitellun rakennuksen sijoituspaikkaan, jotta se sijaitisi tavallisella asuinalueella eikä kuntiin luotaisi erityisryhmille tarkoitettuja asuntokeskittyymiä (ns. uuslaitoksia) (Valviran toimintaohjelma 2012, 22–25). Valvira on tehnyt selvityksen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta kehitysvammahuollon asumis- ja laitospalveluissa. Sen mukaan erityishuollossa olevan henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista tukevia toimenpiteitä on kirjattu vähiten palvelu- ja hoitosuunnitelmiin asumiskohteissa, joissa on yli kahdeksan asukasta ja etenkin yli 16 asukkaan asumiskohteissa. (Mehtälä 2017.) Tuoreessa vuosille 2016–2019 laaditussa ja vuodelle 2018 päivitetystä toimintaohjelmassa on lisätty huomiota itsemääräämisoikeuden toteutumiseen vammaisten palveluissa, sillä valvontaviranomaisten tietoon tulleiden vammaisten henkilöiden oikeuksia loukkaavien ja syrjivien käytäntöjen määrä on lisääntynyt. Tavoitteena on toteuttaa vuoden 2018 aikana asiakkaita osallistavia työpajoja, joissa käsitellään palvelujen sisältöä ja toteutumista, asiakasta koskevaa päätöksentekoa, asiakasturvallisuutta ja omavalvonnan toteutumista sekä palvelusuunnitelmia. (Valviran toimintaohjelma 2016–2019.)

Selvitysaineiston perusteella kehitysvammaisten asumisessa ei koeta olevan sen enempää Valviran ja aluehallintovirastojen viranomaisohjeistuksiin liittyviä haasteita kuin muussakaan erityisryhmien asumisessa. Toisaalta osa toimijoista kuvasi viranomaisvaatimuksia mielivaltaisiksi ja täysin yksittäisestä viranomaisesta riippuviksi ja totesi, että yhtenäiset käytännöt puuttuvat kokonaan. Myös kehitysvammaisten kohteiden rahoittamisesta vastaava ARA on havainnut kuntien viranomaisvaatimuksissa vaihteluita. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta ongelmina näyttävät olevan erityisesti erilaiset kaavoitus-, verotus- ja pelastusturvallisuuskäytännöt.

⁶ https://www.valvira.fi/julkaisut-ja-maaraykset/valvontaohjelmat/sosiaali-ja_terveydenhuolto/vammaisten_asumispalvelut.

3 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen suunnittelu ja toteutus kunnissa

Tämä luku perustuu selvitystä varten koottujen, pääasiassa avokysymyksiä sisältävän kuntakyselyn (n=72) ja haastattelujen (n=29) tuloksiin. Lisäksi tässä luvussa käsitellään erityishuoltopiirien edustajille suunnatun kyselyn (n=12) tulokset sekä kuntien kaavoituksesta ja asuntotoimesta vastaaville henkilöille sekä rakennuttajille suunnatun täydentävän sähköpostikyselyn (n=6) tulokset. Näissä kaikissa on käsitelty osittain samoja teemoja ja siksi ne toiston välttämiseksi kuvataan samassa luvussa.

Kunnille ja kuntayhtymille suunnattu kysely lähetettiin 295 osoitteeseen ja siihen saatiin 72 vastausta. Vastanneita kuntia ja kuntayhtymiä on kuitenkin enemmän ja vastausprosentti on tätä suurempi, sillä osa vastauksista koskee yhteydenottojen ja vastaajien merkintöjen mukaan useaa kuntaa. Kyselyyn saatiin tietoa yli 11 000 kehitysvammaisen asumisratkaisusta. Tämä on noin neljäsosa kehitysvammaisten määrästä ja vastaava osuus kuin kehitysvammaisia ihmisiä oli vuonna 2016 asumispalveluiden piirissä.

Toinen kysely lähetettiin 16 erityishuoltopiiriin ja siinä pyydettiin välittämään vastauslinkki kehitysvammaisten laitoshoidosta vastaaville henkilöille. Kyselyyn saatiin 12 erityishuoltopiirin vastaus noin 360 kehitysvammaisen osalta eli noin kolmasosasta laitoksissa asuvien kokonaismäärästä.

Täydentävään sähköpostikyselyyn viranomaiskäytännöistä vastasi kuusi henkilöä, jotka olivat asuntotoimen, kaavoituksen ja rakennuttajien edustajia.

Haastatteluja tehtiin yhteensä 18 ja osa niistä oli ryhmähaastatteluita. Haastateltavissa oli kuntien ja kuntayhtymien, järjestöjen ja valtion edustajia.⁷

⁷ Kehitysvammaisten Tukiliitto, Kehitysvammaliitto ry, Kehitysvammaisten palvelusäätiö, Me itse, Aspa, Rinnekotisäätiö, STEA, ARA, Eduskunnan ihmisoikeuskeskus, Institutet för mänskliga rättigheter, ympäristöministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Kuntaliitto, Varsinais-Suomen erityishuoltopiiri, Eksote, Tampere, Kainuun sote, Lapin aluehallintovirasto, Espoon kaupunki.

3.1 Kehitysvammaisten asumisen huomioiminen paikallisissa strategioissa ja ohjelmissa

Selvitystä varten toteutetussa kyselyssä (n=72) pyydettiin kuntien edustajia lisäämään kyselyn liitteeksi kuntien asunto- sekä hyvinvointi- ja sosiaalipoliittisia strategioita, joissa oli huomioitu kehitysvammaisten asuminen. Kyselyssä saatiin analysoitavaksi 16 asiakirjaa. Kehitysvammaisten asumisessa on tehty alueellisia strategioita ja suunnitelmia, joiden toteutustavasta ja linjauksista esimerkkinä Satakunnan strategia:

Satakunnassa on laadittu asumistarvekartoitus ja alueellinen suunnitelma vuosille 2012–2020. Suunnitelma perustuu perustuslakiin, sosiaalihuoltolakiin, YK:n vammaissopimukseen, Euroopan neuvoston linjauksiin, Kehitysvamma-alan neuvottelukunnan laatusuosituksiin sekä Kehas-seurantaryhmän raporttiin. Kartoitus on tehty siten, että ryhmäkotien asiakasprofiili on kuvattu ja päivitetty lapsuudenkodissa tai omaisten luona asuvien kehitysvammaisten henkilöiden asumistarve. Suunnitelmasa on käytetty myös THL:n kunnille tekemää seurantakyselyä kehitysvammaisten kuntalaisten asumisen ja palvelujen tilanteesta sekä kuntien kehittämissuunnitelmissa. Suunnitelman toimenpiteet perustuvat seurantaryhmän toimenpiteiden alueille. Suunnitelmaan sisältyy alueellisesti sitovat kehittämislinjaukset, joiden mukaan mm. asumispalveluja tulee kehittää ja monipuolistaa edelleen.

Vaalijalan kuntayhtymän strategiatyö on esimerkki paikallisesta suunnitelma- ja ohjelmatyöstä, jota tehdään kuntien ja kuntayhtymien tasolla.

Vaalijan kuntayhtymän kehityssuunnitelma vuosille 2015–2018 perustuu perhehoitolakiin (263/2015), YK:n vammaissopimukseen sekä vammaisia koskevan lainsäädännön uudistukseen, vammaispoliittiseen ohjelmaan sekä Kehas-ohjelmaan. Kuntayhtymässä on mm. valmiudet hakea ARAn ennakkopäätöstä 1–2 uudelle asumisyksikölle vuosittain. Tavoitteena on, että kuntayhtymässä olisi yhteensä 18 asuntokohdetta, joissa olisi noin 270 asuntoa kehitysvammaisille. Tavoitteena on, että noin 90 % noin 150 kuntoutuskeskuksen paikasta olisi määräaikaista jaksoja varten. Suunnitelmissa on lakkauttaa laitosasuminen vuoteen 2019 mennessä. Kuntayhtymän strategia on laadittu vuosille 2016–2020. Strategian mukaan asukkaiden itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja käytetään monipuolisia kommunikaatiomenetelmiä kehitysvammaisten oman tahdon selvittämiseksi. Alueella pyritään kehittämään perhehoitoa. Pieksämäen vammaispoliittisessa ohjelmassa 2016–2019 huomioidaan yhdenvertaisuuslaki ja korostetaan vammaisten oikeutta omaehtoiseen elämään.

Strategia-asiakirjojen analyysin perusteella valtion linjauksilla, yhdenvertaisuutta koskevala lainsäädännöllä ja Kehas-ohjelmalla on ollut vaikutusta kuntien strategiatyöhön.

Keski-Suomen alueellinen suunnitelma (kehitys)vammaisten henkilöiden asumisen ja palveluiden turvaamisesta 2013–2020 on nimetty Kehas 2 -ohjelmaksi. Raportti perustuu valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaiselle viidelle toimenpidealueelle, jotka ovat osallisuuden ja oikeuksien varmistaminen, lasten oikeuksien parantaminen, palvelujen parantaminen, laitosasumisen lakkauttaminen ja henkilöstön osaaminen. Yhtenä toimenpidealueena on itsemääräämisoikeutta vahvistavien työmenetelmien käyttöönotto ja niitä tukevan toimintakulttuurin kehittäminen, jossa käytetään keinoja asiakaskohtaista itsenäistä elämää tukevaa palvelusuunnittelua. Tavoitteena oli purkaa laitosasuminen Keski-Suomessa vuoden 2014 loppuun mennessä. Selvityksen mukaan lähes kaikissa alueen kunnissa asuu kehitysvammaisia tavanomaisessa vuokra-asutokannassa ja myös omistusasunnoissa. Tavanomaisen asutokannan suurempi käyttö edellyttäisi kuntien mukaan laajempia ja saavutettavampia palveluita, kuten kotihoitoa ja henkilökohtaista apua, osallisuutta tukevaa toimintaa kuten päivä- ja työtoimintaa sekä turvallista ja esteetöntä asuinympäristöä.

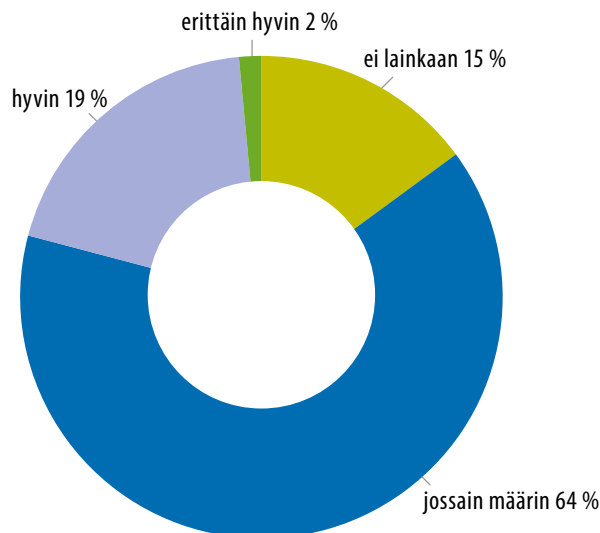
Pohjois-Pohjanmaan kehitysvammaisten asumisohjelman alueellinen suunnitelma 2015–2020 on laadittu Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirissä. Kuntien näkemysten mukaan 88 % kehitysvammaisista on palveluiden piirissä. Suunnitelman taustalla on Laitoksista yksilölliseen asumiseen -valtakunnallinen suunnitelma, Kehas-ohjelma, YK:n vammaissopimus sekä sosiaalihuoltolaki ja vammaislainsäädäntö. Suunnitelman mukaan tavoitteena on kehittää vaihtoehtoisia tuettuja asumismuotoja yli 300 paikkaa. Laitoshoitoa on tavoitteena antaa pitkäaikaisesti eniten tukea tarvitsevalle noin 20–30 henkilölle ja lyhytaikaisesti 15–20 henkilölle. Alueella on kehitetty hajautetun asumisen mallia. Tavoitteena on ollut kehittää edelleen kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta vaikuttaa asuinpaikkaansa ja asuintovereiden valintaan. Perheiden tukemiseksi pyritään kehittämään tilapäishoitoa ja lapsille tarkoitettuja alle viisipaikkaisia pienryhmäkoteja.

Kuusamon kaupungin vammaispoliittinen ohjelma ("Me ei olla vammaisia, me ollaan kuntalaisia" – vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäminen) on laadittu opinnäytetyönä. Osallistuvana toimintatutkimuksena tehty ohjelma on tuotettu kuuden vammaisfoorumien avulla, joissa ovat olleet mukana vammaiset henkilöt, omaiset, yhdistyksen edustajat, viranhaltijat ja luottamushenkilöt. Suunnitelman keskeinen perusta on YK:n vammaissopimus. Ohjelmassa korostetaan, kuinka tuetun asumisen määrää tulee lisätä, kehittää edelleen itsenäisen asumisen edellytyksiä sekä järjestää ryhmämuotoista asumista olemassa olevaan asutokantaan. Tavoitteena on lisätä vammaisfoorumien ja kehittäjäasiakkaiden käyttöä palveluiden suunnittelussa. Kuusamon kaupungin asutopoliittisessa ohjelmassa 2014–2024 on huomioitu laitospaikoilla olevien ja kotona asuvien tilanne. Vaikka laitoksissa olevat ja niiden purkamisen jälkeen pois muuttavat kehitysvammaiset jäävät todennäköisesti sairaanhoitopiirin pääpaikkakunnille, kotoa pois muuttavia kehitysvammaisia

varten on tarvetta yövalvonnalliselle asumisyksikölle. Tavoitteena on järjestää ryhmäkotimuotoisten asumisyksiköiden lisäksi asuntoryhmiä, joissa on esteettömiä tavallisia vuokra-asuntoja ja yhteiset tilat.

Selvitystä varten laaditun kyselyn mukaan kehitysvammaisten asuminen huomioidaan paikallisella tasolla yleensä jossain määrin: noin kahdessa kolmasosassa kunnista kehitysvammaisten asuminen on esillä kuntien strategia- ja ohjelmatasolla (Kuvio 1). Noin viidesosassa kunnista kehitysvammaisten asuminen on huomioitu hyvin, mutta toisaalta vajaassa viidesosassa ei lainkaan.

Kuvio 1. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen huomioiminen kuntien strategioissa ja ohjelmissa (n=72).



Vastaajilla oli mahdollisuus perustella vapaamuotoisesti, miten kehitysvammaisten asuminen huomioidaan paikallisesti kuntien strategioiden ja ohjelmien tasolla (maankäytön suunnitelmat, asuntopoliittiset ohjelmat, hyvinvointisuunnitelmat). Useimmiten vastattiin vain lyhyesti, että se huomioidaan yleisellä tasolla osana muita erityisryhmiä hyvinvointisuunnitelmissa ja -kertomuksissa, kuntastrategioissa tai asumisen ja palveluiden suunnitelmissa. Monet vastasivat myös lyhyesti, että kehitysvammaisten asuminen huomioidaan vammaispoliittisessa strategiassa tai ohjelmassa.

Muissa avovastauksissa tuotiin esiin, että kun tehdään asumistarvekartoitus ja alueellinen suunnitelma, siinä huomioidaan mahdollisuuksien mukaan erityisryhmät ja kehitysvammaisten asuminen. Yhteistyötä tehdään myös kaavoituksen ja asuntotoimen kanssa. Kunnat ottavat kantaa myös erityishuoltopiirin/kuntayhtymän suunnitelmiin. Toisissa kunnissa

peruspalvelukuntayhtymää konsultoidaan, toisissa ei juuri lainkaan. Kun asumispalveluja kilpailutetaan, tonttitoiveet huomioidaan. Uudisrakennuksissa voidaan huomioida erityisryhmien tarve varaamalla esim. tietty määrä asuntoja heidän käyttöönsä. Ne, jotka vastasivat, että kehitysvammaisten asumista ei huomioida lainkaan kuntien ohjelmien tasolla, perustelivat sitä asuntokannan pienuudella ja sillä, että asia ei ole poliittisesti kiinnostava.

Haastattelujen perusteella kehitysvammaisten asuminen kuntien strategioissa ja ohjelmissa vaihtelee paljon. Kehitysvammaiset huomioidaan harvemmin kuntien yleisissä strategioissa ja asuntopoliittisissa ohjelmissa, joissa ei ole muutoinkaan otettu asumisen erityisryhmiä esille. Paikallistasolla voi olla laitospaikkojen poistamiseen ja erityisesti kehitysvammaisten asumiseen liittyviä omia suunnitelmia. Kehas-ohjelma vaikutti myönteisesti siten, että esimerkiksi Oulun seudun kunnissa sekä Arjen keskiössä -hankkeen toteutusalueilla on panostettu kehitysvammaisten asumisen kehittämiseen myös strategisella tasolla.

Sote-uudistukseen valmistautuminen on kuitenkin vähentänyt pitkäjänteistä kehitysvammaisten asumisen suunnittelua, jota on tehty aiemmin. Toisaalta sote-uudistuksen arvioidaan parhaimmillaan yhdenvertaistavan kehitysvammaisten mahdollisuuksia erilaisiin yksilöllisiin asumisratkaisuihin. Kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuutta edistäisi haastattelujen mukaan se, että vammaisten asumisen strateginen suunnittelu olisi velvoittavaa. Tärkeänä pidetään asunto-, vammais- ja palvelupoliittisten suunnitelmien yhdistämistä. Tarvetta on saada aikaan tukiasumisen ohjelmia, joissa huomioidaan kunnat, palveluntuottajat ja järjestöt. Valtion toivotaan panostavan ohjelmien ja strategioiden laatimiseen ja toimeenpanoon aluetasolla.

Strategiatyön näkökulmasta kehitysvammaisten keskinäinen yhdenvertaisuus ei toteudu erityisen hyvin, sillä kysely- ja haastatteluaineiston perusteella kunnissa huomioidaan kehitysvammaiset vaihtelevasti asunto- ja hyvinvointipoliittisissa strategioissa. Kehitysvammaisia tarkastellaan usein yhtenä asumisen erityisryhmänä. Kehitysvammaisten yhdenvertaisuus toteutuu käytännössä parhaiten etenkin uusimmissa strategioissa ja Arjen keskiössä -hankkeen toteutusalueilla, joissa on laadittu poikkihallinnolliseen yhteistyöhön perustuvia strategioita. Niissä on nostettu esille yksilöllisempiä ja monimuotoisempia asumisratkaisuja, kuten tavallisen asuntokannan käyttö ja asuntoverkostot.

3.2 Kehitysvammaisten ihmisten asumisen järjestäminen kunnissa

Kuntakysely

Selvitystä varten kunnille ja kuntayhtymille laaditusta kyselystä saadaan suuntaa antava kuva siitä, miten kehitysvammaisten asuminen on järjestetty paikallistasolla. Kyselyn avulla on saatu tietoa yli 72 kunnasta ja kuntayhtymästä yli 11 000 kehitysvammaisen osalta.

Kyselyn avulla saatiin tietoa niistä kehitysvammaisista, jotka ovat kuntien ja kuntayhtymien palvelujen piirissä. Kunnan ja kuntayhtymien kehitysvammaiset ihmiset asuvat yleisimmin ryhmäkodeissa, joissa heistä asuu yli 40 %. Miltei yhtä moni kehitysvammaisista (36 %) asuu vanhempien luona. Jos lasketaan ryhmäkodeissa asuvien osuus asumispalvelujen asiakkaista, heidän osuutensa on 62 %. Tavallisessa asuntokannassa tai vuokrasuhteessa yksittäisessä asunnossa asuu yhteensä 20 % kehitysvammaisista. Muutama prosentti asuu muussa asumismuodossa kuten perhehoidossa tai on laitoksessa. (Taulukko 7.) Vastausten mukaan muualla kuin vanhempien luona asuvista 62 % asuu ryhmäkodeissa, 13 % asuntoryppäissä ja 19 % yksittäisissä vuokra-asunnoissa, joissa ei ole yhteistiloja.

Taulukko 7. Kehitysvammaisten ihmisten asuminen kuntakyselyn (n=72) mukaan.

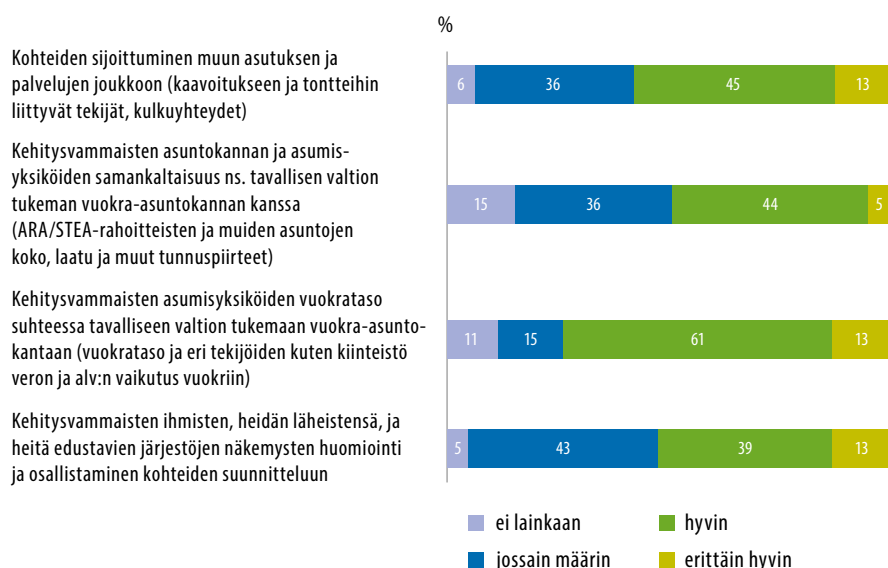
	Henkilöiden lukumäärä	Muualla kuin vanhempien kanssa asuvista
Ryhmäkodeissa (autettu ja ohjattu asuminen)	4 467	62 %
Tavallisessa asuntokannassa, esim. kerros- tai rivitalossa ryhmänä sijaitsevat tavalliset asunnot (yhteisöllisyys, mahdollisesti yhteistiloja ja henkilökunnan tiloja)	933	13 %
Erillään asunnossa tavallisessa asuntokannassa	1 356	19 %
Kotona vanhempien kanssa	4 049	-
Muualla	414	6 %
Yhteensä	11 219	100 % 7 170 henkilöä

Kuntien ja kuntayhtymien edustajilta tiedusteltiin, miten kehitysvammaisille tarkoitetut kohteet ovat sijoittuneet suhteessa muuhun asutukseen, millaisia ne ovat vuokratasoltaan ja miten kehitysvammaiset ovat voineet vaikuttaa kohteiden suunnitteluun. Kehitysvammaisten asumiskohteiden vuokrataso suhteessa tavalliseen valtion tukemaan vuokra-asutokantaan on hyvä. Tässä suhteessa tilanteen kokee hyväksi tai erittäin hyväksi noin kolme neljäsosaa vastaajista (kuvio 2).

ARAn rahoituksella voidaan toteuttaa sekä yksittäisten asuntojen että ryhmäkoti-
muotoisten asuntojen hankintaa ja rakennuttamista, kun taas STEAn tuella ei voida hankkia ryhmäkotiasumista. Kuntien ja kuntayhtymien kyselyyn vastaajia ei pyydetty arvioi-

maan asumismuotoon liittyviä kysymyksiä, vaan arvioimaan yleisemmällä tasolla valtion kehitysvammaisille rahoittamien asumiskohteiden samankaltaisuutta suhteessa tavalliseen valtion tukemaan vuokra-asumiseen. Yli puolet kuntien ja kuntayhtymien kyselyyn vastanneista arvioi, että kehitysvammaisten kohteet ovat sijoittuneet hyvin muun asutuksen ja palveluiden joukkoon ja kohteiden suunnittelussa on otettu huomioon kehitysvammaisten ihmisten sekä heidän läheistensä ja heitä edustavien järjestöjen näkemyksiä. Noin puolet vastaajista koki, että kehitysvammaisten asuntokanta ja asumiskohteet ovat samankaltaisia tavallisen ARA-vuokra-asuntokannan kanssa mm. asuntojen koon ja laadun suhteen, mutta toisaalta yli kymmenesosa piti tässä suhteessa tilannetta heikkona.

Kuvio 2. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tarpeiden ja toiveiden huomiointi asumisen järjestämisessä ja asumiskohteiden suunnittelussa (n=72).



Vastaajilla oli mahdollisuus perustella sitä, miten kehitysvammaisen asumisen tarpeet ja toiveet huomioidaan asumisen järjestämisessä tai asumiskohteiden suunnittelussa.

Perusteluissa kohteiden sijoittumisesta muun asutuksen ja palvelujen joukkoon kerrottiin useimmiten, että asuntoja pyritään järjestämään asiakkaiden toiveiden ja tarpeiden mukaan. Asuntoja on kyselyn mukaan keskustassa lähellä palveluja, tavallisilla asuinalueilla ja tavallisissa vuokra-asunnoissa. Asuntokohteet kuten tukiasunnot ja ryhmäkodit sijaitsevat omakotitaloalueilla tai ”kylän keskellä”. Kulkuyhteydet, palvelut ja esteetön ympäristö otettu hyvin huomioon. Usein todettiin, että uusia asuntokohteita on rakennettu ydinkeskustaan palveluiden äärelle. Asuminen muun asutuksen ja palvelujen joukossa toteutuu vastaajien mukaan erityisesti pienissä kunnissa, joissa ”kaikki on lähellä”. Tätä helpottaa se,

että koko asiakasryhmä on pieni, joten ratkaisut voidaan tehdä joustavasti. Suunnittelua myös räätälöidään ilmenevien tarpeiden mukaan. Palveluohjauksen kautta asiakasryhmän tarpeet ovat hyvin tiedossa.

Toisaalta monet vastasivat, että kulkuyhteyksissä on hankaluuksia, esimerkiksi julkinen liikenne ei kierrä kehitysvammaisten asuinalueella. Kulkuyhteydet voisivat olla paremmat ja palvelut lähempänä: *”Pitäisi olla lähempänä palveluita; mm. kaupat, apteekit, kirjasto, nyt noin 2,5–3 km keskustaan.”*

Perusteluissaan kehitysvammaisten asuntokannan ja asumiskohteiden samankaltaisuudesta ns. tavallisen valtion tukeman vuokra-asuntokannan kanssa vastaajat totesivat useimmiten lyhyesti, että kehitysvammaisten asuntokanta on samanlainen tai vastaa tavallista valtion tukemaa vuokra-asuntokantaa. Vastaajat perustelivat tätä sillä, että asunnot ovat nykyään oikeita koteja huoneiden sijasta ja osa kehitysvammaisista asuu tavallisissa vuokra-asunnoissa, joissa on tarvittava tuki.

Osa vastaajista totesi lyhyesti erityisemmin perustelematta, että asuntokanta poikkeaa tavallisesta asuntokannasta tai että ryhmäkodeissa on rakenteellisia eroavaisuuksia. Yksittäisesti todettiin, että uusissa asumisyksiköissä samankaltaisuus toteutuu, mutta vanhoissa ryhmäkodeissa on vaihtelua ja poikkeamia etenkin esteettömyyden toteutumisessa. Myös pariskunnille suunnitelluista asunnoista on puutetta, sillä ajatus kehitysvammaisten parisuhteista on vielä kovin uusi. Vapaarahoitteisesti toimivat yritykset voivat myös suunnitella ryhmäkoteja kysymättä kunnan sote-edustajien näkemyksiä ja olematta yhteydessä kuntaan kohteen suunnitteluvaiheessa: *”Yksityinen yritys päätti, millaisen talon rakentavat heille osoitetulle tontille, tietysti huomioiden tontille annetut määräykset. Lisäksi valtakunnallinen linjaus siitä, että talo voi olla vain 15-paikkainen oli tärkeä, sillä yritys olisi tehnyt 45-paikkaisen”.*

Kehitysvammaisten asumisyksiköiden vuokratason perusteluissa useimmiten kerrottiin, että vuokrataso pidetään Kelan asumistuen enimmäisnormin rajoissa. Jotkut pitivät vuokratasoa korkeana erityisryhmien asumisesta aiheutuvien kustannusten vuoksi.

Kun kysyttiin perusteluja kehitysvammaisten, heidän läheistensä ja järjestöjen näkemysten huomioon ottamisesta kohteiden suunnittelussa, usein vastattiin, että suunnittelussa on ollut mukana kehitysvammaisia, heidän läheisiään tai edustajiaan, kuten Vammaisneuvoston tai järjestön edustaja (esim. Kehitysvammaisten tukiyhdistys). Monet vastasivat, että asiakkaita kuullaan ja osallistetaan heidän asumisensa suunnittelussa. Alueellinen kehitysvammaisten tukiyhdistys oli usein otettu mukaan jo suunnittelun varhaisessa vaiheessa ja se oli ollut mukana koko asuntohankkeen toteutuksen ajan.

Usein vastattiin, että suunnittelussa ja myös toteutuksessa tulisi kuitenkin paremmin huomioida asiakasta, hänen läheisiään ja järjestöjen edustajia. Toisaalta todettiin, että vuokra-asuntojen suunnitteluvaiheessa harvoin tiedetään, kuka on asuntoon muuttamassa. Yksittäisissä vastauksissa todettiin, kuinka asiakasta ja hänen läheisiään kuullaan ennen asumisratkaisun valintaa, muutoin osallistaminen on vähäistä. Samoin yksittäisissä vastauksissa kerrottiin, kuinka asiaa ei ole erikseen kartoitettu tai kehitysvammaisten läheiset tai järjestöt eivät ole olleet mukana asumiskohteiden suunnittelussa.

Erytishuoltopiirien edustajille suunnattu kysely

Tätä selvitystä varten laadittiin erityishuoltopiireille lyhyt kysely laitoshoidossa olevien määristä, laitoshoidon perusteluista ja laitoshoitopaikkojen lakkauttamisen aikatauluista. Vastaukset koskevat 30.10.2017 asiakastilannetta. Kyselyyn vastasi 12 erityishuoltopiiriä⁸.

Kyselyn mukaan pitkäaikaisesti laitoksissa oli vastanneissa organisaatioissa yhteensä noin 360 kehitysvammaista, joista noin 15 % oli alle 18-vuotiaita. Lyhytaikaisessa laitoshoidossa oli noin 200 kehitysvammaista, joista noin 55 % oli alle 18-vuotiaita. Muita kuin kehitysvammaisia asui laitoksissa noin 20, joista yksi oli alle 18-vuotias. Laitoksissa on siten harvoin muita asukkaita kuin kehitysvammaisia henkilöitä. Laitoksessa pitkäaikaisesti asuvien määrä vaihtelee laitoksittain 3–76 välillä ja lyhytaikaisesti asuvien 2–80 välillä.

Kyselyn perusteella syyt laitoksessa asumiseen ovat vastaavia kuin muissa selvityksissä on tuotu esille (mm. Ripatti & Paara 2011). Laitoksissa on henkilöitä, jotka tarvitsevat ympäri-vuorokautista hoitoa. Laitospaikkoja tarvitsevia ovat mm. neuropsykiatrisista, autismin kirjosta ja psyykkisistä sairauksista johtuen haastavasti käyttäytyvät henkilöt, joita ei voida tällä hetkellä hoitaa avohuollossa, koska he tarvitsevat huomattavasti lääkäri- ja muita asiantuntijapalveluita. Yksittäisesti laitoksissa on tahdosta riippumattomassa hoidossa olevia. Joillakin asiakkailta hoidon tarve on näkynyt siten, että asuminen palveluasumisessa tai tehostetussa palveluasumisessa ei ole lukuisista yrityksistä huolimatta onnistunut, sillä asukas on ollut vaaraksi itselleen tai muille. Vastausten mukaan useimmissa tapauksissa asiakkaille ollaan etsimässä sopivaa asumismuotoa. Laitosasuminen voi olla pitkäaikaista sen vuoksi, että tutkimus- ja kuntoutusarviopalveluissa sekä hoito-, kriisi- ja kuntoutuspalveluissa ollaan pidempään kuin kolme kuukautta asukkaan tilanteen selvittelyä takia.

Erytishuoltopiirien kyselyyn vastanneiden kuntien alueellisten Kehas-suunnitelmien mukaan laitosasuminen on päättymässä omana tuotantona vuonna 2018 tai 2019, ja osto-

⁸ Etelä-Karjala Eksote, Etelä-Pohjanmaan erityishuoltopiiri, Helsingin erityishuoltopiiri, Kainuun Erytishuoltopiiri, Keski-Pohjanmaan erityishuoltopiiri, Kärkulla Samkommun, Pirkanmaan erityishuoltopiiri, Pohjois-Karjalan erityishuoltopiiri, Pohjois-Pohjanmaan erityishuoltopiiri, Satakunnan erityishuoltopiiri, Savon erityishuoltopiiri, Varsinais-Suomen erityishuoltopiiri.

palveluna vuoteen 2020 mennessä. Tämän jälkeen asiakkaita siirtyy mahdollisesti pitkäaikaiseen kuntoutukseen. Tavoitteena on saada asiakkaat kuntoutuksen jälkeen tehostettuun palveluasumiseen (ryhmäkotiin). Yksittäisiä laitospaikkoja jätetään käyttöön tutkimus- ja kuntoutustarpeen arviointia varten.

Haastattelut

Kehitysvammaisten asumisessa on yleisenä haasteena se, ettei käytössä ole yhtenevää palvelujen tarpeen arvioinnin välinettä ja tarpeiden arviointi on sattumanvaraista. Haasteena on myös se, että heikoimpaan asemaan jäävät ne, jotka tarvitsevat apua kommunikaatiossa.

Haastatteluiden perusteella kehitysvammaisille pyritään järjestämään heille sopiva asumismuoto. Kuitenkin olemassa oleva asuntotarjonta vaikuttaa siihen, miten hyvin kehitysvammaisten omat tarpeet ja toiveet voidaan huomioida asumisen järjestämisessä. Etenkin nuoret kehitysvammaiset saattavat odottaa itselle sopivan asuinpaikan vapautumista asumalla lapsuudenkodissaan. Kunnissa, joissa on puutetta asumispalvelupaikoista, kehitysvammaisen valinnanmahdollisuudet ovat suhteellisen vähäiset ja usein on vain muutettava vapautuvaan paikkaan. Hyvänä, mutta toistaiseksi vähän käytettynä ratkaisuna on perhehoito, jota on käytetty myös tilapäishoidossa etenkin nuorille. Perhehoidossa olosuhteet ovat kodinomaisemmat kuin ryhmäkodeissa, joissa nuori joutuu usein ikään-tyneempien kehitysvammaisten seuraan. Ikääntyville kehitysvammaisille ovat puolestaan joskus parempia vaihtoehtoja ikääntyneiden palvelutalojen ryhmäkodit, jotka voivat olla rauhallisempia ja asukkaan tarpeisiin paremmin soveltuvia kuin kehitysvammaisten ryhmäkodit.

Tapaustutkimuskunnissa toteutettujen haastatteluiden mukaan hajautetussa asumisessa kuntien antama tuki vaihtelee paljon. Osa tuetussa asumisessa asuvista voi saada tukea päivittäin, kun joissakin kunnissa tuetun asumisen asukkaiksi valitaan kerran viikossa asumisen ohjaajan tukea saavia henkilöitä. Hajautetussa asumisessa nousee esille hyvänä mallina asuntoverkosto, jossa kehitysvammaiset asuvat eri taloissa lähellä ryhmäkotia. Kunnissa, joissa on käynnistetty asumisverkostomallin levittäminen, on autettu palveluntuottajia järjestämään yksittäisiä asuntoja ryhmäkodin ympäristöstä. Kehitysvammaisilla on siten mahdollisuus halutessaan käydä syömässä tai pesemässä vaatteita ryhmäkodissa, mutta asua itsenäisesti kauempana. Kehitysvammaisilla on haastattelujen mukaan pelkoa yksin jäämisestä itsenäisessä tuetussa asumisessa. Asuntoverkosto mahdollistaa myös vapaasti valittavan yhteisöllisyyden, kun yksin asunnossa asuva kehitysvammaisen voi käydä halutessaan tapaamassa toisia ihmisiä ryhmäkodin yhteisissä tiloissa.

Järjestöhaastatteluiden mukaan hyvänä mallina asumisverkostossa on Skotlannissa käytettävä asuinalueperustainen Neighbourhood Network, jossa tukea ei tarjota

kohderyhmäkohtaisesti vaan kaikille erityisryhmille tuen tarpeen mukaan. Samasta tukipisteestä saavat siten apua asumiseensa ja kodin ulkopuoliseen elämään osallistumiseksi niin ikäänntyneet kuin kehitysvammaiset. Kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuutta voidaan edistää myös sukupolvien kortteleilla, joissa tuetaan erilaisten asukkaiden osallistumista yhteisön toimintaan. Sukupolvien korttelitoimintaa on kehittänyt mm. Settlementiasunnot. Tämä toiminta edistää yhteisöllisyyden toteuttamista aluekohtaisesti muiden asukkaiden kanssa erityisryhmäkohtaisuuden sijasta.

Haastatteluissa ei tullut juurikaan esille vaikeutta saada sopivia tontteja kehitysvammaisten asuntojen rakentamista varten. Hyvänä esimerkkinä tuotiin esille se, että ryhmäkoti rakennetaan toiselle tontille ja tukiasunnot toiselle. Tonttien ja asuntojen saamisessa on merkitystä hyvällä sosiaalitoimen, kaavoitustoimen ja asuntotoimen välisellä yhteistyöllä. Kuntiin, kuten Eksoten alueelle ja Tampereelle, on perustettu työryhmiä, joissa on mukana sosiaali- ja vammaispalveluiden lisäksi kiinteistötoimen ja kaavoituksen edustajia. Esimerkiksi Eksoten alueella hyvä yhteistyö paikallisen kunnallisen vuokra-asuntoyhtiön kanssa on mahdollistanut sen, että kehitysvammaisille on löytynyt heidän tarvitsemiaan yksittäisiä asuntoja. Kunnan ja palveluntuottajan edustajat toivat haastatteluissa esille sen, että yhdenvertaisuuden vuoksi kenenkään ei tarvitse muuttaa esimerkiksi lapsuudenkodistaan saadakseen asumisen tukea. Asumista haja-asutusseudulla on tuettu kotiin vietävien palvelujen ja lähistöllä sijaitsevan ryhmäkodin antaman tuen avulla.

Kehitysvammaisille ei ole palveluntuottajien mukaan riittävästi sopivia asumisratkaisuja, mikä näkyy pitkänä jonoina tunnettujen palveluntuottajien asuntoihin ja asumisen tukeen. Hyvänä esimerkkinä tuotiin haastatteluissa esille Vantaalla käytetty ratkaisu, jossa asumisen ohjaaja asuu yhdessä kerrostalon vuokra-asunnossa ja kehitysvammaiset lähistöllä itsenäisessä asumisessa. Tällaisella asumisratkaisulla on voitu vaikuttaa siihen, että kehitysvammaiset saavat asuntoja yhdenvertaisesti tavallisesta vuokra-asuntokannasta ja saavat kustannustehokkaasti tarvitsemansa asumisen tuen.

Hyvänä keinona itselle sopivan asumismuodon löytymisessä ovat tutustumiskäynnit eri kohteisiin. Kehitysvammaiset pääsevät tutustumaan omaisten kanssa eri paikkoihin ja kertomaan näkemyksensä, onko asunto heille sopiva. Hajautetussa asumisessa yhdenvertaisuus toteutuu silloin, kun kehitysvammaisen henkilö on itse mukana hankkimassa asuntoa itselleen. Tämä toteutuu etenkin STEAn avustamissa asuntohankinnoissa, jossa asukkaat valitsevat asuntoa itselleen yhdessä asumiseen tukea tarjoavan palveluntuottajan kanssa. Haasteena on edelleen se, että kehitysvammaiset odottavat pitkiäkin aikoja valitsemaansa asuntoa lapsuudenkodissaan tai ylimitoitetusti tuetussa asumisessa. Uusien kohteiden rakentamisessa on haastattelujen mukaan yleensä osallistettu kehitysvammaisia ja heidän lapsuudenkodissaan omaisiaan mm. yhteisten tilojen ja piha-alueen suunnitteluun.

Osa kehitysvammaisista ei tarvitse kunnan/kuntayhtymien palveluja, vaan he asuvat itse tai lähipiirinsä järjestämässä itsenäisessä vuokra- tai omistus-asunnossa. Vaikka kehitysvammaisten laitosasumisen määrä on vähentynyt, yhdenvertaisten asumisen mahdollisuuksien näkökulmasta ryhmäkodeissa asuvien osuus on edelleen suhteellisen suuri. Selvitystä varten kootun kysely- ja haastatteluaineiston perusteella kuntien ja kuntayhtymien asumis- palveluiden piirissä olevista kehitysvammaisista asuu ryhmäkodeissa noin kaksi kolmasosaa. Jo päättyneen vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO 2010–2015) mukaisesti kehitysvammaisilla tulisi olla asumisen vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia valita niistä. Tällä hetkellä näitä vaihtoehtoja ja asumista tavallisissa asunnoissa yksilöllisen tuen turvin on vielä liian vähän. Osa tätä kysymystä on kenelle, millaista ja missä ryhmäkotiasumista tarjotaan. Toisin sanoen ryhmäkotien fyysisillä piirteillä, koolla ja sijainnilla sekä toiminnan laadulla on merkitystä sille, miten kehitysvammaisten ihmisten keskinäinen yhdenvertaisuus toteutuu asumisessa. Myös lapsuudencodeissa asuvien kehitysvammaisten osuus on suuri. Aiempien selvitysten mukaan laitoksista ja ryhmäkodeista muuttavien lisäksi osalla lapsuudencodeissa asuvista on tarvetta muuttaa itsenäiseen asumiseen.

Tämän selvityksen tulokset vahvistavat kuvaa siitä, että kehitysvammaisten asumiseen tulisi löytää lisää itsenäisen asumisen mahdollistavia ratkaisuja. Tämä olisi perusteltua YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien ja Kehas-ohjelman tavoitteiden toteutumisen kannalta. Kehitysvammaisten toive asua tavallisessa vuokra-asunnossa ei toteudu riittävän hyvin eivätkä siten kehitysvammaisten mahdollisuudet asua toteudu YK:n vammaissopimuksen sekä kansallisen vammaispoliittisen ohjelman ja yhdenvertaisuuslain edellyttämällä tavalla.

3.3 Valtion rahoittamat asuntokohteet ja niiden rahoituskäytännöt

Kuntakysely

Selvityksen tehtävänä on ollut tarkastella myös sitä, miten ARAn avustamat kehitysvammaisille henkilöille tarkoitetut asumiskohteet ovat vastanneet tavoitteita sekä sitä, millä tavoin ARAn tulisi kehittää tukien myöntämiskäytäntöjään, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi paremmin.

Kuntien ja kuntayhtymien edustajille suunnatussa kyselyssä tiedusteltiin, kuinka ARAn avustamat kohteet ovat vastanneet kehitysvammaisten asumiselle asetettuja tavoitteita, niin kuin vastaajat ovat nämä tavoitteet ymmärtäneet. Vastanneiden (72 kunnan/ kuntayhtymän vastausta, jotka edustavat suurempaa kuntajoukkoa) mukaan ARA-kohteet ovat vastanneet hyvin tai erittäin hyvin paikallisia tavoitteita, sillä noin 70 % on tätä mieltä. Kuntien edustajista noin 60 % arvioi, että ARAn tukien myöntämiskäytännöt ovat vastanneet hyvin kunnan tarpeita rahoituksen osalta.

Vastaajat perustelivat myös vapaamuotoisesti sitä, miten ARAn avustamat kohteet kehitysvammaisille henkilöille ovat vastanneet kehitysvammaisten asumiselle asetettuja tavoitteita. Huomattavan moni vastasi lyhyesti, että ei osaa sanoa asiasta mitään tai ei tunne kohteita tai asia ei ole ajankohtainen. Moni vastaaja toi esille myönteisiä puolia. ARA-kohteet toimivat hyvin ja ARAn tuen avulla on parannettu kehitysvammaisten asumisoloja. Ryhmäkoteja oli voitu suunnitella asiakkaiden edustajien ja palveluntuottajan yhteistyönä, jolloin tiloista on tullut toimivia. Esimerkiksi pohjaratkaisu ja huonekoot ovat olleet toimivia ja asukkaat tyytyväisiä. STEAn avustuksella hankitut asunnot ovat vastanneet kuntien tekemien selvitysten ja palvelutarvearviointien mukaan asiakkaiden toiveita ja asunnot on voitu tarvittaessa korjata. ARAn kautta saatavan rahoituksen turvin oli voitu rakentaa laitoksissa pitkäaikaisesti asuneille kodinomaisempia yksiköitä, mikä oli tukenut laitoshoidon purkamiselle asetettuja tavoitteita.

Monissa vastauksissa kritisoitiin ARAn tukemien asuntojen kokoa koskevia kriteerejä, tiukkoja ohjeita ja eroavaisuuksia vapaarahoitteisiin kohteisiin nähden. ARAn vaatimusten koetaan aiheuttavan liian korkeita vuokria ja aiheuttavan asiakkaille tärkeiden yhteistilojen koon pienentämistä. Tiukat kustannusraamit eivät vastausten mukaan mahdollista apuvälineille tarpeellisten varastotilojen rakentamista. ARA-avusteisen rakentamisen arvioidaan aiheuttavan eriarvoisuutta vapaarahoitteisiin yksiköihin nähden, sillä niissä ovat erilaiset vaatimukset tiloille ja toiminoille, ja sen myötä kustannuksille. ARAn kriteerien vuoksi hankkeita on toteutettu myös ilman ARA-rahoitusta.

Perustelut sille, vastaavatko ARAn tukien myöntämiskäytännöt kunnassa asuvien kehitysvammaisten asumisen tarpeita, olivat lyhyitä. Usein todettiin, että vastaavuus oli hyvä tai myöntämiskäytännöt vastaavat kunnan tarpeita hakemuksen mukaisesti. Tämänkin kysymyksen yhteydessä hyvin moni vastasi, ettei osaa sanoa asiasta mitään. Vastaajilla oli mahdollisuus myös kertoa, miten ARAn tulisi kehittää tukien myöntämiskäytäntöjään. ARAn tukien myöntämiskäytännöistä tuotiin esille erilaisia kehittämisehdotuksia. Vastaajat toivoivat rahoituksen myöntämiskäytäntöihin selkeyttä ja samoja linjoja eri kuntien välille, kun taas osa toivoi kuntakohtaisten erojen parempaa huomioimista asuntokannassa ja -rakenteessa. Asuinalueet, jonne tukea myönnetään, tulisi valikoida tarkan harkinnan mukaan. Muutama vastaaja piti ARAn säännöksiä tiukkoina ja ehdotti, että kriteerejä tulisi väljentää ja huomioida yksilöllinen asuminen.

Haastattelut

Sekä ARA-rahoitteisissa että vapaarahoitteisissa kohteissa vuokratason ja hankkeen tarvitseman rahoituksen määrä riippuu rakentamiskustannuksista ja kokonaishankinta-arvosta. Kehitysvammaisten ARA-rahoitteisissa kohteissa on arviointiperusteena se, että hanke on hyväksytyjen kustannustensa perusteella toteuttavissa. Rakennuskustannuksiin vaikuttaa se, että ryhmäkotiratkaisuissa asuinhuoneen tulisi olla kooltaan vähintään 25 m² ARAn rahoittamissa kohteissa ja vapaarahoitteisissa kohteissa vähintään 20 m². Hankehakemuksissa esitetään etenkin kunnissa henkilökunnan tiloja ja henkilöstön käyttöön tarkoitettuja ylisuuria palvelutilaratkaisuja, jotka tekevät kohteista kalliita ja laitosmaisia. ARAn ohjeissa ei suositella sellaisia kohteita, joissa kehitysvammaisille tarjotaan omaa porrashuonetta tavallisessa asumisessa tai asumiskohteen yhteydessä olevia työ- ja päivätoimintatiloja. Kunnat saattavat hakea rahoitusta hankkeille, joissa rakennukset on yhdistetty laitosmaisesti toisiinsa yhdyskäytävillä. Erityisryhmien tilaratkaisuja koskevan selvityksen mukaan kehitysvammaisten kohteissa on ollut haasteena esteettömyys ja tilan puute, sillä asukkaiden tarvitsemia apuvälineitä sijoitetaan yleensä asukkaan huoneeseen (Lamminmäki ym. 2015).

Kyselyn tavoin haastatteluissa tuotiin esille, kuinka kehitysvammaisille tarkoitettujen kohteiden arvioidaan toteutuvan joissain paikoin pääosin vapaarahoitteisina. Haastatteluissa tuotiin esille, että joissakin tapauksissa esimerkiksi kehitysvammaisten vanhemmat ovat halunneet toteuttaa kohteita vapaarahoitteisesti, kun niitä ei ole puollettu ARAn ohjeita vastaamattomina. Tähän todetaan syyksi se, että ARA-kohteiden ehdot, kuten vapaarahoitteisia kohteita tiukemmat tilavaatimukset, eivät investointiavustuksesta huolimatta houkuttele toteuttamaan vammaisille tarkoitettuja kohteita ARAn tuella. Kuntien ja rakennuttajien näkemysten mukaan kehitysvammaisten 15 asuntoa käsittävän ryhmäkodin pienentäminen lisää kustannuksia ja asuntojen vuokratasoa, mikä on tehnyt rahoituksen saatavuuden haastavaksi erityisesti vapaarahoitteisten kohteiden osalta. Kuitenkin pienempiä yksiköitä on olemassa muussa asuntokannassa. Haastatteluissa tuotiin esille, kuinka kunnissa ja palveluntuottajilla on myös väärää tietoa ohjeistuksista ja joustavien ratkaisujen mahdollistamisesta.

Kohteiden kiinteistövero voi määrittyä yleisen verokannan mukaan eli kehitysvammaisilla palvelukiinteistöjen ja ”hoito/hoitolaitoskiinteistöjen” mukaisesti. Tämä nostaa kiinteistöveron suureksi ja tätä kautta korottaa vuokria. Rahoituksen saatavuus kehitysvammaisten kohteisiin on ollut osin vaikeaa. Syynä tähän on se, että erityiskohteiden vakuusarvoa pidetään matalana ja kohteiden sijainnit vaikuttavat rahoituksen saamiseen.

STEA avustaa yksittäisten asuntojen hankintaa ja ARA avustaa ryhmäkotien, asuntoverkostojen ja yksittäisten asuntojen rakentamista, hankintaa ja korjaamista. STEA tukee myös asumista tukevaa kehitysvammaisten ihmisten osallistamisen kehittämistä hankeavustuksilla. Haastatteluiden mukaan STEAn ja ARAn välistä asuntojen hankinnan ja rahoituksen

sen jakoa pidetään hyvänä. Yksittäisten asuntojen hankinnassa on koettu ongelmalliseksi kilpailu pienistä kohtuuhintaisista asunnoista. Niistä on kova kysyntä, ja etenkin pääkaupunkiseudulla on haasteena löytää hankintaehdot täyttäviä asuntoja kehitysvammaisille. Pieniä kohtuuhintaisia asuntoja hankitaan tämän vuoksi myös lähiöistä, joissa asuntojen hintataso on alhaisempi.

Haastatteluissa tuotiin esille se, että kasvukeskusten ja etenkin pääkaupunkiseudun yksittäisten asuntojen hankintaan tulisi kehittää uudenlaisia tapoja, jotta kehitysvammaisilla olisi mahdollisuus päästä jatkossakin itsenäiseen vuokra-asumiseen myös näillä paikkakunnilla, joissa asuminen on kallista. Asuntojen hankinnan seurannassa on ollut hyvänä tukena ARAn laskuri, jonka avulla on saatu tietoa alueen asuntokauppojen hintatasosta. Yksittäisten asuntojen hankintamallia pidetään kuitenkin erittäin hyvänä sen vuoksi, että paikalliset toimijat tuntevat alueet ja niiden palvelut. Kehitysvammajärjestöjen paikallisyhdistykset kartoittavat asuntoa hakevien henkilöiden tarpeita ja toiveita, jotta ne pystyvät tekemään räätälöityjä hankintoja. Yksittäisesti hankitut asunnot ovat olleet kokemusten mukaan hyvin toimivia, joten niihin voi sijoittua myös uusi asukas tulevaisuudessa. Kelan asumistuen saamiseen vaikuttavat hyväksyttäviä asumismenoja koskevat säädökset ovat haastatteluiden mukaan hyviä, sillä ne estävät vuokrien nousua ja edistävät kehitysvammaisten pääsyä itsenäiseen asumiseen.

ARA neuvottelee tukea hakevien kuntien kanssa hankesuunnitelmista. Kuntien edustajat pitävät neuvottelumenettelyä hyvänä, sillä sen myötä myös kuntien sisäinen yhteistyö kehitysvammaisten asumisessa on tiivistynyt. ARAn toimintaa kiiteltiin joustavuudesta, jonka myötä on esimerkiksi poikkeuksellisesti sallittu vaikeavammaisten kohteessa pienet päivätoimintatilat asukkaille, joilla on muutoin haasteellista osallistua ryhmäkodin ulkopuoliseen toimintaan. Haastatteluissa tuotiin esille kriittisempään sävyyn se, kuinka ARAn ohjeiden mukaan eri erityisryhmiä ei tulisi laittaa samaan yksikköön. Kunnissa on saatu niiden arvion perusteella hyviä kokemuksia eri ryhmille tarkoitetuista ratkaisuksista, joissa asukkaat ovat olleet tyytyväisiä myös muiden kuin toisten kehitysvammaisten kanssa yhdessä asumiseen. Hyviä kokemuksia on saatu ikäihmisten ja opiskelijoiden asumisesta samoissa taloissa, joissa kehitysvammaiset asuvat. Hajautetussa asumisessa pidetään hyvänä linjauksia, joiden mukaan samassa talossa ei olisi enempää kuin kymmenesosa asunnoista erityisryhmien käytössä.

Enemmistö selvitystä varten koottuun kyselyyn vastanneista on tyytyväisiä ARAn rahoitukseen kehitysvammaisten asumiskohteiden rakennuttamisessa. Osassa vastauksista tulee kuitenkin ilmi se, että jossakin kunnissa pidetään ARAn tukikriteereitä liian tiukkoina asuntojen koon ja varustuksen suhteen. Osassa kunnista haluttiin toteuttaa suurempia kohteita, pienempiä huoneita tai sijoittaa samaan kohteeseen eri erityisryhmien asukkaita vastoin ARAn ohjeita. Tämä tarkoittaa sitä, että kuntien edustajien näkemykset eivät edistä kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuutta. Myöskään näkemykset siitä, ettei ARAn avustamisessa kohteissa huomioida kuntien erilaisia tarpeita, eivät vastaa ARAn rahoituskäytäntöä. ARA-rahoituksen saaminen perustuu tarveharkintaan ja kuntien lausuntoihin. Selvitystä varten kootun kysely- ja haastatteluaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että kehitysvammaisten asumisen vaihtoehtoja ja mahdollisuutta laadukkaaseen asumiseen vältellään toteuttamalla ryhmäkoteja vapaarahoitteisesti.

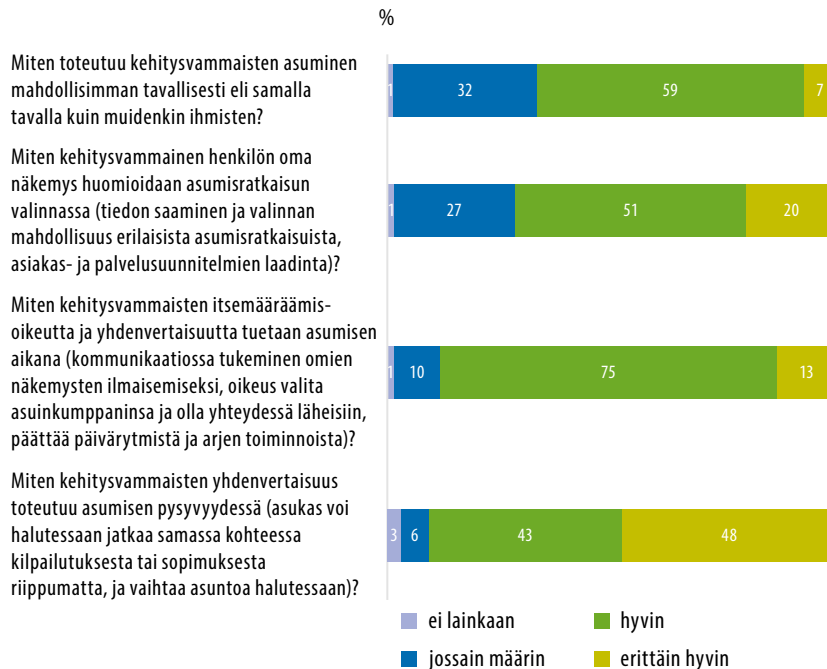
4 Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaiset mahdollisuudet asumiseen

Kunnille ja kuntayhtymille lähetetyssä kyselyssä selvitettiin, miten kehitysvammaisten yhdenvertaisuuden arvioidaan toteutuvan asumisen aikana. Lisäksi selvitettiin, mitkä tekijät vaikuttavat asumisen yhdenvertaisuuden toteutumiseen edistävästi tai estävästi. Kuntien ja kuntayhtymien edustajilta tiedusteltiin myös kehitysvammaisten asumisen kehittämistarpeista.

4.1 Yhdenvertaisuuden toteutuminen asumisen muutosvaiheissa ja asumisen aikana

Kuntakysely

Kuntien ja kuntayhtymien edustajille suunnatun kyselyn mukaan kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuuden ja itsemääräämisoikeuden arvioi toteutuvan asumisen aikana hyvin tai erittäin hyvin noin 90 % vastaajista (Kuvio 3). Samoin noin 90 % vastaajista arvioi yhdenvertaisuuden toteutuvan hyvin asumisen pysyvyydessä. Kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus toteutuu hyvin tuetun asumisen aikana. Sen sijaan heidän mahdollisuutensa vaikuttaa asumispaikan valintaan ja asua samalla tavalla kuin muutkin ihmiset toteutuu huonommin. Noin 70 % kuntien edustajista kokee, että kehitysvammaisten henkilöiden oma näkemys voidaan huomioida asumisratkaisun valinnassa ja että kehitysvammaisten asuminen toteutuu mahdollisimman tavallisesti kuten muiden ihmisten.

Kuvio 3. Yhdenvertaisuuden toteutuminen kehitysvammaisten ihmisten asumisessa (n=72)

Vastaajilla oli mahdollisuus perustella sitä, miten kehitysvammaisten yhdenvertaisuus toteutuu asumisessa. Vastauksissa korostui kunkin henkilön yksilöllisten tarpeiden huomiointi ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Asukkaille on tehty yksilöllisiä ja räätälöityjä asumisratkaisuja. Monet vastasivat, että laitoshoidon purkamisen jälkeen asiakkaat asuvat autetussa (ryhmäkoti), ohjatussa (ryhmämuotoinen) tai tuetussa asumisessa omassa asunnossa yksilöllisen tuen tarpeen mukaan. Toisaalta vastauksissa tuotiin esille, että kehitysvammaisille tulisi olla enemmän vaihtoehtoja kuin nyt on: *”Pienelle asiakasryhmälle on niukasti vaihtoehtoja, kun kaikki mahtuvat yhteen taloon.”*, *”15-paikkaiset yksiköt edelleen melko suuria, henkilöstöä niukasti, ryhmämuotoista toimintaa.”*

Kysyttäessä perusteluja kehitysvammaisen henkilön oman näkemyksen huomioimiseen asumisratkaisun valinnassa vastattiin usein, että asiakkaan toiveet huomioidaan ja asumisratkaisuja pohditaan yhdessä asiakkaan läsnä ollessa esimerkiksi palvelusuunnitelman yhteydessä tai palvelutarpeen arvioinnissa asiakkaan ja läheisten kanssa, jotta asiakas saisi asunnon toivomastaan paikasta. Toisaalta vaihtoehtoja on vähän ja vapaata ei ole aina siellä, minne asiakas haluaa. Kun erilaisia vaihtoehtoja on, niitä tarjotaan ja tarvittaessa tavataan asiakas läheisineen useamman kerran. Asiakkaan omaa näkemystä pidetään etusijalla ja se kirjataan palvelusuunnitelmaan. Tilanteissa huomioidaan mahdolliset kommunikoinnin tuen tarpeet sekä asiakkaan kyky ymmärtää asiayhteyksiä. Asuntoja voidaan käydä katsomassa ja niihin voidaan tehdä tutustumiskäyntejä ennen päätöksentekoa. Tarvittaes-

sa muuttoa valmistellaan ja harjoitellaan muuttovalmennuksen avulla. Asumiskokeiluja voidaan tehdä päätöksen tukena.

Vastauksissa tuotiin esille myös se, että vaikka kehitysvammaisia ja heidän läheisiään kuullaan, vaihtoehtoja tulee kehittää edelleen. Etenkin erityistä tai vaativaa tukea tarvitseville kehitysvammaisille on valinnanmahdollisuuksia liian vähän. Lisäksi henkilön omaa näkemystä ei useinkaan kuulla mitenkään, sillä vaikeasti kehitysvammaiset eivät osaa kertoa mielipidettään eikä sopivia menetelmiä käytetä. Jotkut totesivat, että vaikeinta on saada omaiset luopumaan kehitysvammaisesta aikuisesta. Läheiset tai edunvalvoja voivat päättää asiasta ja heidän mielipiteensä voi vaikuttaa kehitysvammaisen mielipidettä enemmän. Asunnon järjestäminen kehitysvammaisen ihmisen näkemysten mukaisesti ei kuitenkaan aina onnistu: mitä enemmän ja erityisempiä tarpeita asiakkaalla on, sitä vähäisemmäksi koetaan valinnanmahdollisuuksien käyvän. Vastaajien mukaan muutokset asumisratkaisuihin vaativat rohkeutta: *”Meillä on nyt monta asiakasta, jotka ovat muuttamassa itsenäisempään asumiseen jopa vuosikymmenten ryhmäasumisen jälkeen. Riskit on kartoitettu ja todettu että niitä pitää vähän ottaa, jotta saadaan asiakkaille elämänlaatua jota he toivovat.”*

Asumisen tavallisuutta pyrittiin tukemaan sillä, että ryhmäkodeissa oli suurelta osin jo luovuttu laitosmaisista säännöistä ja toimintaa kehitettiin muutoinkin ei-laitosmaiseksi. Ryhmäkodeissa asumisen tavallisuutta edistetään mm. omien asuntojen rakentamisella rivitalo- tai huoneistoon tai oman huoneen sisustamisen mahdollistamisella. Toimintaa oli ajateltu asiakaslähtöisesti, esimerkiksi eräässä uudessa ryhmäkodissa oli varattu viisi asuntoa itsenäiseen asumiseen. *”Laitosmaisista säännöistä luopuminen vaatii myös kehitysvammaisilta asiakkailta harjoittelua, asiakkaat päättävät itse niistä yhteisistä säännöistä joista on tarpeen päättää.”*

Vastauksissa todettiin, että kehitysvammaisten henkilöiden asuminen samalla tavalla kuin muidenkin ihmisten toteutuu hyvin niiden henkilöiden kohdalla, joilla ajatellaan olevan edellytyksiä asua tavallisessa asuntokannassa. Itsenäisesti tavallisessa vuokra-asunnossa asuvia henkilöitä tuetaan kunkin tarvitsemalla tavalla esimerkiksi asumisen ohjauksella. Asumisohjaajat tarjoavat asumisharjoittelua sekä -valmennusta sekä tukea itsenäisesti asuville.

Monen vastauksen mukaan kehitysvammaisen itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisuuden tukeminen asumisen aikana toteutuu siten, että pyrkimyksenä on tukea asiakasta mahdollisimman itsenäiseen ja omatoimiseen elämään sekä asunnossa että sen ulkopuolella. Usein todettiin, että asukkaalla on yksilöllinen palvelu-, kuntoutus- tai asumissuunnitelma, johon asiat on kirjattu yhdessä asukkaan kanssa. Asukkaan toiveiden lisäksi myös läheisten tai edustajan toiveet huomioidaan. Asukkaalla on mahdollisuus vaikuttaa ryhmäkodeissa omaan päivä- ja viikko-ohjelmaan omien edellytystensä ja toiminta-

kykynsä mukaisesti. Tähän on enemmän mahdollisuuksia itsenäisemmin asuvilla kuin ryhmämuotoisesti tai laitosmaisesti asuvilla. Suunnitteilla oli myös asumisyksikön asukkaiden itsemääräämisoikeutta tukeva lomake.

Monesti asuinpaikka voi ohjata ja rajoittaa osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Vaikka suurin osa kehitysvammaisista asuu palvelujen lähellä keskustassa tai sen välittömässä läheisyydessä, asuu kehitysvammaisia aikuisia edelleen huonojen kulkuyhteyksien päässä ja kaukana palveluista. Kaikissa kunnissa ei ole myöskään riittävästi tarjolla itsenäistä asumista tukevia palveluja, kuten henkilökohtaista apua tai kuljetuspalvelua. Autististen henkilöiden huomioiminen ei ole yhdenvertaista eikä yksilöllistä. Itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisuuden tukemisessa on eroja yksiköittäin ja kunnittain. Osa kuntien edustajista kertoi ostavansa asumispalveluja monesta yksiköstä. Erot voivat olla todella suuret eri palveluntuottajien välillä, jolloin toisissa yksiköissä esimerkiksi itsemääräämisoikeus toteutuu todella hyvin, mutta toisissa paljon heikommin. Jotkut vastaajat kertoivat, että itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisuuden tukeminen on huomioitu myös ostopalvelusopimusten laatukriteereissä ja niiden toteutumista seurataan säännöllisesti.

Kyselyn avovastauksissa tuotiin esille monenlaisia, usein kehitysvammaisuuteen liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttivat osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuteen verrattuna muihin kansalaisiin. Usein vastattiin, että asiakkaat tarvitsevat muita enemmän tukea ja ohjausta, jotta voivat vaikuttaa ja osallistua päätöksentekoon (tuettu päätöksenteko). Kehitysvammaisilla ei ole välttämättä luotettavaa kommunikointimenetelmää ja he eivät rohkene esittää näkemyksiään ja toiveitaan tuntemattomille henkilöille. Kehitysvammaisilla voi olla rajoitteita, kuten esimerkiksi se, että he eivät voi mennä meluisaan paikkaan. Kehitysvammaisilla ajateltiin olevan myös vähemmän valinnanmahdollisuuksia, sillä he ovat riippuvaisia asumismuodosta ja sosiaalisesta verkostosta. Omaisten arveltiin päättävän liikaa kehitysvammaisen puolesta ja käyttävän valtaa asumisen ja elämisen suunnittelussa. Esille tuotiin myös turvallisuusjärjestelyt, jotka osaltaan aiheuttavat rajoituksia yksilölliseen elämään.

Muiden kuntalaisten ei uskottu vielä olevan valmiita kohtaamaan kehitysvammaista ihmistä tasavertaisena, jolloin häntä ei päästetä vaikuttamaan esimerkiksi vuokratilayhtiössä. Toisaalta vastausten mukaan tuetussa asumisessa itsemääräämisoikeus toteutuu laajasti, mutta ryhmäkodeissa on edelleen omat haasteensa ja niihin pyritään vaikuttamaan. Ryhmäkodeissa asukkaat valitaan siten, että he tulisivat mahdollisimman hyvin toimeen ja kaverisuhteita pyritään huomioimaan. Usein erona mainittiin se, että joissakin ryhmäkodeissa asuinkumppanin voi itse valita, mutta joissakin ei. Kehitysvammaisella ei ole yleensä oikeutta valita asuinkumppaniaan. Ryhmäkodissa asuvien yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia pyritään tukemaan henkilökohtaisen avun, oman työntekijän sekä vammaispalvelulain mukaisten palveluiden avulla. Henkilökunnalla on osaamista puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointimenetelmissä. Puhekommunikaation lisäksi käytössä ovat sitä tukevat tai vaihtoehtoiset menetelmät (kuvat, viittomat), tarvittaessa

tulkki. Ryhmäkodeista osallistutaan mahdollisuuksien mukaan ja asukkaan halutessa kodin ulkopuoliseen toimintaan. Jokaisella asukkaalla on IMO-suunnitelma (itsemääräämisoikeutta koskeva suunnitelma) . Se sisältää palvelu- ja hoitosuunnitelmaan tehdyt kirjaukset toimenpiteistä, joilla edistetään kehitysvammaisten itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kuntien ja kuntayhtymien henkilöstöä on myös koulutettu asiaan. Jotkut mainitsivat itsemääräämisoikeuden toteutumisen esteenä omaiset, jotka mielellään päättävät kehitysvammaisen arjesta ja rahan käytöstä.

Ryhmäkotien sääntöjen ja henkilöstöresurssien nähtiin tuottavan eroja verrattuna muiden kuntalaisten asumiseen. Niissä nähtiin olevan paljon laitosmaisia sääntöjä, esimerkiksi ovia pidetään lukittuina ja taloissa on aikatauluja. Niukat henkilöstöresurssit eivät anna mahdollisuutta osallistumiseen. Toisaalta henkilöstön osaaminen, motivaatio ja johdon avarakatseisuus vaikuttavat osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiin. Seuraava sitaatti kiteyttää monet edellä esille tuoduista asioista: *”Vaikuttamisen mahdollisuuksia ei ole yhtä paljon kuin muilla kuntalaisilla. Osallistuminen (kodin ulkopuolisiin asioihin) usein kiinni toisista henkilöistä. Omaan elämään liittyvien valintojen tekemiseen kannustaminen ja salliminen usein kiinni lähipiiristä ja esimerkiksi asumisyksikön henkilökunnasta, jonka vuoksi asiakkaat keskenäänkin eriarvoisessa asemassa. Laitosmaisuus yksikössä tai yhdenvertaisuuden huomioimisen puutteet lähtöisin yleensä toimintatavoista, ei fyysisistä puitteista. Asiakkaiden yksilöllisyyden ja yhdenvertaisuuden huomioimisessa todella suuria eroja.”*

Kun kysyttiin yhdenvertaisuuden toteutumisesta asumisen pysyvyydessä (asumisen jatkuvuus kilpailutuksesta tai sopimuksesta riippumatta), tyypillinen vastaus sisälsi ajatuksen siitä, että asumisen pysyvyyttä tuetaan tai että lähtökohtaisesti asumisratkaisu on pysyvä, jos asiakas sitä itse haluaa. Useissa vastauksissa korostettiin sitä, että jokaisen henkilökohtainen tilanne ja avuntarve ratkaisevat asumismuodon ja siihen liittyvän tuen, ja että kaikille etsitään yksilölliset ja tarkoituksenmukaiset ratkaisut. Vammaisella henkilöllä on myös oikeus vaihtaa asuntoa ja kotikuntaakin tarvittaessa. Asuinpaikan vaihtoja on tehty asiakkaan toiveesta.

Moni vastaaja totesi, että yksikään asiakas ei ole joutunut muuttamaan kilpailutuksen seurauksena, vaan asukas voi jatkaa hankintasopimuksen päättymisen jälkeenkin asumiskohteessaan esimerkiksi suorahankintaa käyttäen. Moni myös totesi, että kilpailutuksia ei ole vielä tarvinnut tehdä tai ei ole tehty sellaisia kilpailutuksia, jotka olisivat johtaneet palvelutuottajan vaihtumiseen. Usein todettiin, että vastentahtoisesti ei ketään laiteta asumaan uuteen paikkaan tai pakoteta muuttamaan toiseen asumiskohteeseen. Tuetussa asumisessa asukkaat ovat kunnan vuokralaisina kilpailutuksen ulkopuolella, jolloin asuntoasiat neuvotellaan yksilöllisesti kunkin tarpeiden mukaan. Muutamassa vastauksessa tuotiin esille palvelusetelin käyttöönotto, joka antaa mahdollisuuden valita asuinpaikan ja tarvittaessa mahdollisuuden muuttaa sitä.

Haastattelut

Haastatteluiden mukaan yhdenvertaisuuden toteuttamiseen vaikuttaa paljon muuttuva kulttuuri. Kehitysvammaiset nuoret ja heidän vanhempansa odottavat aiempaa useammin yksilöllisiä vaihtoehtoja, joten perinteinen laitosmainen asuminen menettää kannustaan. Toisaalta etenkin lasten ja nuorten laitosasumisen määrän pysyminen aiemmalla tasolla kertoo haastatteluiden mukaan siitä, ettei heille ole riittävästi asumisen ja tuen muotoja. Lasten ja nuorten laitosasumisen osuutta selvittää kuntien näkemysten ja tilastojen mukaan se, että heidän kohdallaan käytetään laitoshoittoa etenkin tilapäishoitona. Tästä kertoo haastatteluiden perusteella se, että vanhemmat ovat olleet aktiivisia hankkimaan omia ryhmämuotoisia asumisratkaisuja lapsilleen. Talouden ja muiden resurssien lisäksi yhdenvertaisuuden toteutumiseen vaikuttavat ammattilaisten ja ympäröivän yhteiskunnan asenteet. Nimby-ilmiö on haastatteluiden mukaan vaikeuttanut monin paikoin asuntoryhmän rakentamista. Asumisen yhdenvertaisuutta voitaisiin lisätä yleisellä asenne- muutoksella ja valituskäytäntöihin vaikuttamisella. Hyvänä keinona on koulutusten lisäksi kehitysvammaisten näkyvyys tavallisina kansalaisina mm. kulttuurin alueella.

Haastattelujen perusteella pidetään hyvänä ratkaisuna omaa sisäänkäyntiä ja omaa ovea. Hyviksi koetaan esimerkiksi ryhmäkodit, joissa asukkaalla on mahdollisuus mennä kotiinsa joko yhteisten tilojen kautta tai ulkopuolelta omasta sisäänkäynnistä. Joissakin asumisyksiköissä on käytäviä yhdistämässä eri rakennuksia, mikä ei ole yleensä tavalliseen vuokra-asumiseen liittyvä ominaisuus. Ryhmäkodeissa yhdenvertaisuutta muiden kansalaisten kanssa voidaan lisätä tarjoamalla jokaiselle mahdollisuus valita virkistystoimintaa talon ulkopuolelta sekä osallistaa asukkaita toimintaan omien toiveittensa mukaisesti. Yhä useammin kehitysvammaisille laaditaan palvelusuunnitelmien lisäksi yksilölliset suunnitelmat, joissa määritellään ryhmäkodeissa asuville oma tuntimäärä yksilöllistä ulkopuolista toiminta-aikaa. Asumisen kodinomaisuutta voidaan esimerkiksi lisätä sillä, että työntekijät ruokailevat yhdessä kehitysvammaisten asukkaiden kanssa.

Haastattelujen mukaan yhdenvertaisuuden toteutumiseen vaikuttavat kehitysvammaisten erilaiset tuen tarpeet sekä niiden yksilöllinen huomioiminen. Yhdenvertaisuuteen vaikuttavat myös taloudelliset seikat. Kuntien resurssit tarjota tukea yksin asuvalle kehitysvammaiselle vaihtelevat. Pienillä syrjäisillä paikoilla on vaikea järjestää tukipalveluita, jotka mahdollistavat asumisen sekä osallistumisen yhteisön toimintaan ja harrastuksiin. Itsemääräämisoikeuden toteutumista estävät osaltaan myös vanhemmat, joista osa on ylisuojelevia ja lapsensa tuen tarvetta ylikorostavia. Vanhemmat haluaisivat lapsensa asuvan ryhmäkodissa sen vuoksi, että arvioivat ympärivuorokautisen tuen olevan paras mahdollinen ratkaisu. Kuntien ja palveluntuottajien edustajien mukaan on kuitenkin havaittu, että kun nuoret ovat muuttaneet lapsuudenkodista tuetusti itsenäiseen asumiseen, heidän toimintakykynsä on kasvanut.

Yhdenvertaisuutta on haastatteluiden mukaan hankalampi toteuttaa vaikeasti kehitysvammaisten kohdalla. Heidän on vaikea ilmaista itseään eikä heidän omien näkemystensä selvittämiseen panosteta riittävästi. Heille ei myöskään aina löydy sopivaa asumipaikkaa omalta paikkakunnalta, vaan erityistarpeiden täyttämiseksi joudutaan hakemaan ostopalvelupaikkaa kotiseutua kauempaa. Yhdenvertaista olisi, että palvelutarpeet pystyttäisiin täyttämään paikallisesti eikä kehitysvammaisen tarvitsisi muuttaa tuen tarpeen vuoksi. Kehitysvammalain uudistusta pidetään hyvänä sen vuoksi, että rajoittamistoimia on säädelty tarkemmin ja sen myötä lisätty tämän kohderyhmän yhdenvertaisuutta suhteessa muihin kehitysvammaisiin.

Yhdenvertaisuuden toteutumisessa on suuri merkitys erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttämisellä. Tuettu päätöksenteko ja muut kommunikaatiota helpottavat keinot ovat tärkeitä, mutta niiden käyttö vaihtelee haastatteluiden mukaan kuntien sisällä. Kehitysvammaiset eivät ole siten tasavertaisessa asemassa keskenään itsemääräämisoikeuden suhteen, vaan valinnanmahdollisuudet ja omien näkemysten esille tuominen riippuu asumisyksikön toimintakulttuurista sekä puheterapeuttien ja tulkkipalvelujen saatavuudesta alueella.

Haastatteluiden mukaan hajautetun asumisen onnistumiseen vaikuttaa myönteisesti asumisvalmennus. Sen tulee olla yksilöllistä. Yleensä liian varhain aloitettu valmennus voi aiheuttaa nopeasti muuton sisäistävälle turhautumia. Koska omaiset suhtautuvat yleensä aremmin kehitysvammaisen muuttoon itsenäiseen asumiseen, asumisvalmennuksessa on tärkeää huomioida myös vanhemmat. Asumisvalmennusta varten on esimerkiksi Tampereella kolme kokeiluasuntoa, joiden avulla selvitetään kehitysvammaisen henkilön pärjäämistä tuetussa asumisessa sekä yksi autetun asumisen asumisvalmennusyksikkö, jonka tilapäishoidon paikkoja voidaan käyttää harjoitteluasumisessa. Asumisvalmennuksen lisäksi hyväksi on havaittu joustava tukimalli, jossa itsenäisesti vuokra-asumiseen muuttavalle kehitysvammaiselle annetaan tiiviimmin tukea asumisen alkuvaiheessa ja vähennetään sitä ajan myötä. Tällaisella ratkaisulla on turvattu asumisen sujuvuutta ja edistetty kunnassa hajautettua asumista eli asumista tavallisissa asunnoissa.

Kehitysvammaisten osallistamisessa ympäröivään yhteiskuntaan on koettu hyväksi liikuntaa, kulttuuriin ja taiteeseen liittyvät menetelmät. Paikkakunnilla, joilla on pulaa työ- ja päivätoiminnan paikoista, on pyritty osallistamaan etenkin yksin tuetusti asuvia toimintaan ja antamaan vähemmän tunteja työ- ja päivätoiminnassa ryhmäkodeissa asuville. Tällainen ratkaisu on kehitysvammaisten keskinäisen yhdenvertaisuuden kannalta kyseenalainen, vaikka sen taustalla on hyvä pyrkimys edistää edes jonkinlaisen toiminnan järjestämistä yksin asuville kehitysvammaisille. Asumisen ulkopuoliseen toimintaan osallistamista on vaikeuttanut myös henkilökohtaisten avustajien vähäisyys. Eksotessa on panostettu asumisen tukeen, jolla ohjataan kehitysvammaisia kodin ulkopuoliseen toimintaan. Turun seudulla kehitysvammaisten osallistamista ympäröivän yhteisön toimintaan on

voitu tukea vapaaehtoisten antamalla tuella ja Kainuun sote-kuntayhtymässä tukihenkilötoiminnan avulla. Kun asumiseen on annettu paljon tukea ryhmäkodissa tai tuetussa asumisessa, on voitu vähentää heikommin saatavilla olevien henkilökohtaisten avustajien tarvetta. Seuraavassa otteessa on esimerkki toiminnasta, jossa on yhdistetty asumiseen ja osallisuuteen valmentava toiminta itsenäistyvillä nuorilla.

Hyvänä esimerkkinä kehitysvammaisten osallistamisesta yhteiskuntaan on Lehtimäen erityiskansanopisto. Oppilasasuntolan yhteydessä on asumisvalmennusyksikkö, jossa nuoret voivat opetella asumista opiskeluajan ulkopuolella. Oppilaitoksessa järjestetään toiminnallista harrastustoimintaa, jossa asukkaat voivat valita noin 20 lajista itselleen sopivan harrastuksen ilta- ja viikonloppuajoiksi. Kun nuoret muuttavat kotikuntaan, neuvotellaan moniammatillisen tiimin kanssa, miten voidaan jatkaa asumisvalmennuksen jälkeen itsenäistä asumista ja harrastamista.

Järjestöjen edustajat kokivat kuntien edustajia useammin ongelmaksi kilpailuttamisen, joka vaikeuttaa palveluiden järjestämistä. ARAn ohjeiden mukaisesti erityisryhmien asuminen ja palvelut on valtion tukemissa kohteissa tuotettava erillisesti. Ongelmallista on se, että kilpailutuksen myötä kehitysvammaisen voi säilyttää asunnon, mutta henkilökunnan muutokset voivat vaikeuttaa asumisen onnistumista. Haastattelujen perusteella kilpailuttamisen tapa vaikuttaa merkittävästi asumisen ja henkilökunnan pysyvyyteen. Esimerkkinä kerrottiin huonosti toteutetusta kilpailutuksesta, jonka myötä kaikki kunnan kehitysvammaiset olivat joutuneet muuttamaan asuinpaikkaansa.

Eksote ja Turun kaupunki kilpailuttavat kehitysvammaisten asumispalvelut siten, että vain uusille asuntoa ja palveluja tarvitseville henkilöille valitaan kilpailutuksen kautta sopiva asuinpaikka. Asukkaiden ei tarvitse muuttaa pysyvistä asunnoista, ja yksittäisesti on hankittu suorahankintana sopivia paikkoja, jos niitä ei ole löytynyt kilpailutuksen kautta. Kilpailutus voidaan toteuttaa Kainuun sote-kuntayhtymän tavoin puitesopimuksena, jossa henkilökunta siirtyy entisinä työntekijöinä uudelle palveluntuottajalle. Kainuussa palveluntuottajilta edellytetään myös sitä, että asukkaille taataan tuki osallistumiseksi kodin ulkopuoliseen toimintaan. Kilpailutuksessa voidaan Tampereen tavoin määritellä se, että palveluntuottajan on nimettävä tukipiste, jossa yksittäisessä asunnossa asuva saa tarvitsemansa tukipalvelut kodin ulkopuolelta. Tukipiste voi olla myös muiden kuntahaastatteluiden mukaan esimerkiksi työ- ja päivätoimintapaikka, jossa kehitysvammaiset käyvät säännöllisesti ja jossa voidaan tukea asumista eri tavoin.

Selvitystä varten kootun kyselyaineiston mukaan kunnissa ja kuntayhtymissä koetaan, että yhdenvertaisuus toteutuu hyvin asumisen aikana ja siirtymävaiheissa kuten asuntoon muutettaessa ja asumisen pysyvyydessä. Toisaalta aineistosta näkyy, ettei kaikilla kehitysvammaisilla ole samoja mahdollisuuksia asua kuten muut ihmiset eikä heidän näkemystään huomioida riittävästi asumisratkaisun valinnassa. Asumisen pysyvyyden toteutumiseen kilpailutuksista huolimatta on erittäin tyytyväisiä noin puolet vastaajista, kun erittäin tyytyväisiä kehitysvammaisten näkemysten huomioimiseen on vain viidesosa ja mahdollisuuksiin asua tavallisesti vain noin kymmenesosa kuntien edustajista.

Kuntien välillä ja sisällä on paljon eroja kehitysvammaisten välisen yhdenvertaisuuden toteutumisessa, sillä asukkaiden itsemääräämistä ja osallisuutta tuetaan vaihtelevasti asumisen aikana. Kuten aiemmatkin selvitykset osoittavat, mahdollisuudet elää toisiin kehitysvammaisiin verrattuna yhdenvertaista elämää ovat keskimääräistä heikommat ryhmäkodeissa asuvilla ja vaikeasti kehitysvammaisilla, joilla on muita toimintakykyyn ja kommunikaation vaikuttavia sairauksia. Kehitysvammaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia asua ja elää tavallisesti ei tueta vielä riittävästi eikä YK:n vammaisoppimuksen edellyttämällä tavalla.

4.2 Yhdenvertaisuutta edistävät ja estävät tekijät

Kuntakysely

Toteutetun kyselyn mukaan yhdenvertaisuutta edistetään hankkimalla kehitysvammaisille yksilöllisten toiveiden mukaisia asuntoja tavallisesta asuntokannasta ja tarjoamalla riittävästi tietoa esimerkiksi asumisen ja tuen muodoista. Yhdenvertaisuutta edistetään tiiviillä yhteistyöllä kunnan kaavoituksen kanssa, jotta saadaan tontteja läheltä keskustaa, tuottamalla tietoa kaupungin rakentamista koskevia suunnitelmia varten erityisryhmien tarpeista muun muassa liikkumisen ja palvelujen sijoittumisen suhteen sekä rakentamalla asumisen tukipisteitä itsenäisesti asuville kehitysvammaisille. Vastaajien mukaan keskeistä aktiivisessa yhdenvertaisuuden edistämisessä on asumiseen liittyvä valinnanvapaus: *”Asiakkaiden kanssa aina keskustellaan siitä, missä haluavat asua ja sen mukaan on tähän asti menty.”; ”Vapaus valita, missä haluaa asua (mahdollisuuksien rajoissa), yksilölliset ratkaisut.”*

Yhdenvertaisuutta edistetään aktiivisesti myös jatkuvalla vuoropuhelulla ja keskustelulla kehitysvammaisten kanssa. Esimerkiksi palveluohjauksessa ja palvelusuunnitelman laadinnassa kuullaan asiakasta. Asiakkaita myös osallistetaan aktiivisesti oman elämänsä

suunnitteluun ja ympäröivän yhteisön toimintaan ja kokemusasiantuntijoita kuullaan palvelujen kehittämisessä. Ryhmäkodeissa järjestetään vanhempainiltoja ja asukaskokouksia. Kunnissa on myös tuetun asumisen ohjaajia, jotka mahdollistavat itsenäisen asumisen tavallisessa vuokra-asunnossa ja osallistumisen asukkaita kiinnostaviin tapahtumiin ja harrastuksiin. Palvelusetelin avulla valinnanmahdollisuus lisääntyy. Yhdenvertaisuutta edistetään kunnissa aktiivisesti myös pyrkimällä tarjoamaan riittävät resurssit tukeen ja ohjaukseen. Yhdenvertaisuutta vahvistetaan lisäksi vammaispoliittisen ohjelman ja vammaisneuvoston toiminnan kautta sekä kouluttamalla henkilökuntaa itsemääräämisoikeuden ymmärtämiseen.

Kyselyn vastaajien mukaan yhdenvertaisuuden toteutusta kehitysvammaisten ihmisten asumisessa estää ennen kaikkea resurssipula. Esille tuotiin, että osa kehitysvammaisista tarvitsee runsaasti apua, ohjausta ja valvontaa. Tällaisen avun järjestäminen yksilöllisesti jokaiselle kehitysvammaiselle ei ole tämän hetken resursseilla mahdollista eikä asiakkaiden tuen tarpeita siten pystyttyä riittävästi täyttämään: *”Kunnassamme asumisen kärki on itsenäinen asuminen kotona. Työntekijäresurssien perustelemisen päättäjille hankalaa. Ilmeisesti ei vielä mielletä, että kehitysvammainen voisi asua kotona samoin kuin ikäihminen (vrt. kotipalvelu). Laitosvaltaisuus istuu vielä niin tiukassa.”* Tuen ei katsottu aina olevan myöskään oikea-aikaista. Vastaajat toivoivat, että asumisen tukeen kehitettäisiin erilaisia vaihtoehtoja.

Keskeiset tekijät, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista, ovat vastaajien mukaan pelot, asenteet ja tiedon puute: *”Vanhanaikaisuus, asenteet, tietämättömyys.”* Asenne-ongelmien katsottiin koskevan muiden kuntalaisten lisäksi omaisia ja työntekijöitä. Henkilöstön ja läheisten katsottiin ”holhoavan” ja ylisuojelevan kehitysvammaisia, joiden ei anneta epäonnistua joskus kuten muiden ihmisten: *”Kuulostaa ehkä tyllyltä ja omaisvastaselta, mutta keskeinen tekijä ei ole viranhaltijat tai asenneongelmat päättäjillä, vaan vaikeinta on saada aikuiset kehitysvammaiset pois vanhempiensa luota. Kehitysvammaisilla olisi kyllä haluja ja taitoja muuttaa itsenäisempään asumiseen ja päättää omasta elämästään, mutta omaiset eivät raaski luopua.”*

Monen mielestä yhdenvertaisuutta estää se, että osa kehitysvammaisista asuu kaukana taajamissa, joihin ei ole kunnan kulkuyhteyksiä eikä riittävästi palveluja saatavilla. Yhdenvertaisuus ei toteudu myöskään siksi, että pääosa kehitysvammaisista elää pienellä eläkkeellä eikä heillä näin ole mahdollisuutta omistusasunnon hankkimiseen.

Haastattelut

Yhdenvertaisuutta asumisessa on haastattelujen ja kirjallisen aineiston mukaan se, että asumisessa huomioidaan yksilölliset tuen tarpeet päivittäisessä elämässä. Tällä hetkellä paljon tukea tarvitsevilla kehitysvammaisilla tämä merkitsee laitosasumisen lopettamis-

ta ryhmäkotiasumista tarjoamalla, ja vähemmän tukea tarvitsevilla ja lapsuudenkodista pois muuttavilla kehitysvammaisilla asunnon saamista tavallisesta vuokra-asuntokannasta. Kehitysvammaisten tuen tarpeen arvioinnissa käytetään SAS-ryhmiä ja moniammatillista arviointia palvelusuunnitelmien laadinnan yhteydessä. Asumistarpeiden määrittelyä tehdään myös palveluntuottajan sekä kunnan asukasohjaajan ja sosiaalityöntekijän kanssa. Asumistarpeen arviointi toteutetaan haastattelujen mukaan hyvin, mutta erilaisten vaihtoehtojen puuttuminen vaikeuttaa sopivaan asumismuotoon pääsemistä.

Selvityksen aineiston perusteella kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuutta edistetään tarjoamalla mahdollisuus itsenäiseen asumiseen. Tässä yhteistyö eri hallinnonalojen kanssa on tärkeää. Asumisen yhdenvertaisuutta estävät tukipalveluiden resurssien puute sekä ammattilaisten ja osin omaisten asenteet. Vammaispalvelulain, sosiaalihuoltolain sekä yhdenvertaisuuslain lähtökohta, jossa jokaista pitäisi tukea itsenäiseen elämään, ei näytä toteutuvan etenkin järjestelmäkeskeisen ajattelun vuoksi. Kehitysvammaisten omaa ääntä ei kuulla riittävästi, jolloin yhdenvertaisuus ei toteudu suhteessa muihin kansalaisiin.

4.3 Esitettyjä kehittämistarpeita

Selvitystä varten laaditussa kyselyssä vastaajilla oli mahdollisuus vapaamuotoisesti kertoa, miten olemassa oleva asuntokanta ja kehitysvammaisille ihmisille tarkoitetut asumisyksiköt sekä niissä tarjottava tuki vastaavat kehitysvammaisten asumis- ja palvelutarpeisiin. Monessa vastauksessa todettiin, että tarpeisiin pystytään vastaamaan hyvin tai kohtalaisen hyvin. Tarvitsijoille sopivia asuntoja on löytynyt ja niihin on pystytty järjestämään tarvittava tuki. Tilojen todettiin olevan esteettömiä ja toimivia. Palvelut ja tuki oli pyritty räätälöimään jokaiselle tarpeen mukaan.

Vaikka monessa vastauksessa todettiin, että kehitysvammaisten asuminen ja siihen tarjottava tuki toimivat hyvin, esittivät samatkin vastaajat heti perään erilaisia haasteita ja kehittämisehdotuksia. Useimmiten ne koskivat asuntojen ja palvelujen järjestämistä tavalliseen asuntokantaan sekä tarvetta kehittää kunnan nykyisistä ratkaisuista eroavia malleja itsenäiseen asumiseen ja siinä tarjottavaan tukeen. Kehitysvammaisten asumisvaihtoehtoja tulisi monipuolistaa nykyisestä ryhmäkotivaltaisesta tarjonnasta. Usein todettiin, että vuokra-asuntoja on liian vähän. Esimerkiksi tukiasuntojen saamisessa on haasteita, sillä samoista vuokra-asunnoista kilpailevat kaikki asunnonhakijat.

Uusiin asumisratkaisuihin on tarvetta, sillä erityisesti nuoret haluavat vastaajien mukaan yksilöllisiä järjestelyjä tavalliseen asuntokantaan. Lapsuudenkodeissa asuu edelleen iäkkäiden vanhempien kanssa aikuisia kehitysvammaisia, joiden asumisjärjestelyt tulevat ajan-kohtaisiksi lähivuosina. Vaikka monella heistä ei ole juuri nyt tarvetta asumisen järjestämiselle, voi tilanne nopeasti muuttua. Myös muistisairaiden kehitysvammaisten asumisen järjestämiseen arvioitiin olevan tarvetta tulevaisuudessa. Useissa vastauksissa kerrottiin, että asumisen ympärivuorokautinen tuki voi toteutua myös jalkautumalla tukipisteestä, ja tätä toimintaa myös kehitettiin.

Uusia asumisratkaisuja tarvitaan ja jo nyt räätälöidään tukea tavalliseen asuntokantaan, jotta itsenäinen asuminen voidaan mahdollistaa. Tarjottava tuki pyritään vastaajien mukaan muokkaamaan sellaiseksi, että se vastaa yhdenvertaisesti ja yksilöllisesti asiakkaan asumis- ja palvelutarpeita. Moni vastaaja kertoi kehittäneensä jo pitkään omissa asunnoissa yksin asuvien kehitysvammaisten tukea, ja heillä oli asumisen ohjaaja kotikäyntejä varten. Tähän kaivattiin suurempia resursseja. Samoin mietitytti ohjauksen joustamattomuus, sillä ohjauksen tarve vaihteli intensiteetin suhteen; välillä tarvetta oli suuremmalle ohjaukselle ja välillä pienemmälle. Tarvittaisiin matalan kynnyksen asumisen tukea ja lisää tuetun asumisen ohjaajia, jotta asuminen sujuisi turvallisesti ja tarpeisiin vastaten. Monessa vastauksessa korostettiin yhteisöllisyyttä ja sitä, että asuntojen ei tulisi sijaita liian kaukana tukipisteistä, sillä kehitysvammaiset kokevat helposti turvattomuutta ja yksinäisyyttä.

Useissa vastauksissa tuli esille tarve myös ryhmäkodeille, joita tarvitaan vaikeammin kehitysvammaisille henkilöille. Pari vastaajaa totesi, että asuntokanta on vanhaa, ryhmäkoti on iäkäs ja sen toimitilat eivät ole nykyiselle asiakaskunnalle soveltuvat. Puutteita nähtiin muun muassa esteettömyydessä. Tarvittaisiin uutta rakentamista tai peruskorjausta.

Lopuksi kyselyyn vastaajia pyydettiin kertomaan, mitä erityisesti viranomaisten tulisi tehdä, jotta kehitysvammaisten ihmisten yksilöllinen ja yhdenvertainen asuminen toteutuu. Vastauksissa korostui tasaisesti viisi teema-aluetta. Ne ovat tavallisen asumisen esille nostaminen, riittävien resurssien saaminen tuettuun asumiseen, hyvä yhteistyö eri hallinnonalojen välillä, kehitysvammaisten henkilöiden kuuleminen sekä uusien ratkaisujen kokeileminen ja käyttöönotto eli rutiineista luopuminen.

Usein vastaukset koskivat tavallisen asumisen esiin nostamista mediassa, kaavoituksessa ja vuokra-asuntojen tuottamisessa sekä asumisratkaisujen tarpeen selvittämistä ennen rakentamisen aloittamista. Mediassa voitaisiin tuoda esille itsenäistä asumista siten, että ryhmäkotimuotoisesta asumisesta kertovien juttujen yhteydessä kerrottaisiin myös tuetusta asumisesta tavallisessa asuntokannassa. *”Kaavoituksessa ja vuokra-asuntojen tuottamisessa tulisi huomioida tuki ja lähellä oleva olohuone/tukipiste olisi mahdollinen.”; ”Selvittää tarve ensin ja sitten ryhtyä vasta rakentamaan/remontoimaan. Mahdollisimman erityyppisiä asumisratkaisuja tulisi olla tarjolla.”*

Monesti toivottiin, että asumispalveluihin ja erityisesti kotiin vietävään tukeen tulisi budjetoida riittävästi. Henkilöstömitoitus tulisi tehdä niin, että riittäväillä kotikäynneillä voidaan tukea kotona asumista. Lisäresursseja tarvitaan ennen kaikkea tukiasumiseen ja ohjaukseen. Tässä olisi tärkeää asumisen ohjaajan työn kehittäminen, kuten työajan käytön ja sisällön suunnittelu sekä työntekijöiden yhteiskäyttö eri toimintapisteiden kesken. Myös tukihenkilötoimintaa ja kolmatta sektoria tulisi hyödyntää. Asumisen ohjaajan palveluiden tulisi olla helposti saatavilla. Yhtä lailla korostettiin hyvän yhteistyön tarpeellisuutta palveluntuottajien ja eri hallinnonalojen kanssa: *”Monimuotoistaa palveluja, hyödyntää erilaisia asumisen tukiratkaisuja (hyvinvointiteknologia), tiedottaa kehitysvammaisten oikeuksista, tehdä suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä eri hallinnonalojen välillä asumisen kehittämiseksi kunnissa, rakentaa asunoverkostoja.”*

Monessa vastauksessa toivottiin, että kehitysvammaiset voisivat tulla kuulluksi oikealla tavalla, sillä puutteellinen kommunikaatio voi aiheuttaa sen, että kehitysvammaisen oma tahto jää ilmaisematta. Tärkeää on myös kehitysvammaisten kuulluksi tulo suunnitteluvaiheessa: *”Entistä enemmän täytyy pitää ääntä ja nostaa erityistarpeisten asiakkaiden tarpeita esiin kunnan eri hallintoalojen foorumeissa. Asiakkaiden äänen esiin nostaminen ja kannustaminen osallistumaan omiin palveluihinsa liittyvään päätöksentekoon.”* Vastauksissa korostettiin myös uusien ratkaisujen löytämistä ja rutiineista luopumista. Tärkeänä nähtiin se, että ihmiset voisivat elää omannäköistään elämää itse valitsemassaan asuinmuodossa.

Haastattelut

Selvitystä varten toteutettujen järjestöjen ja kuntien edustajien haastattelujen perusteella kehitysvammaisten yhdenvertaisuutta voidaan lisätä etenkin itsenäistä vuokra-asumista lisäämällä. Omaisten asenteisiin vaikuttamalla voitaisiin lisätä mahdollisuuksia tarjota kehitysvammaiselle asunto hajautetusta asumisesta ryhmäkodin lähistöltä, sillä omaisilla on pelko kehitysvammaisen pärjäämisestä yöaikaan. Etenkin ikääntyneillä, omaishoitajina toimineilla vanhemmilla on pelkoa kehitysvammaisen selviämisestä itsenäisessä asumisessa, kun sen sijaan nuoret kehitysvammaiset toivovat yleensä yhdenvertaista mahdollisuutta vuokra-asumiseen. Itsenäistä asumista voidaan tukea järjestämällä yöaikainen tuki muutoin kuin ryhmäkodin henkilökunnan kautta. Kunnissa käytetään vielä suhteellisen vähän digitekniikkaa, mutta esimerkiksi kuvapuhelimella voidaan ratkaista asukkaiden iltaja yöaikaisen tuen tarve. Turussa on Rokkikodin hajautetusti itsenäisesti asuvilla kehitysvammaisilla yöaikaisen tuen saamiseksi käytössä palvelupuhelin, mutta sille ei ole juuri-kaan ollut käyttöä.

Haastattelujen mukaan yksi keskeisiä yhdenvertaisuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat asumisyksiköiden johtaminen ja henkilöstön osaaminen sekä toimintakulttuuri. Kun *”toisen koti on toisen työpaikka”*, asumisen järjestämisessä mennään herkästi työelä-

män ehdoilla. Valvontaa koskevat säännöt edistävät turvallisuutta. Haastatteluissa korostettiin, että yhdenvertaisuuden toteutumista ajatellen on tärkeää tarkastella, mitkä säännöt sopivat sairaalaan ja mitkä kotiin. Henkilöstön osaaminen on tärkeää etenkin niissä ryhmäkodeissa, joissa on haastavasti käyttäytyviä asukkaita.

Asukkaan sijasta henkilöstön ehdoilla toimiminen on näkynyt myös asuntojen rakennuttamissuunnitelmissa, joissa saatetaan tehdä suuria tilaehdotuksia työntekijöitä varten. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi kehitysvammaisten asumisessa toivotaan henkilöstön kouluttamista kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen ja asukkaat aidosti osallistavaan toimintakulttuuriin. Kunnissa tehdään vielä vähän itsemääräämiseen liittyvään lainsäädäntöön perehdyttävää työtä, joten panostusta on tärkeää lisätä.

Eräs yhdenvertaisuutta lisäävä tekijä on vammaispalveluosaamisen välittyminen peruspalveluihin, kuten muuhun sosiaalityöhön ja terveyspalveluihin. Kunnissa voi olla yhdenvertaisuusosaamista vammaispalveluissa, mutta muissa kunnan palveluissa ei huomioida riittävästi kehitysvammaisen itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuutta vaikuttaa asumiseensa. Yhdenvertaisuutta lisää se, että kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta ja osallisuuden huomioon ottamista vahvistetaan laajasti.

Aineiston perusteella kehittämistarpeet liittyvät etenkin kehitysvammaisten tuetun asumisen kehittämiseen ja yksilöllisen asumisen ja tuen mahdollistamiseen. Tätä voidaan lisätä etenkin asenteisiin vaikuttamalla, viestinnällä sekä työntekijöihin ja omaisiin suunnatulla yhdenvertaisuudesta ja itsemääräämisoikeudesta kertovalla koulutuksella ja opastuksella.

5 Tapaustutkimuskohteita koskeva aineisto

Selvitystä varten toteutettiin valtakunnallinen kysely kunnille ja kuntayhtymille. Lisäksi valittiin viisi tapaustutkimuskohdetta (Kajaani, Turku, Tampere, Lappeenranta, Espoo), joiden kautta tarkasteltiin tilannetta kuntien ja palveluntuottajien sekä järjestöjen näkökulmasta. Jokaisessa selvityksen kohteena olevassa kunnassa on autetussa asumisessa (ryhmäkohteissa) asuvien kehitysvammaisten määrä kasvanut, mikä johtuu erityisesti laitospaikkojen vähentämisestä. Tapaustutkimuksen kohteena olleet kunnat ovat toisaalta myös niitä paikkakuntia, joilla on aktiivisesti panostettu ryhmäkotien sijasta tuetun asumisen kehittämiseen ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumiseen kehitysvammaisten itsenäisen asumisen kautta.

Lappeenranta

Lappeenranta on osa Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden keskuslaitoksen (Eksote). Eksotessa on laadittu strateginen suunnitelma, "Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen ja palvelujen turvaaminen/Alueellinen suunnitelma vuosille 2012–2020". Suunnitelmaa on ollut laatimassa työryhmä, jossa oli mukana Eksoten edustajien lisäksi kuntien edustajia, palveluntuottajia, kehitysvamma-alan järjestöjä ja rakennuttajia. Lappeenrannassa toimii myös yleisempi kehitysvammaisten asumista suunnitteleva työryhmä, jossa on mukana kaavoituksen, asuntotoimen, sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen ja vammaispalveluiden edustajia.

Lappeenrannassa autettu ja tuettu asuminen on lisääntynyt vuoden 2010 jälkeen, kun ohjatun asumisen määrä on vähentynyt etenkin vuoden 2013 jälkeen. Lappeenrannassa ei ole ollut laitoksissa yhtään kehitysvammaista vuoden 2011 jälkeen. (Taulukko 8.)

Taulukko 8. Kehitysvammaisten asumis- ja laitospalvelujen asiakkaat 31.12.2016 Lappeenrannassa (THL Sotkanet 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Autettu asuminen	101	94	107	108	99	103	121
Ohjattu asuminen	36	35	41	43	9	16	13
Tuettu asuminen	47	39	42	41	-	60	59
Laitos	9	8					

Lappeenrannassa on rakennettu uusia ryhmäkoteja sairaalassa sijainneiden asumisyksiköiden tilalle. Kahden jo lopetetun ryhmäkodin asukkaat ovat muuttaneet itsenäiseen asumiseen. Muuton tueksi järjestetään muuttovalmennusta omana palveluna. Asumisen tukea antavat asumisen ohjaajat ja tarvittaessa yksityiset palveluntuottajat. Arjen tukikeskus Arttu on arkisin ja viikonloppuisin avoinna oleva palvelupiste, joka sijaitsee keskustan lähellä palveluiden äärellä ja joka tarjoaa tukea itsenäisessä asumisessa asuville kehitysvammaisille. Lappeenrannassa järjestetään myös tukihenkilötoimintaa, jonka tavoitteena on lisätä itsenäisen tai vanhempien luona asuvan kehitysvammaisen elämänlaatua, osallistumista ja omatoimisuutta iästä riippumatta.

Lappeenrannassa 12 asukasta on muuttanut Kotimäen ryhmäkodista itsenäiseen asumiseen. Asukkaat ovat muuttaneet asuntotoimen peruskorjaamiin, tavallisessa asuntokannassa sijaitseviin yksiöihin. Arjen tukikeskus auttaa ryhmäkodeista muuttavia, joille on laadittu henkilökohtaiset asumisen budjetit. Tuetun asumisen asukkaat voivat käydä entiseen ryhmäkotiin remontoitussa tilassa ruokailemassa, hoitamassa asioita tietokoneella sekä hakemassa opastusta tilassa työskenteleviltä ohjaajilta. Tuetussa asumisessa asuvilla kehitysvammaisilla on mahdollista osallistua tukikeskuksen kautta suunniteltavaan harrastus- ja virkistystoimintaan. Ohjaajat tekevät myös kotikäyntejä ja voivat lähteä tarvittaessa asukkaiden kanssa asioinnin tueksi esimerkiksi terveydenhoidon palveluihin. Asukkaiden tukena vapaa-ajalla on toiminut lähinaapuri, joka on sitoutunut olemaan kehitysvammaisten apuna tunnin päivässä viitenä päivänä viikossa sekä tarvittaessa päivystysluonteisesti. Lähinaapuri on ollut opiskelija, joka on saanut vastineeksi hyvitystä vuokrasta ja opintopisteitä opintoihin. Yöaikaan asukkaiden tukena on ollut kuvapuhelinyhteyden päässä oleva yöhoitaja, jolla on mahdollisuus tulla paikan päälle tarvittaessa. Joillakin asiakkailta on voitu vähentää tuen tarvetta alkuvaiheen jälkeen. (Pitkänen ym. 2015, 16–17; Sillanpää, Hintsala, Ylitalo & Klem 2017, 21–24.)

Turku

Turku on osa Varsinais-Suomen Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen (KTO) aluetta. KTO:n tavoitteena on tarjota asumispalveluja jokaiselle asiakkaalle yksilöllisesti. Turussa

toimii kehitysvammaisten asumisen suunnittelun tukena Paras naapuri -työryhmä, jossa on mukana kaavoituksen, kaupunkisuunnittelun, vuokralatoyhtiön, kaupungin sosiaali- ja terveystoimen sekä KTO:n ja kehitysvammaisten edustajia. Turun kaupunkistrategian 2029 tavoitteena on suunnitella ja järjestää erityisasuminen kokonaisvaltaisesti niin, että edistetään erityis- ja vuokra-asumisen tasapainoista jakautumista kaupunkiseudulla.

Turkulaisten laitoksissa olevien määrä on vähentynyt kolmasosaan vuoden 2010 tilanteesta (taulukko 9). Muihin kuuteen suurimpaan kaupunkiin (Kuusikko-kunnat) verrattuna Turussa ovat vähentyneet eniten laitoshoidon nettokustannukset (27 %) vuosien 2015–2016 välisenä aikana. Suurin kasvu tuetun asumisen määrässä on Turussa, vaikka määrä on edelleen pienempi kuin esimerkiksi Tampereella. Tuetun asumisen ohjausta antaa kaksi kaupungin omaa ohjaajaa sekä muutama yksityinen palveluntuottaja. (Lyly 2017, 12, 18)

Taulukko 9. Kehitysvammaisten asumis- ja laitospalvelujen asiakkaat 31.12.2016 Turussa (THL Sotkanet 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Autettu asuminen	127	119	169	207	202	249	282
Ohjattu asuminen	60	90	86	62	71	70	55
Tuettu asuminen	8	20	15	44	41	41	38
Laitos	126	111	105	99	103	62	44

Turun kaupungissa jatketaan tavalliseen asumiseen perustuvaa mallia, jossa tehdään tiivistä yhteistyötä kaupungin kiinteistöyhtiön kanssa. Kiinteistöyhtiöllä ei ole erityisryhmille jyvitettyjä asuntoja, vaan kehitysvammaiset voivat muuttaa mihin tahansa vuokra-asuntoihin.

Turussa kehitettiin Kehas-ohjelman Arjen keskiössä -hankkeessa asuntoverkostomallia, jossa hajautettuihin asuntoihin annetaan tukea lähistöllä sijaitsevasta asumisyksiköstä. Turussa kohdetta suunniteltiin yhdessä kaupungin eri hallintokuntien, palveluntuottajien, vammaispalveluiden työntekijöiden, vammaisjärjestöjen ja asuntoverkoston tulevien asukkaiden kanssa. Asukkaiden toiveita on kirjattu kuvin, piirroksin ja valokuvin. (Hintsala & Mietola 2013, 16–18; Hintsala, Sipilä & Sainio 2015, 13.)

Asukkaiden Rökkikodiksi nimeämä asuntoverkosto koostuu kahdesta kuuden asunnon asuntoryhmästä ja hajautetusti sijaitsevista asunnoista. Vuokra-asunnot on hankittu yhteistyötahoilta kuten kaupungin vuokra-asuntoyhtiöltä. Hajautetuissa asunnoissa tuen järjestävät kaupungin ohjaajat ja ryhmäkodin KTO:n työntekijät. Asukkaat voivat tavoittaa yöaikaan henkilöstön puhelimitse. Lisäksi asumisen ongelmatilanteissa voi saada apua KTO:n moniammatilliselta liikkuvalla ryhmältä. (Pitkänen ym. 2015, 14–15.)

Tampere

Uusien asumishankkeiden koordinaattorina toimii Tampereen kaupungin asuntopoliittinen työryhmä, joka koostuu muun muassa asuntotoimen, kiinteistötoimen, tilakeskuksen, talous- ja strategiaryhmän ja tilaajaryhmän edustajista. Kaupungissa on laadittu kehitysvammaisten asumispalveluiden toimintasuunnitelma 2016–2020.

Kehitysvammaisten laitospaikkoja koskevan kyselyn perusteella (Luoma 2017) Pirkanmaan sairaanhoitopiirissä, johon Tampere kuuluu, oli vuonna 2017 59 pitkäaikaista ja 36 lyhytaikaista laitospaikkaa. Tampereella laitospaikkoja on vähennetty sosiaali- ja terveydenhuollon koordinaattorin johdolla (Taulukko 10). Tampereella kehitysvammahuollon asumispalveluiden kustannusten osuus on muita kuntia pienempi, mutta laitoshoidon osuus palveluiden kustannuksista on muita Kuusikko-kuntia suurempi. Tampereella hankitaan tuetun asumisen palvelua pääosin omana palveluna. Lisäksi kaikilla tuetun asumisen asiakkailla on mahdollisuus käyttää ryhmäkodista saatavaa tukea ympäri vuorokauden. (Lyly 2017, 4, 9, 19.)

Taulukko 10. Kehitysvammaisten asumis- ja laitospalvelujen asiakkaat 31.12.2016 Tampereella (THL Sotkanet 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Autettu asuminen	70	117	140	175	199	225	248
Ohjattu asuminen	53	69	57	63	64	67	69
Tuettu asuminen	76	83	82	83	98	105	114
Laitos	127	113	90	87	63	54	39

Tampereella on tavoitteena lisätä kehitysvammaisten tuettua asumista etenkin vielä vanhempien tai muiden läheisten kanssa asuville nuorille. Kaupungissa on käynnistetty asuntoverkostojen kehittämistyö, jossa tehdään yhteistyötä mm. kaupungin vuokratyöyhtiön ja kaupungin sosiaalipalveluiden kesken ryhmäkotien lähistöllä sijaitsevien vuokra-asuntojen rakennuttamiseksi ja tuen tarjoamiseksi niihin.

Tampereella valmistuu vuonna 2019 Härmälänrantaan Setlementtiasuntojen Sukupolvienkortteli-konseptin mukainen rakennus. Rakennuksessa on 108 vuokra-asuntoa, joista 22 on tarkoitettu erityisryhmille. Asunnoissa voi asua sekä kevyemmin että vahvemmin tuettuja asukkaita. Talo on osa tavallista asuntokantaa, jonka lähikortteliin rakennetaan vapaarahoitteisia vuokra-asuntoja ja omistusasuntoja. Kortteli perustuu mallille, jossa mahdollistuu itsenäinen asuminen ja yhteisöllisyys, joka toteutetaan mm. yhteisten tapahtumien avulla. Setlementtiasuntojen rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa on yhteistilat, joita voivat hyödyntää myös muut korttelin asukkaat.⁹

⁹ <https://setlementtiasunnot.fi/talot/harmalanrannan-setlementtiasunnot/>

Espoo

Espoossa on laadittu asumisen ohjelma ”Vammaisten kuntalaisten asumisen muotojen ja palveluiden edistäminen Espoossa 2016–2025”. Ohjelman valmisteluun ovat osallistuneet Espoon tekninen ja ympäristötoimi, sosiaali- ja terveystoimi, vammaisten henkilöiden omaiset sekä Espoon vammaisneuvosto. Ohjelmassa on tavoitteena purkaa laitosasuminen kokonaan niin, ettei laitoksissa ole myöskään yhtään alaikäistä kehitysvammaista lasta ja nuorta vuoteen 2020 mennessä. Vammaisten nuorten näkemyksiä on koottu kyselyllä, jonka mukaan nuoret toivovat itselleen vuokra-asuntoa. Oman asunnon lisäksi nuoret ovat toivoneet yhteistiloja, mielekästä tekemistä ja kavereiden seuraa valvotussa asumismuodossa.

Espoossa kehitysvammaisia ihmisiä asuu laitoksissa puolet vuoden 2010 määrästä. Vuoteen 2010 verrattuna Espoossa tuetussa asumisessa asuvien määrä on pysynyt ennallaan ja autetun asumisen määrä on kasvanut. (Taulukko 11.) Hajautettuja asumisratkaisuja on osoitettu mm. Espoon Asunnot Oy:n tavallisista ARA-rahoitteisista vuokratyöpaikoista. Espoossa 15–20-paikkaiset ryhmäkodit sijoittuvat pääsääntöisesti pientaloalueille, joilta on löytynyt tarpeeseen nähden hyvin sopivia tontteja ja rakennuttajia sekä palveluntuottajia.

Taulukko 11. Kehitysvammaisten asumis- ja laitospalvelujen asiakkaat 31.12.2016 Espoossa (THL Sotkanet 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Autettu asuminen	182	186	233	213	232	261	279
Ohjattu asuminen	56	65	63	67	63	55	49
Tuettu asuminen	26	20	11	8	9	11	22
Laitos	62	54	56	60	47	44	37

Espoossa on kehitetty Kehas-ohjelman aikana yksilöllisiä asumisen palveluita, jossa tukea on annettu sekä kotiin että kodin ulkopuolelle. Tavoitteena on siirtää kehitysvammaisten asumisessa painopiste ryhmäkodeista enemmän hajautettuihin ja tarpeen mukaisiin asumisratkaisuihin. Tällaiset ratkaisut mahdollistavat vammaisten asumisen hyvien palveluiden ja joukkoliikenneyhteyksien äärellä.

Espoon Soukankaaren asumisyksikkö sijaitsee tavallisessa kerrostalossa, jossa on kaksi asumisharjoitteluun tarkoitettua asuntoa. Asukkailla on yksilölliset asumisen tukisuunnitelmat. Henkilökunta on paikalla arkisin ja viikonloppuisin asukkailla on mahdollisuus olla yhteydessä puhelimitse päivystäjään.¹⁰

¹⁰ <http://verneri.net/yleis/asumisen-hyvät-kaytannot>

Kajaani

Kajaani kuuluu Kainuun sosiaali- ja terveydenhuoltoyhtymän alueeseen. Kainuun soten alueella on laadittu kehitysvammaisten asumisen suunnitelma ”Kehitysvammaisten henkilöiden asumisen ja siihen liittyvien palvelujen suunnitelma 2012–2020 alueellisen suunnitelman tarkentaminen STM:lle”. Suunnitelmassa korostetaan siirtymistä diagnoosikeskeisistä erityispalveluista kohti yleispalveluja. Vammaisten lasten osalta on painotettu kotona asumista tukevia palveluita ja kehitetty perhehoitoa paremmin alaikäisten tarpeita vastaavaksi. Tavoitteena on ollut lakkauttaa laitospaikat vuoteen 2016 mennessä.

Kajaanissa laitoksissa asuvien kehitysvammaisten määrä on puolittunut vuoteen 2010 verrattuna. Kaupungissa on lisääntynyt tuetun asumisen lisäksi autetun asumisen määrä (Taulukko 12).

Taulukko 12. Kehitysvammaisten asumis- ja laitospalvelujen asiakkaat 31.12.2016 Kajaanissa (THL Sotkanet 2017).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Autettu asuminen	38	36	47	38	44	41	60
Ohjattu asuminen	29	29	30	30	26	16	27
Tuettu asuminen	15	16	13	16	19	31	35
Laitos	26	22	17	14	12	12	12

Kajaanissa on kehitysvammaisten asumisen kehittämisen lähtökohtana Kehas-ohjelma. Asumista kehitetään jatkossa siten, että lisätään etenkin itsenäisen tuetun asumisen määrää. Tarvittaessa rakennetaan vaikeasti vammaisille ryhmäkoteja, joissa huomioidaan aiempaa paremmin yksilöllisyys. Nuorille kehitysvammaisille tarjotaan myös perhehoitoa.

Kajaanissa tarjotaan Rajamiehentien asunnoissa autettua asumispalvelua (ryhmäkoti). Yksikkö on perustettu kehitysvammaisten aikuisten laitospaikkojen vähentämisen seurauksena. Rajamiehentien ryhmäkoti tarjoaa vaativaa tehostettua palveluasumista sekä erityishuollon akuuttia kuntoutushoitoa. Asunnot ovat kolmekerroksisessa pienkerrostalossa, jossa kullakin asukkaalla on oma asunto. Asukkaat pystyvät käymään eri kerroksissa ja pääsevät itsenäisesti ulos. Talossa on sähköinen kulunvalvonta, josta asukkaat ovat ylpeitä. Talo sijaitsee palveluiden ja hyvien liikenneyhteyksien lähistöllä. Asukkaiden asumisessa on kiinnitetty huomiota yksilökohtaisen viriketoimintaan, jota on vähintään kahdeksan tuntia kuukaudessa.

6 Kehitysvammaisten asumista koskeva kanteluaineisto

Selvitystä varten tiedusteltiin yhdenvertaisuusvaltuutetulta, onko hänelle tullut kanteluita koskien kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuutta. Tällaisia kanteluita ei ollut tullut, mutta yhdenvertaisuusvaltuutettu piti tiedon saamista aiheesta tärkeänä. Myöskään Valviran kautta ei saatu tietoa tällaisista kanteluista, mutta niiden määrän arvioitiin olevan vähäinen.

Selvitystä varten analysointiin kanteluita kahdesta tietokannasta, joiden avulla saatiin tietoa eduskunnan oikeusasiamiehen ja aluhallintovirastojen ratkaisuista.

6.1 Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut

Eduskunnan oikeusasiamies seuraa lain ja viranomaisten velvoitteiden täyttämistä. Lisäksi oikeusasiamies tekee tarkastuksia viranomaisiin ja ympärivuorokautisesti toimiviin yksiköihin, kuten kehitysvammaisten laitoksiin ja asumisyksiköihin. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä toimii vuonna 2010 perustettu Ihmisoikeuskeskus, jonka tehtävänä on valvoa YK:n vammaissopimuksen perusteella sopimuksen täytäntöönpanoa sekä vammaisten oikeuksien edistämistä ja seurantaa. Vuodesta 2014 lähtien oikeusasiamiehen vuosikertomus on sisältänyt erillisen jakson vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonnassa tehdyistä havainnoista. Vuonna 2016 oikeusasiamiehelle tehtiin 162 kantelua, joista 30 % johti toimenpiteisiin. Valtaosa kanteluista on koskenut sosiaalihuollon vammaispalveluita tai kehitysvammaisten erityishuoltoa.

Vuonna 2016 oikeusasiamiehen kansliasta tehtiin yhdeksän tarkastusta vammaisten asumisyksiköihin. Tarkastuskertomuksissa on annettu ratkaisuja mm. siitä, että kunnan olisi pitänyt tehdä asiakkaalle kehitysvammalain mukainen erityishuolto-ohjelma. Tarkastuskäynneillä on havaittu puutteita myös siinä, ettei erityishuolto-ohjelmiin ole kirjattu tarkkaa suunnitelmaa siitä, milloin ohjelmat tulevat viimeistään tarkastettaviksi. Kehitysvammaisen henkilön siirrossa psykiatrisesta sairaalasta erityishuollon yksikköön on viivytelty.

Kehitysvammaisten kuntoutusyksikön henkilökunta ei ole tunnistanut kaikkia käytettyjä rajoitustoimenpiteitä eikä vanhempien kanssa ollut etukäteen neuvoteltu käytettävistä rajoitustoimenpiteistä. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, 66–71, 75–79) Ratkaisuissa ei käytetty sanaa yhdenvertaisuus. Voi kuitenkin arvioida, että ratkaisujen perusteella kehitysvammaisilla on ollut toisiin erityisryhmiin verrattuna erilaiset mahdollisuudet saada lakisääteisiä palveluita.

Tätä selvitystä varten tarkasteltiin vuosien 2016–2017 kanteluita. Hakusanalla kehitysvamm* saatiin 144 tapausta ja kehitysvamm* asum* yhteensä seitsemän tapausta. Nämä ratkaisut analysointiin yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Asumisen järjestämiseen liittyvässä kantelussa aiheena oli autistiselle henkilölle sopivan asumisen järjestäminen tilanteessa, jossa vaativan autetun asumiseen tarve oli määritelty aiemmin. Aluehallintoviraston tekemän ratkaisun mukaan oli kiistatonta, että kantelun kohteena ollut, epäonnistuneen asumisyksikössä asumisen jälkeen kotona asuva lapsi oli oikeutettu kehitysvammalain mukaisiin palveluihin kuten asumispalveluihin. Oikeusasiamies antoi paikalliselle sosiaali- ja terveystoimelle huomautuksen laiminlyönneistä asumispalvelun järjestämisessä, päätöksenteossa ja aluehallintoviraston päätöksen täytäntöönpanossa.

Tarkastuskäyntiin perustuvassa ratkaisussa kiinnitettiin huomiota mm. siihen, että avo-
huollon yksikössä oli käytetty nauhoitettavia kameroita yleisissä tiloissa. Myönteistä oli ollut se, että yksikössä oli ollut vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä ja tuettua päätöksentekoa, asukasneuvosto ja asukkaiden yhteisökokous, joilla oli tuettu osallisuutta. Yhdessä kantelussa tuotiin suoraan esille perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Omaisensa edunvalvojana toiminut kantelija valitti siitä, että hänen yhteydenpitoaan kehitysvammaiseen on rajoitettu.

Asumisesta tehdyn kantelun mukaan ARAn vuokranmääritysohjeissa ei ollut nostettu riittävästi esille erityisryhmiä. Kantelussa oli ongelmallisena pidetty sitä, että omakustannusperiaatteella määräytyvä asuinhuoneiston vuokra voi pitää sisällään kulueriä, jotka ovat ristiriidassa vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen maksuttomuuden kanssa. Palvelutuotannossa esimerkiksi henkilökunnan tilojen vuokratulujen jyvittäminen vaikeavammaisten henkilöiden vuokraan oli aiheuttanut välillisen asiakasmaksutyypin maksun. ARAn vuokranmääritysohjeen mukaan tuettujen palvelu- ja yhteistilojen kohdistaminen asuntojen vuokriin voi tapahtua siinä suhteessa kuin asukkaat käyttävät näitä tiloja. Sosiaali- ja terveysministeriön antamassa lausunnossa todettiin, että jos asukkaiden eläke ja asumistuki riittävät vuokran maksamiseen, he voivat hakea jäljelle jäävän osuuden toimeentulotukena. Sosiaali- ja terveysministeriön lausunnossa korostettiin, että kunta vastaa vammaispalvelulain edellyttämällä tavalla ARAn investointiavustuksen jälkeen jäävistä kustannuksista. Ratkaisua varten ARA teki selvityksen, jossa ei havaittu vaikeavammaisten palveluasumisen maksuttomuutta rikkovia vuokranmäärityskäytäntöjä valtion tuella rahoi-

tetuissa asuntokohteissa. Oikeusasiamies suositteli käytettäväksi ARAn esittämää ehdotusta, jonka mukaan uudessa ARAn avustamille erityisryhmähankkeille annetussa vuokranmääritysohjeessa tuodaan selvemmin esille vammaispalvelulain säännösten asettamat vaatimukset vuokranmääritykselle ja kuntien vastuu vaikeavammaisten asumispalvelujen kustannusten kattamisesta.

Yhteenvetona voi todeta, että oikeusasiamiehen ratkaisemissa kanteluissa on tullut esille lakien mukaiseen palveluun ja itsemääräämisoikeuteen liittyviä asioita. Asumisen fyysisiin piirteisiin liittyviä kanteluja ei ole ollut tarkastelujaksolla.

6.2 Aluehallintoviraston ratkaisut

Selvitystä varten pyrittiin saamaan tietoa vuosien 2010–2017 kehitysvammaisten asumiseen liittyvistä kanteluista. Aluehallintovirastot ohjaavat ja valvovat kunnallisia ja yksityisiä sosiaalihuollon palveluita siten, että ne toimivat asiakkaan oikeusturvan ja tasapuolisen kohtelun toteuttamisen mukaisesti. Valvonnan kohteena on myös palveluntuottajien toiminta ja menettelytavat. Aluehallintovirastojen tehtävänä on selvittää kanteluja, joita on tehty organisaation tai henkilön lainvastaisesta, virheellisestä tai epäasianmukaisesta toiminnasta ja menettelystä sekä tehtävien laiminlyönnistä. Aluehallintovirastot eivät vastaa asumisen fyysisiin puitteisiin liittyvistä asioista, joten kantelut koskevat asumista tukevien palveluiden järjestämistä.

Vuosina 2010–2017 on tehty vuosittain 4–14 kantelua (Taulukko 13) kehitysvammaisten erityishuollosta tai vammaispalveluista siten, että niistä on annettu muu päätös kuin käsittelemättä jättäminen (ei vaadi toimenpiteitä). Kanteluja tehtiin koko maassa yhteensä 124. Asiakkaan kohtelu tai itsemääräämisoikeus ja osallisuus olivat pääasiallisena syynä viidessä kantelussa ja toissijaisena syynä 15 kantelussa. Muita kanteluiden syitä olivat palvelun saatavuus, palvelun laatu ja sisältö, käsittelyaika/määräaika, menettelytapavirhe, asiakkaan tai hänen edustajansa tiedonsaantioikeus sekä asiakkaan palvelumaksut.

Taulukko 13. Etelä-Suomen aluehallintoviraston käsittelemät kantelut kehitysvammaisten erityishuollosta tai vammaispalvelusta vuosina 2010–2017.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toimiala/toiminta johon ensisijaisesti kohdistuu								
Kehitysvammaisten erityishuolto	4	11	14	8	9	8	11	5
Vammaispalvelut (pl. liikkumista tukevat palvelut/kuljetuspalvelu)	-	-	-	-	-	-	9	4
Vammaispalvelut (2010–2015)	6	8	7	3	11	6	-	-
Yhteensä	10	19	21	11	20	14	20	9

Koko Suomea koskeva tarkastelu olisi edellyttänyt tutkimusluvan hankkimista sosiaali- ja terveysministeriöltä, mikä ei aikataulusyistä onnistunut. Tämän vuoksi tarkastelu rajattiin koskemaan Etelä-Suomen aluehallintovirastoa. Selvitystä varten käytiin läpi Etelä-Suomen alueen kanteluasiakirjat vuosilta 2010–2016. Tapauksia oli yhteensä 23, joista yhdeksän oli Helsingistä, 12 Hämeenlinnasta ja kaksi Kouvolaista.

Kanteluita ovat tyypillisesti tehneet vanhemmat lastensa tilanteesta ja neljässä tapauksessa muutoin vammaiset kuin kehitysvammaiset omien palveluidensa laadusta. Kantelut ovat koskeneet vaikeasti kehitysvammaisia, joista monella on ollut vaikeuksia kommunikaatiossa. Yhdessä tapauksessa samasta kehitysvammaisesta henkilöstä oli tehty kahden eri omaisen kantelu, ja kahdessa tapauksessa omainen oli kannellut kahdesta eri asiasta aluehallintoviranomaiselle. Kanteluita oli siirretty ministeriltä, eduskunnan oikeusasiamieheltä ja Valviralta aluehallintoviranomaisen käsiteltäväksi.

Kolme kehitysvammaista koskevaa kantelua koski asiakasmaksuja, kuten ateriamaksuja, vaippakuluja taikka vuokrasta tai virkistystoiminnasta aiheutuvia kuluja. Asiakasmaksuihin liittyvien kanteluiden ei katsottu antavan aihetta toimenpiteisiin, sillä kustannukset olivat olleet lain mukaisia ja esimerkiksi virkistystoimintaa koskevassa kantelussa kehitysvammaisen oli itse pystynyt kommunikoimaan, haluaako hän retkille ja muuhun asumispalveluyksikön ulkopuoliseen toimintaan. Parissa tapauksessa omaiset olisivat toivoneet kehitysvammaiselle muuta asumisyksikköä kuin kunnan tarjoamaa, mutta nämäkään kantelut eivät olleet antaneet aihetta toimenpiteisiin. Tilanteessa, jossa vammaiselle tarjotaan vastaavaa yksikköä kuin hänellä tai hänen omaisellaan on toiveena, aluehallintovirasto ei ryhdy toimenpiteisiin. Toimenpiteitä ei vaadi esimerkiksi se, että vammaiselle tarjotaan perhehoidon puuttuessa tilapäishoitoa asumispalveluyksikössä.

Seitsemässä tapauksessa asia koski kehitysvammaisen itsemääräämisoikeuteen ja kohteluun liittyviä asioita. Yhdessä kantelussa autistinen ja syvästi älyllisesti kehitysvammaisen henkilö oli siirretty laitoksen jälkeen yksityiseen asumisyksikköön. Omaiset olivat kannelleet siitä, että kehitysvammaiselta olivat puuttuneet palvelusuunnitelma ja erityishuolto-ohjelma oli koettu erittäin puutteelliseksi eikä omaisia ollut kutsuttu muuttokokoukseen. Omainen oli kuvannut uutta asumisyksikköä pienlaitokseksi, jossa vaikeasti sisustettavat tilat olivat lukossa eikä asukkailla ollut vapaata pääsyä elämyksiä antavaan aistitilaan. Kyseessä oli ARA-rahoitteinen kohde, ja omainen oli pitänyt sen vuokraa liian korkeana johtuen yleisistä tiloista. Aluehallintovirasto antoi huomautuksen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain ja hallintolain vastaisesta toiminnasta koskien kehitysvammaisen asumisyksikön muutosta ja asumispalveluista perittäviä maksuja. Ratkaisun mukaan kuntayhtymän tulee kiinnittää huomiota palvelusuunnitelmien laatimiseen, erityishuolto-ohjelmien tarkastamiseen sekä yhteistyöhön ja omaisten kuulemiseen. Kuntayhtymällä muistutettiin olevan myös velvollisuus vastata asiointia koskeviin kysymyksiin kohtuullisessa ajassa.

Yhdessä tapauksessa kantelun kohteena oli kunnasta saatu ristiriitainen tieto siitä, missä omainen tulisi asumaan, kuka hoitaisi asiaa ja miten asiassa tultaisiin toimimaan. Kunta sai kehotuksen kiinnittää huomiota asiaan, sillä vaikeasti vammaiselle henkilölle ei ollut tehty erityishuolto-ohjelmaa eikä ollut laadittu tai tarkastettu palvelutarpeen arviointia ja palvelusuunnitelmaa riittävän nopeasti. Kantelun kohteena ollutta henkilöä ei ollut kuultu, sillä hän ei osannut puhua eikä viittoaa.

Yhdessä tapauksessa kantelu on tehty siitä, että kehitysvammainen oli siirretty ilman neuvottelua ja palvelusuunnitelmaa toiseen asumisyksikköön. Kehitysvammainen oli haastavasti käyttäytyvä, mutta hän pystyi vuorovaikutteiseen keskusteluun. Hän oli kantelun mukaan reagoinut pakotukseen paniikilla ja aggressioilla, minkä vuoksi häntä oli omaisen arvion mukaan ylilääkitty. Ohjaajan oli koettu pakottavan herättämällä kehitysvammaisen päiväunilta toimintaan, vaikka hän ei olisi halunnut. Toisessa tilanteessa kehitysvammaisen oli pitänyt sulkeutua huoneeseen, vaikka hän olisi halunnut olla muiden asukkaiden kanssa katsomassa televisiota. Aluehallintovirasto oli ratkaisussaan kiinnittänyt kunnan huomiota siihen, että kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus toteutuisi ja että ohjaukselliset keinot ja rajoitukset määritettäisiin tarkemmin. Lisäksi kehitysvammaisen saamien palveluiden pitäisi olla sopivia, jotta asumisen pysyvyys varmistuisi paremmin.

Yhdessä tapauksessa vanhempi oli kannellut vaikeasti kehitysvammaisen autistisen lapsensa palveluiden sisällöstä ja organisoinnista sekä asumiskohteen tiloista. Omaisen mukaan pelastautuminen lukituista tiloista ei olisi onnistunut eikä asumismukavuutta ollut, sillä asumisyksikön TV oli pultattu ja peitetty ja sohva oli yhteisissä tiloissa. Aluehallintoviraston ratkaisun mukaan ryhmäkotien tilojen tulee olla turvalliset, viihtyisät ja virkkeelliset.

Yhteenvetona voi todeta, että monissa tapauksissa kantelut on tehty vaikeavammaisten palveluiden laadusta ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta suhteessa muihin kehitysvammaisiin sekä muihin kansalaisiin. Useissa tapauksissa oli kyse sopivaan asumismuotoon, kuten asukkaan tilanteeseen nähden riittävän turvallisuuteen ja virikkeellisyyteen liittyvistä asioista. Vaikeasti vammaisilla myös rajoitustoimenpiteisiin liittyvät asiat ovat aiheuttaneet kanteluita. Asumisen aikaisen yhdenvertaisuuden toteutumisen lisäksi kanteluita on tehty asumispalveluista toiseen ja laitosasumisesta siirtymisen vaiheissa.

7 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset

Kehitysvammaisten asumisen järjestämiseen vaikuttavat yleinen yhdenvertaisuuteen liittyvä lainsäädäntö ja sitä edistävät toimenpideohjelmat sekä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö ja vammaispoliittiset toimet. Näitä ovat vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n vammaissopimus, parhaillaan uusittavana oleva kansallinen vammaislainsäädäntö sekä vammaissopimuksen kansallinen toimenpideohjelma. Erityisesti asumiseen liittyviä yhdenvertaisia oikeuksia edistäviä toimenpiteitä ovat vuosien 2010 ja 2012 hallituksen periaatepäätökset ja näiden pohjalta toteutettava kehitysvammaisten asumisen kehittäminen, ARAn tukiehdot kehitysvammaisille tarkoitettujen asuntokohteiden rakentamiseen ja perusparantamiseen sekä Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan laatusuositus.

YK:n vammaissopimuksessa on päätavoitteena asuminen tavallisilla asuinalueilla ja tavallisissa asunnoissa myös erityistä tukea asumisessaan tarvitsevilla henkilöillä. Keskustelua käydään siitä, missä määrin ja millaista ryhmämuotoista asumista voisi olla yhtenä vaihtoehtona. YK:n vammaissopimuksen tavoite ei merkitse sitä, etteikö ryhmämuotoinen asuminen olisi mahdollista. Keskeistä sopimuksen toimeenpanossa on se, että ryhmäasumiselle on vaihtoehtoja ja että ryhmämuotoinen asuminen vastaa kehitysvammaisen ihmisen henkilökohtaisiin tarpeisiin ja häntä on kuultu asumisratkaisun valinnassa. Vammaissopimuksen kansallisesta täytäntöönpanoa tuetaan valmistella olevalla toimintaohjelmalla. Tulevan toimintaohjelman toimenpiteillä pyritään edistämään sitä, että jo olemassa olevat asumisratkaisut ja uusi vammaisille suunnattu asuntotuotanto mahdollistavat sopimuksen toteuttamisen Suomessa.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä vuonna 2010 ja sen myötä käynnistetyssä Kehas-ohjelmassa oli lähtökohtana kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi oli lähtökohtana edistää kehitysvammaisten ihmisten oikeutta elää yhteisöissä ja tehdä samanlaisia valintoja kuin muutkin ihmiset. Ohjelman tavoitteena oli vähentää laitospaikkoja sekä mahdollistaa muuttaminen lapsuuden kodeista tuottamalla kehitysvammaisten henkilöiden tarpeita vastaavia asumisratkaisuja ja asumista tukevia palveluita. Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksen mukaan laitosasuminen lopetetaan kokonaan. Kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamisen laatusuositusten

suuntana on erityisratkaisuihin turvautuminen vain tarvittaessa ja asuntojen etsiminen kehitysvammaisille tavallisesta asuntokannasta. ARAn ohjeet koskevat vain valtion tuella rahoitettuja asuntoja. Ohjeiden mukaan kehitysvammaisten asuminen järjestetään tavallisen asumisen periaatteella osana muuta lähiyhteisöä ja palveluiden äärellä siten, että asumisratkaisun lähtökohtana on asukkaan yksilöllinen tarve ja toive.

Selvityksen yhtenä tehtävä on ollut tarkastella, kuinka olemassa oleva asuntokanta ja kehitysvammaisille ihmisille tarkoitetut asumisyksiköt vastaavat kehitysvammaisten ihmisten asumis- ja palvelutarpeisiin sekä toiveisiin. Aiempien selvitysten ja tutkimusten mukaan kehitysvammaiset toivovat itse tavallista itsenäistä asumista vuokra-asuntokannassa. Aineiston perusteella Kehas-ohjelma on vaikuttanut myönteisesti kehitysvammaisten asumisen kehittämiseen ja yhdenvertaisuuden lisääntymiseen erilaisten vaihtoehtojen ja hyvien käytäntöjen esille tuomisen sekä paikallisiin suunnitelmiin vaikuttamisen myötä.

Tilastojen mukaan laitosasumisen vähentäminen on edennyt tavoitteita hitaammin. Kuitenkin kuntien näkemysten mukaan kehitysvammaisten laitospaikkojen purkamisessa on edistytty kohtalaisen hyvin. Suurissa kaupungeissa haasteet liittyvät etenkin tavallisten asuntojen rakennuttamiseen ja hankkimiseen. Haja-asutusalueilla ne liittyvät tuen tarjoamiseen hajautetusti asuville kehitysvammaisille, jotta heillä olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet asua toivomassaan paikassa ja toivomallaan tavalla.

ARA tukee kehitysvammaisten asumista perusparannuksen, asuntojen hankinnan ja uudisrakentamisen avustamisen kautta. Kehas-ohjelman käynnistyessä laitosasumista ryhdyttiin purkamaan pääosin uusien ryhmäkotien avulla. Aineiston mukaan osassa kunnista on osattu suunnitella yksityisyyden mahdollistavia ja kohtuuhintaisia asumisratkaisuja ryhmämuotoiseen asumiseen. ARA on ohjeistanut laatusuositusten ja linjausten mukaisesti asumisratkaisuista, joilla edistetään kehitysvammaisten mahdollisuuksia asua esteettömästi, turvallisesti ja yksilöllisemmin myös ryhmämuotoisessa asumisessa. ARAn tilastojen mukaan kehitysvammaisten ryhmäkotien rakentaminen on vähentynyt viime vuosina. Niitä tuotetaan kuitenkin vielä paljon vapaarahoitteisesti, siksi ryhmäkotipaikkoja on tyhjillään huomattava määrä.

Olemassa olevaa asuntotarjontaa ei osata vielä hyödyntää riittävästi kehitysvammaisten asumisessa. Aineiston mukaan perusparannuskohteita on suhteellisen vähän, vaikka se olisi hyvä tapa vähentää uusien asumiskohteiden rakentamista. Kehitysvammaisten asuminen ei haastattelujen mukaan useinkaan edellytä merkittäviä muutoksia asunnon rakenteissa tai varustelussa, joten asuntojen löytäminen tavallisesti vuokra-asuntokannasta olisi tarkoituksenmukaista.

Asuntoverkostomallin levittämällä voitaisiin saada kehitysvammaisille erilaisia vuokra-asuntoja tukipisteiden ja joskus myös ryhmäkotien läheltä. Näin voitaisiin lisätä kotoa it-

senäiseen asumiseen muuttavien mahdollisuuksia saada oma asunto palvelujen ja toisten kehitysvammaisten läheltä. Toisaalta asuntoverkkomaiset ratkaisut ja Settlementti-asuntojen Sukupolvienkortteli-konseptin kohteet kertovat siitä, että kehitysvammaisille tarkoitettuja kohteita tuotetaan nykyistä enemmän muiden kuin erillisratkaisujen kautta. Tällaiset tavallisuuteen perustuvat asumisratkaisut ovat vammaisten oikeuksien ja valtioneuvoston periaatepäätösten mukaisia. Kehitys asumisen vaihtoehtojen saamisessa voi olla siten myönteisempi kuin ARA-rahoitteisten kehitysvammaisille tarkoitettujen asuntojen määrät osoittavat, sillä niiden perusteella kehitysvammaisten kohteiden rakentamisen määrä on vähentynyt Kehas-ohjelman aikaiseen tilanteeseen verrattuna.

Selvitysaineiston mukaan laitoksista muuttaville kehitysvammaisille asumispalvelut toteutetaan etenkin ryhmäkotimuotoisesti. Tilastojen mukaan tällä hetkellä kaksi kolmasosaa kehitysvammaisille ihmisille suunnatuista asumisratkaisuista on ryhmäkotipaikkoja. Lähes kaikki uudistuotantona rakennettavat ryhmäkodit ovat nykyisin vapaarahoitteisia. ARAn rahoittamissa kohteissa on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota asuntojen laatuun kuten yksityisyyden mahdollistumiseen. Selvityksen mukaan etenkin vaikeasti kehitysvammaisten omia toiveita asumisesta ei pystytä vielä selvittämään eikä toteuttamaan riittävästi.

Lappeenrantaa lukuun ottamatta kunnissa oli suhteellisen vähän suunnitelmia sille, miten asukkaita voitaisiin tukea siirtymään ryhmäasumisesta itsenäiseen tuettuun asumiseen. Kyselyaineiston perusteella siirtymiä tehdään etenkin silloin, jos jokin ryhmäkoti on pitänyt uusia heikon kuntonsa vuoksi. Itsenäistä asumista suunnitellaan useammin myös silloin, kun nuori on muuttamassa lapsuudenkodista muualle. Kehitysvammaisten kohteiden toteuttamiseen vaikuttavat vahvasti myös heidän läheistensä näkemykset. Ryhmäkotiin muuttamista toivovat etenkin kehitysvammaisten vanhemmat, sillä itsenäistä tuettua asumista ei pidetä riittävän turvallisena vaihtoehtona kehitysvammaisille. Vanhempiin on tarpeen vaikuttaa esimerkiksi yhteistyöllä, jotta kehitysvammaisilla on mahdollisuus tavalliseen vuokra-asumiseen, etenkin henkilön tarpeisiin nähden liiallisesti tuetun ryhmäasumisen sijasta. Nuorten yhdenvertaiset vaikutus- ja valinnanmahdollisuudet verrattuna muihin nuoriin eivät toteudu vammaisten itsemääräämisoikeuden mukaisesti.

Selvitysaineiston mukaan olemassa olevien asuntojen hankinnan kannalta STEAn rooli on pieni mutta tärkeä etenkin kehitysvammaisten yksilöllisten tarpeiden huomioimisen ja osallisuuden edistämisen näkökulmasta. STEAn rahoittamien asuntojen määrä on suhteellisen vähäinen. Haastatteluiden perusteella isommilla paikkakunnilla ja etenkin pääkaupunkiseudulla haasteena on se, että asuntojen hinta on korkea ja pienistä vuokra-asunnoista on pula. Kehitysvammaisille asuntoja hankkivat tahot joutuvat siten kilpailemaan pienistä vuokra-asunnoista kasvavan yksin asuvien ryhmän, muiden erityisryhmien ja opiskelijoiden kanssa. Myönteistä on kuitenkin se, että toiminta on valtakunnallista ja paikallisyhdistykset ovat aktiivisesti mukana asuntojen hankinnassa. Tuettun asumisen

näkökulmasta tarvitaan kuitenkin STEAn nykyisen mallin lisäksi muita ratkaisuja, joilla saadaan täytettyä itsenäisten asuntojen tarve määrällisesti. Tällainen yhteistyömuoto voisi olla tiiviimpi yhteistyö avustuksen hakijan ja ARAn kanssa, sillä ARAlla on ajankohtaisin tieto suunnitteilla olevista tavallisista kohtuuhintaisista vuokra-asuntokohteista.

Kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuus on lisääntynyt viime vuosina, mutta siihen tulee panostaa jatkossakin. Asumisen yhdenvertaisuutta lisätään varmistamalla se, että kehitysvammaisten asumisen ja tuen tarpeet selvitetään ja täytetään heidän yksilölliset tarpeensa henkilön omaa näkemystä kunnioittaen. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi tarvitaan yksilöllisyyden varmistamista myös ryhmämuotoisessa asumisessa tilaratkaisuilla, kuten pienentämällä asuntokohteita, suurentamalla asuntoja ja parantamalla asuntojen varustelutasoa laatusuosituksen mukaisiksi sekä toimintakulttuurin muutoksilla.

Selvityksen toisena päätehtävänä on ollut selvittää, miten ARAn avustamat kehitysvammaisille henkilöille tarkoitetut kohteet ovat vastanneet tavoitteita. Selvityksen perusteella ARAn avustamat kohteet ovat vastanneet pääosin kehitysvammaisten asumisen laatusuosituksen linjauksia ja jossain määrin kehitysvammaisten omia toiveita. Myönteisestä kehityksestä kertovat osaltaan ARAn tiedot, joiden perusteella entistä useampi kehitysvammaisten kohde on pieni ja sijoittuu tavalliseen asuntokantaan muun asuinalueen joukkoon.

Kehas-ohjelman kehittämishankkeet ovat vaikuttaneet siihen, että yhteiskehittäminen ja kehitysvammaisten oman näkemysten kuuleminen ovat lisääntyneet uusien kohteiden rakentamisessa. Kyselyn mukaan osa kuntien ja palveluntuottajien edustajista kokee kuitenkin mm. uudiskohteiden huoneiden kokoihin ja varustetasoon liittyvät ohjeet liian kireiksi. Tämä kuvaa vielä hyvin järjestelmäkeseiteä suhtautumista eikä osoita kehitysvammaisten ihmisten asumisen yhdenvertaisuutta edistävää näkemystä.

Kehas-ohjelman Arjen keskiössä -hankkeen tekemien kartoitusten mukaan kehitysvammaisten ihmisten omana toiveena on tavallinen vuokra-asuminen tavallisella varustuksella, mitä pyritään toteuttamaan ARAn tukemissa kohteissa. Haastattelujen mukaan rahoitusta haetaan hankkeille, joissa on esitetty suuria tiloja henkilökunnan käyttöön. Henkilökunnan tiloja pienentämällä on voitu suurentaa asukkaiden käyttämiä tiloja, jolloin tilojen kokonaisuus ei ole kasvanut eikä vuokrataso noussut tukirajat ylittäväksi. Kunnissa on edelleen vanhanaikaisia käsityksiä laitospäätöksistä ratkaisuista sekä henkilökunnan ja organisaation ehdoilla toteutettavista tilaratkaisuista asukaslähtöisten ratkaisujen sijasta.

Aineiston perusteella uusissa rakennuskohteissa asukkaat ovat päässeet vaikuttamaan asumisratkaisujen valintaan, sillä esimerkiksi asuntojen rakentaminen esteettömiksi sekä asumisen onnistumiseen vaikuttavan muuttovalmennuksen toteuttaminen edellyttävät tietoa tulevasta kodista ja sen ominaisuuksista. Tulevat asukkaat ovat olleet suunnittelemassa asumistaan ja valitsemassa asuinympäristöään. Toisaalta haasteena on ollut se, että

liian vähäinen vaihtoehtojen tarjonta ja jonotus palveluihin voi estää sopivimman paikan etsimistä kehitysvammaiselle. Aineiston mukaan tähän toki pyritään monissa paikoin, jolloin kehitysvammaiset esimerkiksi saattavat asua kotona ja odottaa sopivan asuinpaikan löytymistä.

Oikeusasiamiehelle kehitysvammaisten asumispalveluiden kustannuksista tehdyn kante-
lun perusteella on tehty täsmennys ARAn vuokranmääritysohjeisiin. Aineiston perusteella ARAn tukien myöntämiskäytännöissä ei ole erityistä kehittämisen tarvetta. Kuntien edustajat pitävät hyvänä sitä, että ARA neuvottelee kuntien kanssa suunnitelluista kohteista. Neuvottelut ovat lisänneet kunnissa poikkihallinnollista yhteistyötä. Yhteistyön lisääntymisen myötä on voitu osaltaan vaikuttaa vuokra-asuntojen löytymiseen kunnan asunto-
toimen kohtuuhintaisesta vuokra-asuntokannasta. Vastaavasti sosiaali- ja terveystoimen edustajille on saatu välitettyä tietoa asuntojen kustannuksiin vaikuttavista tilaratkaisuista kuten henkilöstölle tarkoitettujen tilojen kustantamisesta. On kuitenkin tärkeää säilyttää nykyinen tukien myöntämismalli ja turvata sitä toteuttavan moniammatillisen tiimin toiminta ARAssa, jotta rahoitettavia hankkeita ja niitä suunnittelevia tahoja voidaan opastaa nykyisellä tavalla.

Selvityksen kolmas päätehtävä on ollut selvittää, millaisia eroja liittyy valtion tuella rahoitettuihin kehitysvammaisten asuntokohteisiin ja niin sanottuihin tavallisiin vuokra-asuntoihin asumisen yhdenvertaisuuden eri tekijöiden näkökulmasta. ARAn rooli on merkittävä kehitysvammaisten asuntokohteiden rahoittajana. Vapaarahoitteisia kehitysvammaisten vuokra-asuntokohteita on suhteellisen vähän eivätkä ne ole tällä hetkellä merkittävä kehitysvammaisten asumismuoto, sillä niiden vuokrataso on korkeampi eikä kehitysvammaisille tyypillisen eläkeläisten asumistuen määrä kata vuokratasokustannuksia.

Uudet kehitysvammaisten ryhmäkodit ja muut kohteet eivät ole ARAn laatimien Kehasohjelman tilastojen sekä kysely- ja haastatteluaineiston perusteella eronneet merkittävästi sijaintinsa ja vuokratasonsa suhteen ARA-rahoitteisesta tavallisesta vuokra-asuntokannasta. ARA-rahoitteisten asuntojen vuokrataso on vapaarahoitteisia halvempi, toisaalta Kelan yleisen ja eläkkeen saajien asumistuen asumiskustannusten enimmäisnormit vaikuttavat kohteiden rakennuttamiseen ja hankintaan. Pääosa ARA-kohteista ovat ryhmäkoteja, joissa suurimmassa osassa on asuinhuoneita kylpyhuoneen kanssa ja vain noin neljäsosa on tavallisen asunnon tunnuspiirteitä täyttäviä asuntoja eli sisältävät keittiön tai keittiövarustuksen ja ovat kooltaan suurempia kuin huone, keskimäärin 30–40 m².

Kyselyn mukaan 62 % ja THL:n Sotkanet tilastojen perusteella kaksi kolmasosaa kehitysvammaisten asumispalveluista on ryhmäkoteja. Kuntakyselyn ja haastatteluiden mukaan yksilöllisyys toteutuu heikosti ja vaihtelevasti etenkin ryhmäkohtien toimintakulttuurin vuoksi. Asuntoryhmissä ja tuetussa asumisessa yksilöllisyys, itsemäärääminen ja siten yhdenvertaisuus toteutuvat paremmin.

Kehitysvammaisten kohteet, kuten erityisryhmille tarkoitetut kohteet yleensäkin, poikkeavat muista asuntokohteista siten, että ne kaavoitetaan usein kustannuksiltaan kalliimmille ja yleensä myös vaikeammin rakennettaville Y-tonteille. Kehitysvammaisten asumiseen soveltuvat ympäristöministeriön ohjeiden mukaan myös A-tontit ja P-tontit, vaikka asumiskohteet olisivat ryhmäkoteja. Epäselvyydet ja erilaiset tulkinnat kuntien kaavoituksen soveltamiskäytännöissä ovat osaltaan vaikeuttaneet kehitysvammaisten kohteiden toteuttamista. Ne eivät ole kuitenkaan näkyneet merkittävästi kohteiden tukipalveluja suunnittelevissa ja tuotavissa kuntien vammaispalveluissa sekä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Kaavamääräyksiä enemmän kuntien sosiaali- ja terveyspalveluissa tulevat esille kehitysvammaisten asumiskohteista tehtävät valitukset, jotka usein hidastavat rakennuskohteiden käynnistämistä.

Aineiston perusteella rakennuttajat eivät ole olleet riittävän ajoissa yhteydessä kaavoittajien kanssa, mikä hidastaa kohteiden rakennuttamista. Kunnissa on epäyhtenäisyyttä viranomaismääräyksissä kuten pelastustoimen sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden valvonnan ohjeistuksissa. Nämä ovat osaltaan vaikuttaneet kehitysvammaisten kohteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen, ja sen myötä aiheuttaneet eriarvoisuutta eri kunnissa asuvien kehitysvammaisten kesken. Suurin ongelma viranomaiskäytännöissä on kiinteistöverotuksessa, sillä osa kehitysvammaisille tarkoitetuista ryhmäkodeista verotetaan yleisen kiinteistöveron mukaan, mikä lisää huomattavasti vuokraa.

Etenkin asumisyksiköiden ja hajautetun asumisen palveluntuottajien toimintakulttuureilla ja käytännöillä on vaikutusta kehitysvammaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin. Myös tämän selvityksen perusteella kunnissa on asumisyksikkökohtaisia eroja siinä, millaiset osallistumismahdollisuudet ovat samalla alueella asuvilla kehitysvammaisilla. Kehitysvammaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia määrittää osaltaan edelleen perinteinen ryhmämuotoinen toiminta toisten asukkaiden kanssa sekä toiminnan suunnittelu työntekijöiden eikä kehitysvammaisten henkilöiden itsensä ehdoilla. Kehas-ohjelman myötä vahvistunut asukasollisuuden ja yhteiskehittämisen näkökulma on kuitenkin yleistynyt. Jatkossa myös kehitysvammaisten nuorten aktiivisuus ja ajattelutapojen muutos vaikuttavat siihen, että kehitysvammaisten osallistumista ympäröivään yhteisöön tulee vahvistaa edelleen.

Selvityksen neljäs tehtävä on ollut kartoittaa, millaisia kehittämistarpeita liittyy kehitysvammaisten ihmisten asumisen ja asuntokohteiden toteutukseen. Selvityksessä tarkasteltiin, mitä erityisesti viranomaistoimijoiden tulisi tehdä, jotta kehitysvammaisten ihmisten yksilöllinen ja yhdenvertainen asuminen toteutuu. Seuraavaksi on kuvattu keskeisiä kehittämisalueita ja niiden muutokseen vaikuttavia toimijoita.

Kyselyaineiston mukaan keskeinen kehittämiskohde on asuntojen ja palvelujen järjestäminen tavalliseen asuntokantaan sekä kehitysvammaisten asumisvaihtoehtojen monipuolistaminen nykyisestä ryhmäkotivaltaisesta palvelutarjonnasta. Tämä edellyttäisi kuntien

mukaan nykyistä parempia resursseja ja asennemuutosta sekä kehitysvammaisten näkemysten parempaa huomioimista. Aiempien selvitysten mukaan tuettu asuminen hajautetussa asuntokannassa tulee pidemmällä aikavälillä halvemmaksi, joten kunnissa tarkastellaan mahdollisuuksia tavallisen asumisen järjestämiseen lyhytaikaisen rahoituksen näkökulmasta eikä lasketa kustannuksia pitkäjänteisesti. Sen sijaan, että monelle henkilölle tarjotaan tarpeisiin nähden liian raskaasti tuettua asumista, jossa henkilökuntaa on paikalla koko ajan, tavallista asuntokantaa hyödyntämällä ja yksilöllisen tuen avulla voidaan tarjota tarpeita ja toiveita paremmin vastaavaa sekä myös edullisempaa asumista. Kehitysvammaisten ihmisten keskinäistä yhdenvertaisuutta kunnissa ei ole otettu riittävän vahvasti palvelujen kehittämisen kohteeksi.

Maassamme on kehitysvammaisten asumiseen yhdenvertaisuuden tueksi olemassa kansainvälistä ja kansallista lainsäädäntöä ja ohjeistusta. Tätä selvitystä varten kootun aineiston perusteella kunnissa on kuitenkin sekä sosiaali- ja terveystaloudissa että asunotoimessa ja kaavoituksessa tietämyksen ja osaamisen puutetta. Kehitysvammaiset ihmiset huomioidaan kunnissa ja kuntayhtymissä usein osana muiden erityisryhmien asumista eikä tarkastella niitä erityistavoitteita, joita liittyy kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaiseen edistämiseen.

Kuntatasolla osaamista on aineiston perusteella vammaispalveluissa, mutta muilla kunnan sektoreilla sitä ei ole ollut. Haasteena on tullut tässä selvityksessä, aiempien tutkimusten (mm. Seppälä 2012, Vesala 2012) tavoin se, etteivät asumispalveluita tuottavien työntekijöiden asennoituminen ja työote käytännön työssä ole tukeneet kehitysvammaisten keskinäinen yhdenvertaisuuden edistämistä riittävästi. Käynnissä oleva Kehas-ohjelman seuranta-työ ja valmistella oleva YK:n vammaissopimuksen toimintaohjelma luovat hyviä edellytyksiä sille, että kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuuden edistämisen tavoitteet toteutuisivat nykyistä paremmin käytännön työssä.

Kehittämisehdotukset

- Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön sekä vammaislainsäädännön uudistus luovat hyvää pohjaa yksilölliselle asiakkaan tarpeista lähtevälle asumiselle sekä itsenäisen asumisen ensisijaisuuden huomioimiselle, sillä sen ensisijaisuus otetaan huomioon vammaispalvelulaissa samoin kuin yksilöllisyyden lisääminen ryhmämuotoisessa asumisessa.
- Valtion on tärkeää panostaa Kehas-ohjelman seurantaan myös jatkossa. Valtion ohjausrooli on ollut merkittävä kuntien ja kuntayhtymien suunnitelmien laatimisessa ja toteutuksessa. Tätä ohjausvaikutusta on tarpeen jatkaa ja tukea sen myötä alueellisten ja paikallisten suunnitelmien toimeenpanoa.

- ARAn rooli on keskeinen sekä kehitysvammaisten kohteiden rahoittajana että linjausten toimeenpanon ohjaajana. ARAn resurssit kuntien neuvonnassa hankevalintojen yhteydessä sekä hyvien käytäntöjen levittämisessä muun muassa hanketietokannan kehittämisen avulla on tarpeen säilyttää myös jatkossa. Kehitysvammaisten kohteiden suunnittelijoiden ja rakennuttajien kautta tulisi saada välitettyä entistä enemmän tietoa ohjeistuksista sosiaali- ja terveyspalveluiden edustajille mm. moniammatillisten työryhmien kautta. Kehitysvammaisten asumisen laatusuositukset ovat myös tärkeä vaikkakin sitomaton ohjeistus, jota tulisi uudistaa, levittää ja edellyttää huomioitavaksi myös vapaarahoitteisissa kohteissa.
- Kehitysvammaisten asumisen yhdenvertaisuuden vuoksi kunnissa on tärkeää panostaa tavallisen asuntokannan hyödyntämiseen sekä arvioinneissa esille nostettuun erilaisten asumismuotojen kehittämiseen. Myös kehitysvammaisilla tulee olla yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet itselle sopivan asumisratkaisun löytämiseen.
- Kehitysvammaisten kohteiden uudisrakentamiseen on hyödyllistä panostaa myös jatkossa, sillä uusien kohteiden todetaan mahdollistavan vanhoihin kohteisiin verrattuna yhdenvertaisemmat asumisen ratkaisut. Kuitenkin kehitysvammaisille rakennettavia erilliskohteita on tarpeen rakentaa vain rajatussa määrin. Uusien kohteiden tulisi sijaita yleistyvän suuntauksen mukaisesti tavallisessa vuokra-asuntokannassa, mutta tuen ja yhteisöllisyyden mahdollistavien palvelutai tukipisteiden lähistöllä. Suuria 15-paikkaisia ryhmäkoteja ei tulisi enää rakentaa, sillä niissä jatkuu selvitysten mukaan herkästi laitosmainen toimintakulttuuri ja eivätkä tavallisen asunnon tunnuspiirteet useinkaan toteudu asukkaan henkilökohtaisissa tiloissa.
- Pelastusviranomaisten sekä sosiaali- ja terveydenhuollon valvontaviranomaisten käytäntöjen ja ohjeiden yhdenmukaistamiseen ja niistä tiedottamiseen on tärkeää panostaa alueellisella ja paikallisella tasolla. Verotuskäytännön muuttaminen vastamaan asumisen kiinteistöverotusta kaikissa asuntokohteissa on tärkeää. Näillä toimenpiteillä varmistetaan kehitysvammaisten keskinäisen yhdenvertaisuuden toteutuminen, jotta eri alueilla asuville kehitysvammaisille ei muodostu erilaiset valinnanmahdollisuudet poikkeavien säännösten vuoksi.
- Kuntatasolla tarvitaan vammaispalveluiden lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluiden henkilöstön osallistamista kehitysvammaisten asumista ja asumispalveluita koskevaan kehittämistyöhön. Kuntien ja kuntayhtymien vammaispalveluiden työntekijöiden lisäksi myös asumispalveluissa toimivat sosiaali- ja terveysalan

toimijat tarvitsevat osaamisen kehittämistä ja koulutusta itsemääräämisoikeudesta ja yhdenvertaisuudesta, jotta ns. tavallisuusperiaate toteutuisi paremmin kehitysvammaisten asumisessa.

- Hyvä yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon, asuntotoimen ja kaavoituksen sekä kuntien vuokataloyhtiöiden ja muiden yleishyödyllisten vuokra-asuntoyhteisöjen kanssa edistää kehitysvammaisten ihmisten asumista, sillä tällöin asuntoja saadaan tavallisesta vuokra-asuntokannasta.

LÄHTEET

- ARAn tuet erityisryhmien asunto-olojen parantamiseksi. 2018. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.
- Asemakaavamerkinnät ja -määräykset -opas, MRL-opas 12. 2003. Ympäristöministeriö.
- ”Ei laitos koskaan kotia voita”. 2014. Yksi naapureista -laitosasumisen lakkautus Suomessa -hankkeen loppuraportti 2011–2014. Kehitysvammaisten palvelusäätiö.
- Harjajärvi, Minna (toim.), Burakoff, Katja, Hakala, Katariina & Someri, Sari. 2015. Onnistuneita valintoja yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Onnistuneita valintoja -hankkeen loppuraportti. Kehitysvammaliiton selvityksiä 10.
- Hintsala, Susanna & AhlStén, Marika. 2011. Perustuuko asuminen tarpeisiin vai järjestelmien ylläpitämiseen? Teoksessa Ripatti, Päivi (toim.). Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010–2015. Raportti 10/2011.
- Hintsala, Susanna & Mietola, Reetta. 2013. ”Vain me ja tavallinen kerrostalo”. Yhteiskehittelyllä uusia asumisen ratkaisuja. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus raportteja 6/2013.
- Hintsala, Susanna, Sipilä, Jenni & Sainio, Kirsten. 2015. Asuminen arjen keskiössä. Asuntoverkoston yhteiskehittämisen opas. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.
- Hoffrén, Tea. 2017. Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Raportti keskeisistä kyselytuloksista. Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta.
- Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1:2013 Valvira.
- Kaikkonen, Heikki. 2009. Autopaikoitus- ja pysäköintiratkaisut kunnissa. Kuntaliiton verkkojulkaisu. 2009.
- Karinen, Risto, Laitinen, Lasse, Noro, Kirsi, Ekholm, Elina & Tuokkola, Kati. 2016. Yksilölliseen ja monimuotoiseen asumiseen; Kehitysvammaisten asumisen ohjelman arviointi asumisratkaisujen osalta. Ympäristöministeriön raportteja 18/2016.
- ”Koen itse olevani tekijä”. Kohti yksilöllistä elämää ja osallisuutta. 2013. Vammaispalveluhanke Kaste.
- Konola, Kirsi, Kekki, Sanna, Tiuhonen, Petra & Marjamäki, Katja. 2011. Tulevaisuus omassa käsissä – Miten päämies itse johtaa oman elämänsä ja palvelujensa suunnittelua. Teoksessa Ripatti, Päivi (toim.). Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010–2015. THL Raportti 10/2011.
- Kortemäki, Virpi. 2012. Itsemääräämisoikeus omassa kodissa. Tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköistä. Jyväskylän yliopiston sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Kumpuvuori, Jukka. 2009. Perusoikeuksien rajoittamisesta kehitysvammaispalvelujen toteuttamisessa. Vammaisten Ihmisoikeuskeskus VIKE. Julkaisusarja nro 3. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta.
- Laatusuosituksen kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiseen vuosiksi 2010-2017. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. 8.3.2010.
- Lamminmäki, Kalle, Laitinen, Lasse, Pekkala, Henrik, Sievänen, Liisa & Sievänen, Markku. 2015. ARAn erityisryhmäkohteiden tilamitoitus. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus raportteja 2/2015.
- Lausuntoyhteenveto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista. 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:37. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Luoma, Tuula. 2017. Kysely erityishuoltopiireille laitospaikkamäärästä ja tulevaisuuden ennusteesta sekä yhteenveto. PPSHP kehitysvammahuolto.
- Lyly, Auri. 2017. Kuuden suurimman kaupungin kehitysvammahuollon ja vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2016. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 1/2017.
- Mehtälä, Sari. 2017. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen kehitysvammahuollon asumis- ja laitospalveluissa. Esitys 10.11.2017. Valvira.
- Miettinen, Sonja. 2009. Kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien kokemat osallistumisrajoitteet asumispalvelujen järjestämisen haasteena. Teoksessa Harjajärvi, Minna, Kairi, Tea, Kuusterä, Kirsti & Miettinen, Sonja. Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut. Näkemyksiä palvelujen käyttäjiltä ja niiden järjestäjiltä. Kehitysvammaliiton selvityksiä 3.
- Nurmi-Koikkalainen, Päivi. 2013. Laitoksesta lähiyhteisöön - Kuntakyselyn tuloksia vammaisten kuntalaisten palveluista. Työpapereita 26/2013. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos.
- Nyyssölä Saara, Ahola Hannu & Makkonen Joni. 2017. Erityisryhmien asuntomarkkinaselitys 2017. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.
- Oma ovi, oma tuki. 2003. Näkökulmia kehitysvammaisten ihmisten yksilölliseen elämään. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen -hanke.
- Palveluasumisen opas. 2015. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. 10.6.2015.
- Pitkänen, Sari, Törmä, Sinikka, Huotari, Kari & Puumalainen, Jouni. 2015. Joustavalla tuella tavalliseen asumiseen. Selvitys erityisryhmien hajautetun asumisen ratkaisuista. Ympäristöministeriön raportteja 30/2015.
- Rakennuttamis- ja suunnitteluopas. 2017. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. 16.6.2017.

- Ripatti, Päivi & Paara, Erkki. 2011. Esipuhe teoksessa Ripatti, Päivi (toim.). Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010–2015. THL Raportti 10/2011.
- Ruoppila, I., Iivanainen, M., Laurinkari, J., Patja, K., Poutanen, V-M. & Vesala, H. 2011. Use of services by people with intellectual disability: a multidisciplinary longitudinal study from 1962 to 1998 in Finland. Teoksessa Ruoppila, I. & M. Iivanainen, M. (toim.). Life Course of Finnish Persons with Intellectual Disabilities Born 1898–1960. A 35-Year Follow-up Study. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 430. Jyväskylä University.
- Seppälä, Heikki. 2010. Hoivan ja asumisen välimaastossa. Pohdintoja kehitysvammaisuuden kaksista kasvoista teoksessa Teittinen Antti (toim.). Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Palmenia-sarja 68. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Seppälä, Heikki. 2017. Erilaiset eväät. Kirja kehitysvammaisuudesta. Kehitysvammaliitto.
- Sievänen, Liisa & Sievänen, Markku. 2014. Vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen ja asuinymäristöjen suunnitteluopas. Koti kaikille –hanke. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 1/2014.
- Sillanpää, Virpi. 2012. Yksi naapureista – yhteisöllisen asumisen kustannusvaikuttavuuden arviointi. Kehitysvammaisten palvelusäätiö, Tampereen teknillinen yliopisto ja RAY.
- Sillanpää, Niina, Hintsala, Susanna, Ylitalo, Juho & Klem, Simo. 2017. Monipuolista asumista kehittämässä – Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tarpeita ja ratkaisuja Eksotessa. Ympäristöministeriön raportteja 22/2017.
- Sivula, Sirkka. 2014. Kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja sen rajoittaminen Kehitysvammaisten Tukiliitto, esitys 10.4.2014.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:18.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016–2020. Seurantaryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:17.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2016–2019 – päivitys vuodelle 2018 Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira).
- Suunnitteluopas 2011–2015. Keskeisiä tavoitteita valtion tukemien asuntojen suunnitteluun. 15.8.2011 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.
- Yksi naapureista. Esimerkkejä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta. 2011. Kehitysvammaliitto.
- Vaitti, Lea. 2009. ”Aina tarvitsee olla ajan tasalla” – vanhempien kokemuksia kehitysvammaisten perheenjäsentensä asumispalveluista ja niihin vaikuttamista. Asuntoja asunnottomille hanke 2008–2011. Kehitysvammaisten tukiliitto.
- Valtioneuvoston periaatepäätös ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi 21.1.2010.
- Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta 8.11.2012.
- Vammaisten henkilöiden ympärivuorokautiset asumispalvelut. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) Valvontaohjelmia 6:2012.
- Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle 2010. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2010:4.
- Vesala, Hannu. 2011. Hameennappi ja haalari. Tutkimus puhumattoman, vaikeasti kehitysvammaisen naisen itse määräämisestä ja valinnanmahdollisuudesta. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.). Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Palmenia-sarja 68. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Vesala, Hannu. 2003. Palvelujen käyttäjät kehitysvammaisilla henkilöillä. Kehitysvammaliitto.
- Vesala, Hannu & Matikka, Leena. 2000. Ikääntyvien kehitysvammaisten elinolot Suomessa 1998. Kehitysvammaliitto.

LIITTEET

Liite 1. Keskeisiä otteita kehitysvammaisten ihmisten asumiseen liittyvistä linjauksista ja periaatteista kansallisella tasolla

Valtioneuvoston periaatepäätös ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi 21.1.2010

Kehitysvammaisten laitoshoidon vähentäminen ja aikuisten kehitysvammaisten henkilöiden lapsuudenkodeista muuttamisen mahdollistaminen edellyttää monia toimenpiteitä asuntotarjonnan lisäämisen ohella, tärkeimpinä yksilöllistä asumista tukevat palvelut sekä asumiskustannusten hallinta.

Kehitysvammaisten asumisohjelman tavoitteena on mahdollistaa kehitysvammaisille henkilöille yksilöllinen asuminen, joka vahvistaa heidän osallisuuttaan ja yhdenvertaisuuttaan yhteisössä sekä yhteiskunnassa.

4. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) erityisryhmien asumisen investointiavustusta myönnetään vain erittäin perustellusta syystä kehitysvammalaitosten alueella olevien rakennusten muuttamiseksi avohuollon asumisyksiköiksi. Kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuus valita asuinpaikkansa ja asumisratkaisunsa edellyttää, että heidän asumisensa järjestetään muun asuntokannan seassa.

5. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) kehittää yhteistyössä alan toimijoiden kanssa asumisratkaisuja kehitysvammaisten henkilöiden erilaisiin tarpeisiin, ml. autistit, vaativaa hoitoa tarvitsevat ja haastavasti käyttäytyvät kehitysvammaiset, sekä asumisratkaisuihin liittyviä laatuohjeita.

6. Erityishuoltoapiirien/kuntayhtymien ja alueen kuntien sekä muiden keskeisten toimijoiden (asuntojen rakennuttajat, asumispalvelujen tuottajat, kehitysvammaisten ja omaisten edustajat) muodostama työryhmä laatii syyskuun 2010 loppuun mennessä suunnitelman siitä, miten alueellisesti edetään laitoshoidosta kehitysvammaisten henkilökohtaiset tarpeet huomioon ottaen yksilöllisempiin asumisratkaisuihin.

7. Sosiaali- ja terveysministeriö yhteistyössä alan toimijoiden kanssa tukee laitoshoidon vähentämiseen ja sitä korvaavien palveluratkaisuihin liittyvää kehittämistoimintaa ja arviointia erityisesti yksilöllisten asumisratkaisujen kehittämiseksi monivammaisille ja haastavasti käyttäytyville kehitysvammaisille henkilöille.

Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta 8.11.2012

Asumis- ja palveluratkaisujen lähtökohtana on vammaisen henkilön toiveiden, tarpeiden ja tavoitteiden selvittäminen yhdessä hänen kanssaan.

Laitoksesta muuttaminen edellyttää yhteisymmärrystä kehitysvammaisen henkilön ja hänen läheistensä kanssa. Tämä neuvottelu on käynnistettävä riittävän ajoissa, jotta muuttoprosessi voidaan toteuttaa hallitusti ja henkilön oikeuksia kunnioittaen. Tavoitteena on, että asuminen laitoksissa lakkautetaan vuoteen 2020 mennessä.

Asuntojen rakentamisella ja hankkimisella sekä lähiyhteisön palvelujen kehittämällä turvataan se, että laitoksista muuttaminen toteutuu hallitusti. Tämän edellytyksenä on se, että tulevien asukkaiden tarpeet ovat tiedossa ennen kuin uusien asuntojen suunnittelu käynnistetään. Laitoksissa asumisen lopettaminen ei tarkoita sitä, että laitoksista muutetaan uuslaitoksiin, asuntokeskittyymiin tai tyhjilleen jääneisiin laitosrakennuksiin, jotka eivät täytä tavallisen asumisen laadun kriteereitä.

28. Asuminen järjestetään osana tavallisia asuinalueita ja asunnoissa, jotka vastaavat normaalin asunnon tunnuspiirteitä. Tavoitteena on asuminen joko omassa asunnossa tai pienissä asuinryhmissä.

3. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016–2020. Seurantaryhmän loppuraportti

Toimenpide 4. Monipuolistetaan asumisratkaisuja

Vammaisten henkilöiden asumisratkaisuihin tarvitaan lisää vaihtoehtoja, valinnanvapautta ja yksilöllisyyttä. Vammaisen henkilön tarpeet ja toiveet asumisen suhteen ovat keskiössä. Asunnot, myös ryhmämuotoiset ratkaisut, integroidaan normaaliin asuntokantaan, eikä niistä muodosteta erityisryhmäkeskittyimiä. Kunnat ottavat tavallisen asuntokannan ja yksittäiset vuokra-asunnot entistä laajemmin käyttöön ja verkottavat niitä palvelujen ja tuen avulla.

Uusia erityisryhmille tarkoitettuja asuntoja rakennetaan vain erityistilanteissa, silloin kun niihin on asukkaiden yksilöllisiin tarpeisiin perustuva syy. Nykyisten ryhmäkotien asukkaiden tarpeet arvioidaan. Ryhmäkotien tarvetta vähennetään tarjoamalla osalle nykyisistä asukkaista itsenäisempiä, kevyempiä asumisratkaisuja. ARAn tukea suunnataan monipuolistamaan asumisratkaisuja sekä rahoitusta varataan nykyisen rakennuskannan muutostöihin. ARAn tukea lisätään yksittäisten asuntojen hankinnassa.

Kunnissa vahvistetaan poikkihallinnollista yhteistyötä sosiaali- ja terveyssektorin, asunto-
toimen ja kaavoituksen kesken. Vammaiset henkilöt ja heidän läheisensä osallistetaan hei-
dän omien asumisjärjestelyjensä sekä asuin- ja elinympäristöjen suunnitteluun. Asiakas-
maksupolitiikkaa ja sosiaaliturvaa kehitetään siten, että ne turvaavat mahdollisuudet
yhdenvertaiseen asumiseen ja elämään sekä tarpeenmukaisten palvelujen käyttöön.

Kehitysvammaisten ihmisten yksilölliseen ja itsenäiseen asumiseen on viime vuosina kiinnitetty kasvavaa huomiota. Vahva perusta tälle on vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus, joka korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta valita asuinpaikkansa ja kenen kanssa asuu.

Raportissa verrataan valtion tukemia kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettuja asuntokohteita valtion tukemiin tavallisiin vuokra-asuntokohteisiin. Asuntohankkeita ja asuntoja arvioidaan asumisen yhdenvertaisuuden eri osatekijöiden, kuten asuntojen sijainnin ja laadun, asumisen tunnuspiirteiden, asuntoja koskevien määräysten, vuokran ja verotuksen sekä asukkaiden päätöksentekomahdollisuuksien suhteen. Lopussa ehdotetaan toimenpiteitä, jotta kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus asumisessa ja yksilöllinen asuminen toteutuisi aiempaa paremmin. Selvitys on osa kansallista perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaa vuosille 2017–2019.



Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

ISBN 978-952-11-4790-6 (PDF)
ISSN 1796-170X (PDF)